

T.C

**AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İSLÂM HUKUKUNDA ZEKÂT VE ZEKÂTIN SARF YERİ BAĞLAMINDA
DERNEK VE VAKIFLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞERAFETTİN ÇAR

DANIŞMAN

DOÇ. DR. İSA ATCI

AKSARAY 2023

T.C
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLÂM HUKUKUNDA ZEKÂT VE ZEKÂTIN SARF YERİ BAĞLAMINDA
DERNEK VE VAKIFLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞERAFETTİN ÇAR

DANIŞMAN
DOÇ. DR. İSA ATCI

AKSARAY 2023

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 6 (altı) ay sonra tezdten fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Şerafettin

Soyadı : ÇAR

Bölümü : Temel İslâm Bilimleri

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : İslâm Hukukunda Zekât ve Zekâtın Sarf Yeri Bağlamında
Dernek ve Vakıflar

İngilizce Adı : Zakat In The Islamic Law And Associations and
Foundations In The Context Of Zakat Spending Place

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Şerafettin ÇAR

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Şerafettin ÇAR tarafından hazırlanan “İslâm Hukukunda Zekât ve Zekât Sarf Yeri Bağlamında Dernek ve Vakıflar” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. İsa ATCI
Aksaray Üniversitesi / İslam Hukuku

İmza

Üye: Doç. Dr. Mehterhan FURKANİ

İmza

Aksaray Üniversitesi / İslam Hukuku

Üye: Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY
Necmettin Erbakan Üniversitesi / İslam Hukuku

İmza

Tez Savunma Tarihi: 30/11/2023

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun tarih
ve.....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

İmza

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesinden tamamlanma süresi boyunca gerekli bilgi ve desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. İsa ATCI'ya şükranlarımı sunuyorum. Tez yazma sürecinde yanımda yer alan Sevgili eşim Çiğdem İNCİ ÇAR'a, çocuklarıma ve kıymetli aileme teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini üzerimden hiç eksiltmeyen sevgili anne ve babama, tez savunmamda gerekli yönlendirmelerde bulunan ve eksikliklerin giderilmesinde yol gösteren tez savunma hocalarım Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY ve Doç. Dr. Mehterhan FURKANI'ye teşekkür ediyorum.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM HUKUKUNDA ZEKÂT VE ZEKÂTIN SARF YERİ
BAĞLAMINDA DERNEK VE VAKIFLAR

(Yüksek Lisans)

Şerafettin ÇAR, Aksaray 2023

ÖZET

İslâm, zekât ibadeti ile sosyal adaleti sağlamış; zengin ve fakir arasında köprü kurmuştur. İslâm'da zekât ibadetinin temelinde fakirlik olsa da zekât ibadetinin sarf yerleri sadece fakirler ve miskinler ile sınırlı kalmamıştır. Zekât ibadetinin amacı sadece fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamak onların bakımlarını üstlenmek değildir. Zekât ibadeti farz kılındığı dönemden itibaren sosyal devlet anlayışının sorumlu olduğu birçok hizmeti yürütme gayesi de taşımıştır. Zekât ibadeti; Hz. Muhammet ve dört büyük halife dönemlerinde devletin en önemli gelir ve hizmet kaynağını oluşturmuştur. Zekât, Hz.Peygamber döneminde kurumsal bir nitelik kazanmış ve bizzat devlet eliyle yürütülen, toplumda sosyal adaleti tesis eden ve kamu hizmeti sunan bir kurum haline gelmiştir. Günümüzde zekât ibadetinin etkili ve verimli bir şekilde kullanılması ve toplum yararına yeniden aktif hale getirilebilmesine büyük bir ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle son dönemlerde ülkemizde ve dünyada yaşanan gelişmeler ışığında İslâm'ın yardımlaşma ve dayanışma mekanizmasının en önemli unsuru olan zekâtın yeniden toplum için işlevsel hale getirilmesi gerekmektedir.

Bilim Kodu:60403

Anahtar Kelimeler : İslâm hukuku, Zekât, Sosyal adalet, Sosyal yardımlaşma ve dayanışma, Vakıf, Dernek

Sayfa Adedi: 145

Danışman: Doç. Dr. İsa Atcı

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ZAKAT IN THE ISLAMIC LAW AND ASSOCIATIONS AND
FOUNDATIONS IN THE CONTEXT OF ZAKAT SPENDING PLACE

(M.A. Thesis)

Şerafettin ÇAR, Aksaray 2023

ABSTRACT

Islam ensured social justice through the worship of zakat; he built a bridge between rich and poor. Although poverty is the basis of zakat worship in Islam, the places where zakat is spent are not limited to the poor and the poor. The purpose of zakat worship is not only to meet the needs of the poor and take care of them. Since the period when zakat worship was made obligatory, it has also aimed to carry out many services for which the social state understanding is responsible. Zakat worship; prophet Muhammad constituent the most important source of income and services of the state during the periods of the four great caliphs. Zakat gained an institutional character during the time of our Prophet and became an institution run by the state, establishing social justice in society and providing public services. Today, there is a great need to use zakat worship effectively and efficiently and to reactivate it for the benefit of society. Especially in the light of recent developments in our country and the world, zakat which is the most important element of Islam's cooperation and solidarity mechanism, needs to be made functional for the society again.

Science Code: 60403

Key Words: Islamic law, Zakat, Social justice, Social assistance and solidarity,

Foundation, Society

Page Number: 145

Supervisor : Doç. Dr. İsa Atıcı

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
ÖNSÖZ.....	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
İSLAM'DA ZEKÂT İBADETİ.....	4
1.1. Zekât İbadetinin Mahiyeti, Önemi ve İlk Dönem Uygulaması.....	4
1.1.1. Kavramsal Çerçeve.....	4
1.1.1.1 Zekât İbadetinin Sözlük Anlamı	4
1.1.1.2 Zekât İbadetinin Terim Anlamı	6
1.1.2. Zekâtın Önemi ve İlk Dönem Uygulaması.....	8
1.1.2.1. Kur'an-ı Kerîm'de Zekât İbadeti	10
1.1.2.2. Sünnette Zekât	17
1.1.2.3 Hülefâ-i Râşidîn Döneminde Zekât.....	24
1.1.2.3.1 Hz. Ebubekir Döneminde Zekât	25
1.1.2.3.2 Hz. Ömer Döneminde Zekât	28
1.1.2.3.3 Hz. Osman Döneminde Zekât	31
1.1.2.3.4 Hz. Ali Döneminde Zekât.....	34
1.2 Zekât İbadetinin Şartları.....	35
1.2.1 Yükümlülük Şartları	35
1.2.1.1 Mükellef ile İlgili Şartlar	35
1.2.1.2 Mal ile İlgili Şartlar	37
1.2.1.2.1 Nisap	37
1.2.1.2.2 Tam Mülkiyet	39
1.2.1.2.3. Borçlu Olmamak/ Malın Borç Karşılığı Olmaması	42
1.2.1.2.4 Nisap Miktarı Malın Havâic-i Asliyye/Temel İhtiyaçlar Haricinde Olması	44
1.2.1.2.5 Bir Kameri Yılın Geçmesi/ Havelânu'l-Havl.....	48
1.2.1.2.6 Nema /Üretkenlik	51
1.2.2. Zekâtın Geçerlilik Şartları	53
1.2.2.1 Niyet	54
1.2.2.2 Temlik	57
1.3. Zekât Verilecek Mallar ve Nisap Miktarları.....	59
1.3.1. Paraların, Altın ve Gümüşün Zekâtı ve Nisap Miktarları	60

1.3.2 Ticaret Mallarının Zekâtı ve Nisap Miktarı.....	64
1.3.3 Toprak Ürünlerinin Zekâtı / Zirâî Ürünlerde Zekât ve Nisap Miktarları	68
1.3.4 Hayvanların; Hayvan Ürünlerinin, Deniz Ürünlerinin ve Madenlerin Zekâtı.....	72
1.3.4.1 Hayvanların Zekâtı.....	73
1.3.4.1.1 Develerin Zekâtı	74
1.3.4.1.2 Sığırların Zekâtı	77
1.3.4.1.3 Koyunların ve Keçilerin Zekâtı	79
1.3.4.1.4 Atların, Diğer Hayvanların ve Hayvan Ürünlerinin Zekâtları	79
1.3.4.1.5 Hayvanların Zekâtında İki Nisap Arasında Kalan Miktarların Durumu	82
1.3.4.1.6 Hayvanların Zekâtının Verilmesi Hususunda Dikkat Edilecek Konular.....	82
1.3.5. Deniz Ürünlerinin ve Madenlerin Zekâtı.....	82
1.3.6. Bina ve Nakil Vasıtaları gibi Gelir Getiren Mallarda Zekât	85
İKİNCİ BÖLÜM	87
ZEKÂT SARF YERLERİ	87
2.1. Zekât Sarf Yerleri Bağlamında Temlik Şartının Yeninden Değerlendirilmesi	87
2.2. Zekâtın Ferdî ve İctimai Yönü	88
2.3. Zekât Malının Sarf Yerleri	90
2.3.1. Fakirler ve Miskinler.....	91
2.3.2. Zekât Toplama Memurları.....	91
2.3.3. Kalpleri İslâm'a Isındırılacak Olanlar	92
2.3.4. Köleler ve Cariyeler.....	93
2.3.5. Borçlular	95
2.3.6. Allah Yolunda Olanlar	95
2.3.7. Yolcular.....	97
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	100
ZEKÂTIN SARF YERİ BAĞLAMINDA DERNEK VE VAKIFLAR	100
3.1. Dernek ve Vakıfların Mahiyeti ve Hizmet Alanları.....	101
3.2. Zekâtın Kurumsal Olarak Yürütülmesi Hususunda Sivil Toplum Kuruluşlarına Duyulan İhtiyaç	103
3.3. Dernek ve Vakıflara Zekât Verilebilmesi İçin Gereken Şartlar	104
3.4. Zekât Parasını Zekât Ayetinde Zikredilen Yerlere Sarf Etmenin Gerekliği Hususundaki Görüşler	108
3.5. Dernek ve Vakıflar Tarafından Yürütülebilecek Zekât Faaliyetleri	110
3.5.1. İnşaat, Barınma ve Sosyal Güvenlik Faaliyetleri	111
3.5.2. Kültürel, Askeri, Eğitim ve Tebliğ Faaliyetleri	113
3.5.3. Lobi Faaliyetleri.....	115
3.5.4. Zekât Faaliyetlerinde Bulunan Dernek ve Vakıf Personeline Zekâttan Ücret Ödenmesi.....	116
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	121

KISALTMALAR

b.	:bin, ibn (Oğlu)
b.y.	:Basım yeri yok
bk.	:Bakınız
bs.	:Basım
çev.	:Çeviren
ed.	:Editör
haz.	:Hazırlayan
Hz.	:Hazreti
ö.	:Ölüm
s.a.s.	:Sallahu aleyhi ve sellem
sad.	:Sadeleştiren
ts.	:Tarihsiz
vd.	:ve diğerleri
y.y.	:Yayıncı yok

ÖNSÖZ

İslâm'ın temel ibadetlerinden olan zekât ibadeti; Kur'ân, sünnet ve icma ile Müslümanlara farz kılınmış bir ibadettir. Zekât ibadeti Kur'ân'ı Kerim'de ve Hz. Peygamberimizin hadislerinde çoğunlukla namaz ile birlikte zikredilmiştir. Yüce dinimiz Müslümanların hayırda yarışması gerektiğini belirtmiş, Hz. Peygamber, Müslümanların bir vücudun organları gibi bir ve beraber hareket etmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur.

Zekât ibadeti farz kılındığı günden itibaren Müslümanlara önemli sorumluluklar yüklemiştir. Yüce dinimiz İslâm, hayatın her alanında Müslümanlara yol gösterdiği gibi sosyal yardımlar ve dayanışma alanında da Müslümanlara yol göstermiş ve zekât ibadetini farz kılmıştır. Zekât ibadeti Müslümanlara farz kılındıktan sonra belli aşamalardan geçmiştir. İlk farz kılındığı dönem itibariyle Müslümanların gönüllük esasına bağlı bir şekilde gerçekleşirken hicretten sonra Müslümanların Medine'de devlet kurmalarından itibaren zekât ibadeti de devlet eliyle yürütülmüştür. Hz. Peygamber tarafından zekât malları belirlenmiş ve bu belirlenen mallardan hangi oranda zekât alınacağı açıklanmıştır. Zekât işlerini yürütmekle görevli zekât memurları (âmil) görevlendirilmiş ve bu memurların zekât işleyişini nasıl sağlayacakları düzene konulmuştur. Zekât ibadetinin devlet eliyle kurumsal bir hale getirilmesinden sonra sosyal adaletin tesisi ve kamu hizmetlerinin yürütülmesinde zekât ibadetinin önemli bir yeri olmuştur. Müslümanlar zekât ibadetini etkili bir şekilde kullanarak toplumda sosyal adaletin temini noktasında önemli gelişmeler göstermişlerdir.

İnsan fitratı gereği toplumsal bir varlıktır. Dünyanın bütün ülkelerinde toplumların birbirlerine ihtiyacı vardır. Dünya'da en gelişmiş ülkeler bile sosyal yardımlaşma ve dayanışma kurumlarına ihtiyaç duymaktadırlar. İnsanlığa son din olarak gönderilen İslâm dini, sosyal yardımlaşma ve dayanışma noktasında zekât ibadetini, belirlenen şartları taşıyan bütün Müslümanlara farz kılmıştır. Bu durum İslâm'ın sosyal adalete verdiği önemin en önemli göstergesidir. İslâm sosyal adaletin temini için zekât ibadetiyle de yetinmemiş her Müslümana, fitre, sadaka ve infak ile de insanlara yardımda bulunmayı öğütlemiştir.

Zekât ibadetinin kurumsal olarak sağlıklı bir şekilde işletilmesi toplumda bulunan fakirlik sorununa çözüm üretebilecek ve ülkenin kalkınmasına katkı sağlayabilecektir. Bunun en güzel örneklerini Hz. Peygamber dönemi ile Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in halifelik dönemleri göstermektedir. Örneğin; Hz. Ömer döneminde görevlendirilen zekât memurlarının zekât dağıtacak kimse bulamadıkları ve Medine'ye toplanan zekâtları geri göndermek zorunda kaldıkları kaynaklarda aktarılmaktadır.

Çalışmamızda zekât ibadetinin ilk dönem uygulamalarından hareketle günümüzde en etkili şekilde yararlanılabileceği üzerinde durmaya çalıştık. Zekât ibadetinin ilk dönem uygulamalarında yer almayan ancak günümüzde kişilere önemli gelir sağlayan malların zekâtının olup olmadığının üzerinde durduk. İlk dönem uygulamalarında devlet eliyle yürütülen zekât ibadetinin, günümüzde sosyal yardımlaşma ve dayanışma çalışmaları yapan sivil toplum kuruluşları olan vakıf ve dernekler üzerinden yürütölüp yürütülemeyeceği üzerinde durduk. Zekât ibadetinin yeniden planlı, sistemli ve kurumsal bir hale getirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamızın ana eksenini oluşturan bir diğer konu da hayır kurumlarının zekâtı nerelere harcayabileceği ile ilgiliydi. Bu bağlamda hayır kurumlarına verilen zekâtın sadece fakirlere değil toplumun geneline fayda sağlayacak hizmetlere harcanıp harcanamayacağı üzerinde durduk.

GİRİŞ

1-Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmamızın konusunu İslâm Hukukunda zekât ve zekâtın sarf yeri bağlamında dernek ve vakıflar olarak belirledik. İslâm'ın en temel ibadetlerinden birisi olan zekât ibadeti geçmişten günümüze gerekli bir toplumsal ibadet olmuştur. Geçmişte zekât ibadetinin nasıl anlaşıldığı, zekâtın kimler tarafından hangi alanlara ve kişilere sarf edileceği, günümüzde kurumsal bir yapı haline gelen yardım kuruluşlarına, dernek ve vakıflara zekâtın hangi şartlarda verilir verilemeyeceği üzerinde durulacaktır. Bu kuruluşlar hangi şartlarda zekât toplama ve dağıtımını gerçekleştirebilir onun üzerinde çalışılacaktır. Hz. Peygamber, sahabenin ve ilk dönem İslâm âlimlerinin yaşadığı dönem ile bu dönem farklı olsa da zekâtın sosyal toplum üzerindeki etkisi günümüzde ve ilerde de devam edecektir. Hiç şüphesiz ülkeler ve toplumlar ne kadar gelişmiş olursa olsun hiçbir şekilde sosyal adaleti mutlak manada sağlayamamaktadırlar. İslâm dini bu dengeyi zekât ibadeti ile sağlamayı amaç edinmiştir. Günümüzde insanların ve insanlığın faydasına çalışan dernek ve vakıflar İslâm'ın kurduğu bu sosyal adalet sisteminden yani zekâttan faydalanabilir mi? Yoksa faydalanamaz mı? Ya da ne şekilde faydalanabilir. Bunun üzerinde duracağız.

İslâm'ın toplumdaki sosyal adaleti sağlama konusunda en temel ibadetlerden birisi olan zekâtın, günümüzde değişen şartlara ve kurumsallaşan yapılara katkılarını ortaya koymak büyük bir önem arz etmektedir. Dünya'nın ve ülkemizin yaşamış olduğu; pandemi, deprem, sel, yangın gibi doğal afetler başta olmak üzere dünyada yaşanan bölgesel savaşlar ve iç çatışmalarda sivil toplum kuruluşları olarak dernek ve vakıfların yardımları düşünüldüğünde bu kurumların yapmış olduğu yardımlara zekât ibadetinin katkısı önem arz etmektedir. Bu bağlamda hayrî hizmetlerde bulunan dernek ve vakıflara bu hizmetlerde kullanabilmeleri için zekât verilir verilemeyeceği de çalışmamızın konusu olacaktır.

2-Araştırmanın Kaynakları

Araştırmamızda mezheplerin ana kaynaklarından ve muhtelif eserlerinden istifade edilecektir. Ebu Yusuf'un (ö. 182/798) *Kitabü'l Harâç*, Yahya b. Âdem'in (ö. 203/813) *Kitabü'l-Harâc*, Ebû Ubeyd'in (ö. 224/838) *Kitabü'l- Emvâl*, Maverdî'nin (ö. 450/1058) *el-*

Ahkâmü's sultaniyye, Şerahsi'nin (ö.483/1090) *el-Mebsut*, Kâsânî'nin (ö. 587/1191) *Bedâiü's-sanâi' fi tertîbi's-şerai*, İbn-i Kudame'nin (ö. 682/1283) *el-Mugni*, Mevsilî'nin (ö. 683/1284) *el-İhtiyar*, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) *Dürerü'l-hukkâm fi şerh gurerü'l-ahkâm* gibi geçmiş dönem kaynaklarının yanı sıra Yusuf Karadâvî'nin İslâm Hukukunda Zekât, Vecdi Akyüz'ün Zekât, Vehbe Zuhaylî'nin Zekât, Yunus Vehbi Yavuz'un İslâm'da Zekât Müessesesi, İbrahim Paçacı'nın Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar, Celal Yeniçeri'nin İslâm'ın Dayanışma-Paylaşma Medeniyeti İlgili Tüm Kurumları ve Günümüze Taşınması gibi çağdaş dönem kaynaklarından faydalanılacaktır. Ayrıca zekât ibadeti ile ilgili yazılmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri ile konumuzla ilgili olarak yayınlanmış bilimsel makaleler ve çeşitli dergilerden istifade edilecektir.

3-Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda konumuzla ilgili geçmiş dönem âlimlerinin yapmış olduğu açıklamaları ortaya koyduk. Bunun yanında bütün mezheplerin konumuz ile ilgili görüşlerini vermeye çalıştık. Ayrıca geçmiş dönem âlimlerinin ve mezhep imamlarının açıklamalarının yanı sıra günümüz araştırmacılarının görüşlerine de yer verdik. Bütün bunlardan sonra konu hakkında kanaatimizi belirttik ve hangi görüşün günümüze uygunluğu üzerinde durduk.

4- Yapılmış Önceki Çalışmalar

Zekât İbadeti konusunda geçmişten günümüze pek çok çalışma yapılmıştır. Mezheplerin temel eserlerinde zekâtın İslâm'ın temel şartlarından birisi olması hasebiyle zekât konusunda bir bölüm mutlaka ayrılmıştır. *Haraç*, *Emvâl* ve *Ahkâmü's sultaniyye* gibi kitaplarda İslâm âlimleri zekât ile ilgili önemli çalışmalarda bulunmuşlardır. Ülkemizde son dönem araştırmacılarımızda gerek konumuzla ilgili gerek zekât ibadetiyle ilgili müstakil eserler kaleme almışlardır. Vecdi Akyüz'ün Zekât isimli eseri, Yunus Vehbi Yavuz'un İslâm'da Zekât Müessesesi eseri, İbrahim Paçacı'nın Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar isimli eseri, Turan Yazgan'ın Sosyal Güvenlik Açısından Zekât isimli eseri zekât ibadetiyle ilgili yazılmış önemli çalışmalardandır. Bütün bu çalışmaların yanı sıra zekât ibadetiyle ilgili yazılmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri de mevcuttur. Örneğin; Halil Albayrak'ın Zekât Verilecek Yerler Bağlamında 'Fî Sebîlillah', Eyyüp Topci'nin 20. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Kurumlara Zekât Verilmesi ile İlgili Tartışmalar: Donanma Örneği, Hatice Erkoç tarafından hazırlanan Yusuf el-Karadâvî'nin Fıkhu'z-Zekât İsimli Eseri Bağlamında Güncel Zekât Problemleri isimli yüksek lisans tezleri konumuza en yakın olarak hazırlanan tezlerdir. Muhammed Abdulhalik Fakir; Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi

Zekât Uygulamaları, Yahya Demirhan; Hz. Peygamber Döneminde Zekâtın Toplanması İzlenen Yol, Ayşe Yavuz; Hz. Peygamberin Zekât Memuru Olarak Görevlendirdiği Sahabiler, Medeni Şavlı; İslâm Hukukunda Ziraî Ürünlerin Zekâtı, Muhammed Zutîç; Kur'ân'da Zekât Kavramı, Kudret Büyükcoşkun, Mâhiyetleri Yönünden Vergi ve Zekât, Aly Abdelfatah Aly; Zekât Malları Yatırımının Yönetimi, Mohammed Younus Hussein; Zekâtın Ekonomik Hayata ve Devlet Bütçesine Etkisi, Günay Terzi; Türkiye'de Zekâtın Kurumsallaşması ve Diyanet Personelinin Bakış Açısı Hakkında Bir Araştırma (Kocaeli Örneği) isimli yüksek lisan tezleri de hazırlanmıştır.

Bunun yanında Emrullah Dumlu tarafından hazırlanan Ticaret Mallarının Zekâtı ve Yusuf Balta'nın İslâm Hukuku'nda Zekât Malları ve Nisapları isimli doktora tezleri hazırlanmıştır. Zekât ibadetini farklı yönleriyle ele alan makaleler de yazılmıştır. Emrullah Dumlu tarafından İslâm'ın İlk Dönemlerindeki Uygulamalar Ekseninde Kamusal Bir Gelir Olarak Zekât isimli makale yazılmıştır. Dumlu; makalesinde zekât ibadetini kamu geliri açısından değerlendirmiştir. Nihat Dalgın, Zekât Hükümleri isimli makalesinde zekât ibadetinin genel çerçevesini ortaya koymaya çalışmıştır. Beytullah Aktaş; Zekâtın Harcama Kalemlerinden Fakir ve Miskin Kavramlarının Kur'ân Bağlamında Yeniden Tanımlanması isimli makalesinde zekât sarf yerlerinde ilk sırada zikredilen fakir ve miskin kavramını yeniden değerlendirmiştir. Osman Güman, Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar isimli makalesinde zekâtın nisabına dair güncel yaklaşımları ele almıştır.

Zekâtın sarf yerleri ayeti kerimede sayılmış olan 8 gruba taksim edilmiş ve fıkıh eserlerinin zekât bölümlerinde bu sınıflar detaylandırılmıştır. Zekât konusu birçok kitap, tez ve makaleye konu olmuştur. Ancak belirlemiş olduğumuz konuya dair müstakil bir eser kaleme alınmamıştır. Yapılan çalışmalarda hayır kuruluşlarına zekât vermenin caiz olup olmadığı üzerinde durulmuş ve detaylı bilgi verilmemiştir. Dernek ve vakıfların günümüzdeki fonksiyonları ve hizmet alanları dikkate alındığında; dernek ve vakıflara hayrî hizmetlerde kullanmak üzere zekât verilip verilmeyeceği hususu detaylandırılmamıştır. Hayır kuruluşları, zekâtın sarf yerlerinden olan fî sebilillah konusu içerisinde kısmen değerlendirilmiştir. Çalışmamız bu boşluğu doldurma çabası içindedir. Hayır kuruluşları tarafından yürütülebilecek zekât faaliyetlerinin neler olabileceği tespit edilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM'DA ZEKÂT İBADETI

1.1. Zekât İbadetinin Mahiyeti, Önemi ve İlk Dönem Uygulaması

Dinimizin en önemli ibadetlerinden birisi olan zekât ibadetinin daha iyi anlaşılabilmesi için zekât sözcüğünün kelime ve kavram anlamlarının bilinmesi önemlidir. Zekât sözcüğünün İslam'dan önce Arap coğrafyasında hangi anlamlarda kullanıldığı, İslam'da kullanılan anlamları ile bir paralellik gösterip göstermediğinin anlaşılması ve İslam'dan sonra zekât sözcüğünün anlamında herhangi bir değişikliğin meydana gelip gelmediğini görmek için zekât sözcüğünün kelime ve ıstılah anlamları üzerinde durmamız gerekmektedir.

1.1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1.1 Zekât İbadetinin Sözlük Anlamı

Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan en önemli kavramlardan birisi zekâttır. Zekât Kur'ân-ı Kerim'de kullanılmadan önce de Araplar arasında yaygın olarak kullanılan kelimelerdendi. Zekât kelimesi etimolojik olarak زك - ك (z-k-y) ve زك - و (z-k-v) kökünden türemiştir. Zekât kelimesi sözlükte; artma, arınma, gelişmek, büyümek, temiz olmak, bereket, temizlenme, saflık, duruluk, düzen, övgü ve ıslah etme anlamları taşımaktadır.¹ Bu anlamları sadeleştirecek olursak Zekât genel anlamda artma, çoğalma, temizleme ve temizlenme gibi anlamlara gelmektedir. Örneğin ziraî mahsulün çoğalıp bereketlendiğini ifade etmek için “zekâtu'z-zer'û” ifadesi kullanılır.² Yine zekâ kelimesi insana nispet edilerek kullanıldığında, nefis temizlenmesi ve salih olma anlamına gelir. Yani “zekâ er-racûlü”

¹ Bekir Topaloğlu - Hayrettin Karaman, *Yeni Kamus*, 8.Baskı, (İstanbul: Elif Ofset, 1980), 167-168.

² İbn Kudame el-Makdisî, *el- Mugni Muhtasarı*, çev. A. Alpaslan Tuncer, (İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2015) 1/538.

denildiğinde salih kişi olarak anlaşılır.³ Yine kâdı şahitleri tezkiye etti anlamında, “zekka ek-kâdı eş-şuhude” tabiri kullanılır. Bu ifade çok hayırlı olduklarını belirtmek için kullanılmaktadır.⁴ Zekâ’l- mâlû dendiğinde malın nemalanıp arttığı anlamını taşır. Yine birisine zekiyyü’l-ırdır dendiğinde o kişinin ırzının temiz olduğu belirtilir.⁵ Cahiliye Dönemi’nde Araplar arasında zekât kelimesi artma ve çoğalma anlamlarında kullanılmıştır. Cahiliye döneminde kullanılan anlamına paralel bir şekilde zekât kelimesi İslam’da da sözlük anlamı itibari ile benzer bir anlam kazanmıştır. Ancak İslam’da zekât veren kişilerin hem mallarında bir artış yani bereket hem de manevi olarak sevaplarında bir artış kaynağı görülmüştür.⁶ Bunun için sözlük anlamlarında olduğu gibi zekât bir nevi malın bereketlenmesini, artmasını, arınmasını ve temizlemesini sağlamaktadır. Zekâtın bu şekilde isimlendirilmesi dünyada malı artırması, ahirette ise, inananlara sevap kazandırmasından kaynaklanmaktadır.⁷ Serahsî; bununla ilgili olarak, dünyada malın ahirette ise sevabın çoğalmasını sağladığı için ve zekât veren kişinin günahlarından arınmasını sağlaması dolayısıyla zekât ibadetinin bu ismi aldığını belirtmiştir.⁸ Kur’ân-ı Kerim cahiliye döneminde sadece maddi olarak artma ve çoğalma anlamlarına gelen zekât kelimesine; günahlardan arınma, malın bereketlenmesi, sevabın artması gibi manevi anlamlar da yüklemiştir.⁹ Zekâtın kişinin malını temizlemesiyle ilgili olarak Zebîdî (ö. 893/1488):

“Zekât taharetten ibarettir de denilmiştir. Bir servetin içinde fukara hakkı bulundu mu, o hak, bu servet için âdeta bir lekedir. Aynı zamanda servet sahibinin vicdanı da buhul ve tamah gibi hasis huyla kirlidir. Maldaki bu lekeyi, gönüldeki bu kiri yalnız zekât ibadeti temizleyebilir.”¹⁰ demiştir.

Zebîdî bu sözlerinin delili olarak ise Kur’an-ı Kerim’de Tevbe Sûresi 103. ayetini göstermektedir. İlgili ayeti kerimede yüce rabbimiz şöyle buyurmaktadır: “*Onların mallarından sadaka al ki, onunla kendilerini temizlersin, tertemiz edersin. Bir de onlara dua*

³ Ebu’l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, (Beyrut: Dâru’l-Fikir, ts), 14/358.

⁴ Vehbe Zuhaylî, *Zekât*, trc. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, vd., (İstanbul: Risale Yayınları, 2022), 19.

⁵ Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî, *el İhtiyar li ta’lîlî’l-muhtâr*, Trc. Mehmet Keskin (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 1/197.

⁶ Halil Akbayrak, *Zekât Verilecek Yerler Bağlamında Fî Sebîlillâh*, (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 10.

⁷ Hüseyin el Aziz el Muhammed, *Zekât Nisâbı Bağlamında Fakirlik ve Kifayet*, (Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 4.

⁸ Muhammed bin Ahmed bin Ebî Sehl es- Serahsi, *Mebcut*, çev. Heyet, ed., Cevat Akşit, (İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008), 2/220.

⁹ Muhammed Zutîç, *Kuran’da Zekât Kavramı*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 32.

¹⁰ Ebü’l-Abbâs Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdillatîf eş-Şercî ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, çev. Ahmed Naim - Kâmil Miras, (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 4/286.

et. Çünkü senin duan onların kalplerini yatıştırır. Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”¹¹ âyette belirtildiği üzere zekât kişilerin manevi kirlerinden, günahlarından arınmalarına vesile olmaktadır. Son olarak zekât, hem ödeme için çıkarılan zekât miktarına hem de ödeme işlemine verilen isimdir. Verilecek zekât miktarının adı olarak düşünüldüğünde, ayrılan malın ismi olur. Zekât ödeme işlemine verildiğinde ise zekât verme işleminin adı olarak kullanılır.¹² Yani zekât kelimesi hem isim hem de fiil anlamında kullanılmaktadır.

1.1.1.2 Zekât İbadetinin Terim Anlamı

Dini bir terim olarak zekât; dinen zengin sayılan Müslümanların para, altın, gümüş, ticaret malı, hayvan, maden, sanayi ve toprak ürünlerinin belirli bir kısmını, Tevbe Sûresinin 60. ayetinde geçen gruplara verilmesi anlamına gelir.¹³ Tevbe Sûresi 60. ayette Kur’ân-ı Kerîm’de zekât verilecek kişiler şu şekilde ifade edilmiştir: “Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir. Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda çalışanlar ve yolda kalmışlar. İşte Allah’ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.”¹⁴ Yine başka bir tanımda; Kur’ân-ı Kerîm’de belirlenen yerlere verilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların mallarından verdikleri belli bir payı ifade eder. Örfte bu payın maldan çıkarılmasına zekât denir.¹⁵ Zekât ibadetinin en genel tanımlarından birisi de şu şekilde açıklanır: “Nisaptan yıllanmış muayyen miktardır. Hür, Müslüman, mükellef olan kişi Allah rızası için Haşimi olmayan Müslüman fakire malından çıkarır ve verir. Her bir yönden ondan menfaatin kelimesiyle birlikte Haşimi’nin kölesine de verilmez. Sadaka da aynı şartları taşır.”¹⁶

Zekât ibadetinin genel terim anlamını verdikten sonra konunun daha iyi anlaşılması için bazı İslâm âlimlerinin ve mezheplerin zekât ibadetinin terim anlamını açıklayan görüşlerini de belirtmek gerekmektedir. Hanefî âlimlerinden Molla Hüsrev zekâtın ıstılah anlamını; “Allah’ın tayin etmiş olduğu malın bazısını, Müslüman fakire temlik etmek, mülk

¹¹ Kur’an-ı Kerim Meâli, haz. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, 22.Baskı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), et-Tevbe 9/103.

¹² Mehmet Erkal, Zekât Bilgi ve Uygulama, 2.Baskı, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları,2008), 19.

¹³ Yaşar Yiğit vd., Zekât İlmiyhâli, 2.Baskı,(Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013),30.

¹⁴ et-Tevbe 9/60.

¹⁵ Mehmet Erkal, “Zekât”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 44/197.

¹⁶ Muhammed b. Firâmûz Molla Hüsrev, Düreru’l hukkâm fî şerhi gureru’l-ahkâm, trc. Arif Erkan, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 1/303.

edindirmektir.”¹⁷ şeklinde tanımlamıştır. Çağdaş dönem âlimlerimizden Yusuf el-Karadâvi’ye göre ise zekât; Yüce Allah’ın layık olanlara verilmek üzere farz kıldığı ve belirli şartlarda zengin sayılan kişilerin malından alınan muayyen bir paya verilen isimdir.¹⁸ Ülkemizde zekât ibadeti ile ilgili önemli çalışmalar yapan Yunus Vehbi Yavuz’a göre ise zekât; belli bir mal varlığının belli bir kısmını belli yerlere vermekten ibaret, sosyal güvenliği sağlayıcı ekonomik bir ibadettir.¹⁹ Burada zekâtın tanımı yapılırken sosyal güvenliğin ve sosyal adaletin temini konusunda zekâta vurgu yapılarak bir tanımlama yapılmıştır.

Hanefîler zekâtı; Belli bir malın belli bir kısmını Allah’ın belirlediği yerlere vermektir.²⁰ Şeklinde zekâtı tanımlamışlardır. Şafiî İslam Hukuku âlimlerinden el- Mâverdi ise zekâtı, “Belirli bir maldan belirli bir miktarı, hususi vasıflarla, hususi kişiler için almaktır.”²¹ şeklinde tanımlamaktadır. Şafiîler ise zekâtı; zekât hususi bir şekilde mal yahut bedenden çıkarılan şeydir diyerek tanımlamışlardır.²² Mâlikîler ise zekâtı; mülkiyet ve yıl tamamlanmak şartıyla, nisab miktarına ulaşan, ziraat ve maden olmayan belli bir malın belli bir kısmını layık olan kimselere vermektir şeklinde tanımlamışlardır.²³ Mâlikîler zekâtın tanımını biraz daha geniş olarak açıklamışlar mülkiyet ve üzerinden yıl geçme şartını tanım içerisine almışlardır. Birde maden ve ziraat mallarını sınırlandırmışlardır. Son olarak zekât verilecek kişilerinde ehil olması gerektiğini belirtmişlerdir. Hanbelîlere göre zekât; malda verilmesi vacip olan haktır.²⁴ Hanbelîlerin tanımında zekât verilen eyleme göre değil, zekât verilecek mala yönelik bir tanım yapılmıştır. Zekât ibadeti ile ilgili bu yapılan tarifleri harmanlayarak Vehbe Zuhaylî, şu şekilde zekâtı tanımlamaktadır. “Fakîhlerin örfünde malda vacip olan hakkı ödemeye verilen isimdir. Yine zekât, Allah Teâlâ’nın fakirlere hak olarak belirlediği, malın belli bir kısmına denilir. Zekâta sadaka isminin verilmesinin sebebi de kulun kulluktaki sadakatine ve Allah Teâlâ’ya itaatine dalalet etmesidir.”²⁵

Âlimlerimiz Kur’ân-ı Kerîm’de geçen vacip ve mendup sadakalara; nafaka, hak, afv gibi kelimelerle ifade edilen sadaka çeşitlerine de zekât ismi verildiğini belirtmişlerdir.²⁶ Son

¹⁷ Molla Hüsrev, *Dürrü’l hukâm fî şerhi gureru’l-ahkâm*, 1/303.

¹⁸ Yusuf Karadâvi, *İslam Hukukunda Zekât*, trc. İbrahim Sarı, (İstanbul: Kayihan Yayınları, 1984), 1/51.

¹⁹ Yunus Vehbi Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, (İstanbul: Tuğra Neşriyat, 1992), 13.

²⁰ Yunus Vehbi Yavuz, *İslam’da Zekât Müessesesi*, 2.Baskı, (İstanbul: Türdav Basım Yayın, 1975), 31.

²¹ Ebu’l- Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdi, *el-Hâvi’l-kebîr*, (Beyrut: Dâru’l Kütübi’l İlmiyye, 1999), 3/71.

²² Zuhaylî, *Zekât*, 20.

²³ Zuhaylî, *Zekât*, 20.

²⁴ İbn Kudame *el-Mugni Muhtasarı*, 1/537.

²⁵ Bk. Zuhaylî, *Zekât*, 21.

²⁶ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, (Ankara: Akçağ Basım Yayın Pazarlama, 1988) 7/321.

cümle ile zekâtı tanımlayacak olursak; üzerinden bir yıl geçmiş nisap miktarı maldan bir kısmını Hâşimî ve Muttalibî olmayan bir fakire ve benzerine vermektir.²⁷ Zekâtı ödemeye tezkiye, zekâtı ödeyene müzekkî, zekâtı ödenen mala ise müzekkâ bih ya da yalnız müzekkâ ismi verilmektedir.²⁸

Mezheplerin ve mezheplere mensup âlimlerin zekât tanımları küçük detaylar dışında birbirine yakın tanımlardır. Genel olarak zekâtın belli miktarda olması gerektiği ve belli yerlere verilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

1.1.2. Zekâtın Önemi ve İlk Dönem Uygulaması

Zekât ibadeti; dinî, ekonomik, sosyal ve siyasî yönleri olan bir ibadettir. Zekât ibadeti dinimizin en temel ibadetlerinden birisidir. İslam'ın şartları arasında da yer alan zekât Kur'ân-ı Kerîm'de genellikle namaz ile birlikte anılmıştır.²⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de zekâtın namaz ile birlikte zikredilmesi zekât ibadetinin önemini ortaya koymaktadır. Zekât; Kur'ân, sünnet ve icma ile farz olan bir ibadettir.³⁰ İslam dininin ilk dönemlerinden bugüne değin hiçbir İslam âlimi zekâtın farz oluşuna dair en ufak bir tereddütte bulunmamıştır.

Zekât ibadetinin farz olduğunu belirten bazı ayetler şunlardır: “*Namazı kılın zekâtı verin...*”³¹ “*Çardaklı ve çardaksız bağları, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları, ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen zeytinleri, narları yaratan O'dur. Bunların her biri meyve verince meyvelerinden yiyin, devşirilip toplandığı gün de hakkı olan sadakasını verin.*”³² “*Ey Muhammed! Onların mallarından bir kısmını kendilerini temizleyecek ve günahlardan arıtacak bir sadaka (zekât) al...*”³³

Hz. Peygamber (sav) İslâm'ın beş temel esas üzerine inşa edildiğini belirtmiş ve bunlardan birisinin de zekât olduğunu açıklamıştır.³⁴ Hem yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de hem de Hz. Peygamberin hadislerinde zekât İslam'ın temel ibadetlerinden sayılmıştır.

²⁷ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/321.

²⁸ Akyüz, *Zekât*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 32.

²⁹ el-Bakara;2/43, en-Nisa, 4/77, 83, 110; en-Nur, 24/52, Lokman, 31/3-4

³⁰ Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi' fi tertîbi 'ş-şerai' Muhtasarı*, haz. Ahmet Özdemir, (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2021), 102.

³¹ el-Bakara, 2/110.

³² En'âm, 6/141.

³³ et-Tevbe, 9/103.

³⁴ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/328.

İnsanların toplumda maddi olarak eşit yaratılmadıkları bir gerçektir. Kimi insanlar zengin, kimi insanlar orta gelire sahip iken, kimi insanlarda fakir olarak yaratılmışlardır. Maddi yönden güçlü olan insanlar kendilerine göre daha zayıf ve güçsüz olanlara yardımda bulunmaları insanlığın her döneminde var olan bir durumdur. Bunun yanında insanlık her dönemde çeşitli felaketler ile karşı karşıya gelmektedir. Halen dünyanın bir kısmında temel gıda maddelerine bile ulaşamayan ülkeler ve bu ülkelerde yaşayan insanlar bulunmaktadır. Deprem, sel, kuraklık, ülkelerde yaşanan iç savaşlar her yıl binlerce insanı mağdur etmekte ve birçok buhrana sebep olmaktadır. Bütün bu sebepler günümüzde yardımlaşma, paylaşma ve dayanışmanın önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. İslam âlimleri Kur'ân'da yer alan bazı ifadelerden yola çıkarak zekât ibadetinin Allah tarafından gönderilen bütün şeriatlarda var olduğu sonucuna ulaşmışlardır.³⁵ Paylaşma, yardımlaşma ve dayanışma günümüzde de evrensel ahlaki normlardan birisidir.

Zekât ibadetini diğer ibadetlerden ayıran en önemli noktalardan birisi de toplumda sosyal adaleti sağlama, toplumda bulunan fakir, kimsesiz, miskin, bakıma muhtaç ve maddi sıkıntı çeken insanların sorunlarına bir çözüm üretmesidir. İnsanlık tarihi boyunca bir toplum ne kadar ilerleme kat etmiş olursa olsun sosyal adaleti mutlak anlamda sağlayamamıştır. Zekât; sosyal adaletin sağlanması için İslam'ın ortaya koyduğu bir çözümdür. Günümüzde zekâtın sosyal adaleti sağlama konusundaki önemi daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Yaşadığımız dönemde; mülteci krizleri, pandemi döneminde birçok insanın işini kaybetmesi ya da yeterince gelir elde edememesi, milyonlarca insanın iç savaşlar dolayısıyla ülkelerini terk edip farklı ülkelere göç etmek durumunda kalmaları bu insanların hem maddi hem manevi yönden kayıplarının bir şekilde giderilmesi ve yaralarına merhem olunmasında zekât ibadeti etkili olabilir. Zekâtın sağlıklı bir şekilde toplumsal sistem içerisine katılması durumunda, toplumda yaşanan ekonomik sıkıntılar minimize edilebilir.

Zekâtın İslam'da gelişim sürecini görebilmek için zekâtın ilk indiği ayetlerden yola çıkarak sırasıyla Mekke dönemi daha sonra Medine dönemini incelemek gerekecektir.

Zekât ibadetinin teşri süreci ayetler ışığında ve Hz. Peygamberin Mekke dönemi başta olmak üzere Medine döneminde onun uygulamalarında ve hadislerinde gerçekleşmiştir. İslam'da zekât ibadetinin gelişim safhasında hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'de zekât ile ilgili ayetlerin ve dönemsel olarak peygamberin Mekke ve Medine dönemlerinin incelenmesi zekât ibadetinin daha net anlaşılması hasebiyle önem arz etmektedir. İslam'da zekâtın gelişim

³⁵ İsmail Mutlu, *Haneî ve Şafîilere Göre Oruç ve Zekât*, (İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 1995), 137.

dönemleri beş aşamada değerlendirilmektedir. İlk aşama olarak hicretten önce Mekke döneminde zekât; ikinci aşama olarak hicretten sonra Medine döneminde zekât, üçüncü aşama Hulefâ-i Râşidîn (dört büyük halife) döneminde zekât, dördüncü aşama olarak Emevîler ve Abbâsîler döneminde zekât ve son aşama ise çağdaş dönemde zekât olarak sıralanmaktadır.³⁶ Biz burada konunun sınırlanması için dört büyük halife dönemine kadar zekât konusundaki uygulamaları ele alacağız.

Günümüzde zekât ibadetinin daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için zekâtın temeli olan ilk dönem uygulamalarının anlaşılması önemlidir. Zekât ibadeti ile ilgili inen ayetlerin değerlendirilmesi, Hz. Peygamberin zekât ile ilgili yaptığı uygulamalar, Mekke döneminde ve Medine döneminde zekât ibadetine ne gibi bir değişimlerin/değişikliklerin yapıldığının bilinmesi zekâtın günümüzde yaşanan çağın sorunlarına merhem olması açısından önem arz etmektedir.

1.1.2.1. Kur'an-ı Kerîm'de Zekât İbadeti

Kur'an-ı Kerîm'de müstakil olarak zekât, 32 yerde geçmiştir. Bu 32 yerde geçen ayetlerin 30'u ma'rife (belirtili isim), 2'si ise nekre (belirtisiz isim) olarak kullanılmıştır.³⁷ Belirtisiz isim olarak geçen 2 ayet Mekke'de inmiş olup temizlenme ve arınma anlamı taşımaktadır. Ma'rife olarak kullanılan 30 ayette ise, maddi yardım anlamında kullanılmıştır. Bunların 26'sında zekât ve namaz aynı ayet içerisinde emredilmekte³⁸, bir yerde ise aynı ayette olmamasına rağmen peşi sıra namaz ve zekâtтан bahsedilmektedir.³⁹ Bunun dışındaki 3 ayette ise zekât namazdan bağımsız olarak geçmektedir.⁴⁰

32 yerde geçen zekât formundaki ayetlerin 13'ü Mekke'de inmiştir.⁴¹ Bunlardan el-Müzzemil suresi Mekke'de indirilmiş olmakla birlikte zekât kelimesinin olduğu son âyetin

³⁶ Abdus Samed - Lowell M. Gleen, "Zekâtın Gelişimi ve Monoteist Dinlerde Zekâtın Kapsamı", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çev. Faruk Özdemir, 2/3 (Aralık 2013): 251-252.

³⁷ Ali Özek, vd., *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1984),3.

³⁸ Soner Duman, "Zekât Ahkâmının Teşrî Süreci", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları Milletlerarası İlmi Toplantı* (İstanbul, 03-04 Aralık 2016), Yayına Hazırlayanlar: İsmail Kurt-Seyit Ali Tüz, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 21.

³⁹ el-Mü'minûn, 23/1-4

⁴⁰ el-A'râf, 7/156; er-Rum,3/39; el-Fussilet,41/6-7.

⁴¹ el-Kehf, 18/81; el-Meryem, 19/13;el-Enbiya,21/73; el-Mu'minun,24/4; en-Nur,24/56; en-Neml,27/3; el-Rum, 30/39; Lokman ,31/4; Fussilet, 41/7;el-Muzzemil, 73/20; el-Beyyine, 98/5.

Medine’de indirildiği belirtilir.⁴² Zekât ile ilgili geri kalan 19 ayet de Medine’de indirilmiştir.⁴³ Mekki sürelerde geçen zekâtın yer aldığı bazı ayetler şunlardır: ⁴⁴

1- “*Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti.*”⁴⁵

2- “*İsmail ailesine namazı ve zekâtı emrederdi. O rabbi nezdinde de hoşnutluk kazanmış bir kimseydi.*”⁴⁶

3- “*Onları; emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar daima bize ibadet eden kimselerdi.*”⁴⁷

4- “*Onlar ki zekâtı verirler.*”⁴⁸

5- “*Onlar ki, namazı kılarlar, zekâtı verirler ve ahirete de kesin olarak inanırlar.*”⁴⁹

6- “*İnsanların mallarında artış olsun diye vermiş olduğunuz faiz Allah katında artmaz. Allah’ın rızasını kazanmak amacıyla vermiş olduğunuz zekâta gelince (işte bu şekilde zekât verenler, Allah katında sevaplarını) kat kat arttıranlardır.*”⁵⁰

7- “*O kimseler, namazı kılarlar, zekâtı verirler; onlar ahirete de kesin olarak iman ederler.*”⁵¹

8- “*Allah’a ortak koşanların vay haline! Onlar zekâtı vermezler; ahireti inkâr edenler de onlardır.*”⁵²

Mekke döneminde zekât ile ilgili ayetlere baktığımız zaman geçmiş peygamberlerin de zekât verdikleri, müşriklerin zekât vermedikleri, ahireti inkâr ettikleri, faiz ile Allah katında bir artış olmayacağı, inananların faiz yerine Allah katında daha değerli olan zekâta yönelmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur. Yine yukarıda bahsettiğimiz üzere zekât ile namaz ayetlerin çoğunda birlikte anılmıştır.

Mekke döneminde indirilen ayetlerde geçen zekât ifadesinin farz olan zekât olup olmadığına gelecek olursak; bu durum zekâtın ne zaman farz kılındığı ile ilgilidir. Bazı İslam âlimleri

⁴² Duman, “Zekât Ahkâmının Teşri Süreci”, 22.

⁴³ el-Bakara, 2/43, 83,110,117,277; en-Nisa,4/77, 162; el-Maide, 5/12, 55; el-Â’raf, 7/156; et-Tevbe, 9/5,11,18,71; el-Hac, 22/41, 78; en-Nur, 24/37; el-Ahzab, 33/33; el-Mücadele, 58/13.

⁴⁴ Mervan Selçuk - Şakir Görmüş, *Zekâtın Kurumsallaşması Dünya Uygulamaları ve Türkiye İçin Model Önerisi*, (İstanbul: İktisat Yayınları, 2019), 191.

⁴⁵ el-Meryem, 19/31.

⁴⁶ el-Meryem, 19/55.

⁴⁷ el-Enbiyâ, 21/73.

⁴⁸ el-Mü’minûn, 23/4.

⁴⁹ en-Neml, 27/3.

⁵⁰ er-Rûm, 30/39.

⁵¹ el-Lokman,31/4.

⁵² el-Fussilet, 41/6-7.

zekâtın Mekke’de farz kılındığını ve yukarıdaki ayetlerde geçen zekât ayetlerinin farz olan zekât ile ilgili olduklarını söylemişlerdir. Örneğin İbn. Hüzeyme (ö. 311/924), *es-Sahih* isimli eserinde zekâtın Habeşistan’a hicretten önce farz olarak belirlendiğini söylemektedir. Zira Habeşistan’a hicret edenlerin sözcüsü Ca’fer bin Ebi Talib, Habeş kralı Necâşî ile yaptığı konuşmada namaz, oruç ve zekâtı da zikretmiştir diyerek zekâtın Habeşistan’a hicret öncesinde farz kılındığını belirtmektedir.⁵³ İbn Hacer (ö. 852/1449) zekât ibadetinin Mekke’de farz oluşuna delil olarak gösterilen bu rivayete bazı eleştiriler getirir. Hadiste geçen oruç ve namaz ibadetlerinin o dönemde farz kılınmadığını belirtir. İbn Hacer hadisi yorumlayarak; Necâşî’ye bu hususları Ca’fer bin Ebi Talib’in Habeşistan’a ilk gittiği dönemlerden ziyade daha sonra namaz, zekât ve oruç farz kılındığında söylediğini izah edenleri de eleştirir. İbn Hacer’e göre hadiste beş vakit namaz, sınırları ve verilecek yerleri ile nelerden verileceği belli olan zekât ve Ramazan orucundan söz edilmeyip genel anlamıyla namaz kılmak, oruç tutmak ve zekât vermek anlatılmaktadır.⁵⁴

Kur’ân-ı Kerim’de müminlerin özellikleri arasında sayılan onlar ki zekâtı verirler ayetlerini⁵⁵ tefsir âlimlerinin bir kısmı farz olan zekât anlamında yorumlamışlardır.⁵⁶ Örneğin, Mekke döneminde indirilen Mu’minûn Sûresinde geçen “*Onlar ki zekâtı verirler*” ayetini İbn Kesîr şu şekilde açıklar:

“Bu âyet Mekke’de indirildiği ve âlimlerin çoğunluğuna göre zekât Medine’de hicretin ikinci yılında farz kılındığı halde onlar bu âyette geçen zekâtın, malların zekâtı görüşündedir. Zâhir olan Medine’de farz kılınan nisaplar ve özel miktarlar olduğudur. Yoksa zekâtın aslı Mekke’de farz kılınmıştır. Nitekim Yüce Allah, Mekke’de indirilen En’âm Sûresinde “*Hasat zamanında onun hakkını verin*”⁵⁷ buyurmuştur.⁵⁸

Söz konusu âyette geçen hak kelimesini farz olarak değerlendiren âlimler arasında; Taberî⁵⁹ (ö.310/923), Zemahşerî⁶⁰ (ö. 538/1144), Kurtubî⁶¹ (ö. 671/1273), yer almaktadır. Ayrıca

⁵³ Duman, “Zekât Ahkâmının Teşrî Süreci”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, 23.

⁵⁴ Ahmed bin Ali bin Hacer abu’l-Fadl İbn Hacer Askalanî, *Fethu’l-bari, bi şerhi Sahibi’l-Buhârî*, thk. Muhiddin el-Hatîb vd., (Kahire: Daâru’r-Reyyân lit’turâs, 1986), 3/313.

⁵⁵ el-Mü’minûn, 23/4; el-Lokman, 31/4; et-Tevbe, 9/71.

⁵⁶ Cafer Muhammed bin Cerîr bin Kesîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyân f’i te’vili’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2000), 19/10.

⁵⁷ En’âm, 6/ 141.

⁵⁸ Ebu’l-Fidâ İmâmüddin İsmail bin Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, thk. Sami b. Muhammed Sellâme, (B.y: Dâru Taybe, 1999), 5/462.

⁵⁹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 19/10.

⁶⁰ Ebu’l- Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidi’t-tenzîl ve uyun’l-ekâvil f’i vucuhi’t-te’vil*, çev. Abdülaziz Hatip - Mehmet Erdoğan vd., (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 2/764.

⁶¹ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el- Kurtubî, *el-Câmi’li ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed el- Berdûnî-İbrahim el-Atfîş, (Kâhire: Dâru’l-kütübi’l-Mısriyye, 1964), 12/105.

ayetin Mekke’de indirilmiş olduğunu belirtmekle beraber Beyzâvî (ö. 685/1286) bu ayetin Medine’de indirildiğini belirtenlerin olduğunu da ifade etmiştir.⁶²

Mekke döneminde zekâtın farz kılındığını ifade eden âlimlerin yanında Medine döneminde; hicretin ikinci yılında ve hicretin dokuzuncu yılında zekâtın farz kılındığını belirten âlimlerde bulunmaktadır.

İslam âlimlerinin çoğunluğu; hicretin ikinci yılında, orucun, fitrenin ve zekâtın farz kılındığını belirtmişlerdir.⁶³ Bu hususu destekleyen en önemli durum; oruç ibadetinin farz olduğunu belirten âyetin⁶⁴ hicretten sonra Medine’de indirildiği hususunda âlimler arasında ittifak olmasıdır. Yine Ahmed bin Hanbel, Nesâî (ö. 303/915) ve İbn Mâce’nin (ö. 273/887) Kays bin Sa’d bin Ubade’den rivayet ettiği hadiste şunlar aktarılır: “*Resûlullah zekâtın farziyeti indirilmeden önce bize fitır sadakasını emretti. Sonra zekâtın farz kılındığına ilişkin hüküm indirilince fitır sadakası konusunda bize ne emir verdi ne de onu yasakladı. Biz ise fitır sadakasını veriyoruz.*” Bu hadis fitır sadakasının zekâttan önce Müslümanlara geldiğini göstermektedir. Bu ise zekâtın Ramazan orucunun farz kılınmasından sonra farz kılındığını göstermektedir.⁶⁵ Yine âlimlerin zekâtın hicretin ikinci yılında farz kılınışı ile ilgili gösterdikleri delillerden birisi Bakara Sûresi 43. ayette geçen, namazı kılın zekâtı verin ifadeleridir. Çağdaş âlimlerimizden Yusuf el Karadavî; Bu ayette Allah’ın zekâtın farziyetini ilan ettiğini ve Müslümanları zekâta çağırdığını belirtmektedir.⁶⁶

Zekâtın hicretin dokuzuncu yılında farz kılındığını söyleyen az sayıdaki âlimlerden birisi olan İbnü’l-Esir (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi’t-târîh* isimli kitabında Hz. Peygamberin hicretin dokuzuncu yılında zekât toplamakla görevli memurları görevlendirdiğini ve etrafa gönderdiğini belirtmiş, bu sebeple de zekâtın hicretin dokuzuncu yılında farz kılınmış olacağını belirtmektedir.⁶⁷ İbn Hacer, İbnü’l-Esir’in bu düşüncelerine katılmamakta ve hicretin dokuzuncu yılında zekâtın farz kılınması değil, zekât memurlarının zekâtı toplamak üzere görevlendirilmeleri söz konusu olduğunu belirtmektedir.⁶⁸

Çağdaş dönem âlimlerinden Temîmî belirtilen üç görüşü de sentezleyerek, zekâtın üç safhada farz kılındığını belirtir. İlk olarak Mekke’de herhangi bir sınırlama ve detaylandırma

⁶² Nâsiruddin, Ebu Saîd Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, 2.Baskı, trc., Şadi Eren, (İstanbul: Selsebil Yayınları, 2011), 1/776.

⁶³ Ebu’l Fida İmâmüddin İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *es-Siretu’n-Nebeviyye*, trc., Hanifi Akın, (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2014), 427.

⁶⁴ el-Bakara, 2/183.

⁶⁵ İbn Hacer, *Fethu’l-Bari, bi şerhi Sahîbi’l-Buhârî*, 3/313-314.

⁶⁶ Karadavî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/84.

⁶⁷ Ebü’l-Hasen İzzüddîn Âlî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şebânî el-Cezerî İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, trc., M. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 2/268.

⁶⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-bari bi şerhi Sahîbi’l-Buhârî*, 3/313.

olmadan Müslümanlara farz kılınmıştır. Bu safhada ekonomik durumu yerinde olan Müslümanların maddi durumu kötü olan kimselere karşı bir yardımda bulunmak, iyilik etmek ve yedirip içirmek olarak anlaşılabilir. İkinci safha ise hicretin ikinci yılında gerçekleşmiş, bu safha da zekât biraz daha ayrıntılı ve detaylı olarak açıklanmıştır. Zekât verilecek malların neler olduğu, zekâtın nisap miktarları ve verilecek zekât miktarları belirlenmiştir. Son safha ise hicretin dokuzuncu yılına tekabül eder ki, burada zekât ibadeti son şeklini almış ve Hz. Peygamber zekâtın toplanması için zekât görevlilerini etrafa göndermiştir.⁶⁹

Mekke döneminde Müslümanlar kurumsal bir yapıya sahip olamamışlardır. Bunun yanında aralarında bir birliktelik oluşmuştur. Hz. Peygamberin önderliğinde birlikte hareket etmişlerdir. Mekke döneminde zekâtтан bahseden ayetlere baktığımızda genel olarak Müslümanları maddi durumu yerinde olmayan kişileri koruyup gözetme ve teşvik etme üzerine olduğu görülmektedir. Mekke döneminde zekâtın bahsi geçse de yukarıda belirttiğimiz gibi zekâtın nelerden verileceği, kimlere verileceği ve ne kadar ve ne şekilde dağıtılacağı belirlenmemiştir. Bu dönemde Müslümanların yaptıkları yardımlar bireysel olmuştur. Miktar ve oran belirlenmeden yapılmıştır. Bu konuda Karadavî; Mekke’de nazil olan surelerde geçen zekâtın Medine’de nazil olan zekât ile aynı olmayıp Medine döneminde miktarı ve harcanacak yerleri belli olan bir ibadet varken, Mekke döneminde ise kayıttan uzak müminlerin kendi istek ve arzularına bırakılmış bir zekât olduğunu, zekât verilecek zamanın ve miktarın da yine mükellefin kendi tercihinə bırakıldığını söylemektedir.⁷⁰ Kanaatimiz de İslâm’ın hükümlerindeki tedrici ilke göz önüne alındığında zekât ibadeti aşamalı bir şekilde Müslümanlara farz kılınmış olabileceği yönündedir.

Mekke döneminde zekât ibadetiyle ilgili ayetlere uygun davranan Müslümanlar bireysel hareket edip, ödeme zamanını ve ödeme şeklini kendileri belirlemiş olsalar da yardımlaşma konusunda gerekli gayreti göstermişlerdir.

Hicretten önce Müslümanların çoğunluğu maddî olarak güçsüz durumda bulunmaktadır. Bunun yanında ilahî hükümleri uygulayacak müstakil bir kuruma yani devlete de sahip değillerdir. Mekke döneminde Hz. Peygamber inananlara zekât verme konusunda teşvik etmek için özellikle; Hz. Ebubekir, Hz. Osman gibi maddi durumları iyi olan kişilerden destek almıştır. Örneğin Hz. Ebubekir birçok köleyi satın alarak azat etmiştir. Yine Hz. Osman birçok insana maddi yardımlarda bulunmuştur. Medine dönemine kadar inananlar zekât konusunda belli kurallar olmadan hareket etmişlerdir.

⁶⁹ Abdurrahman Abdullah bin Abdurrahman Temimi, *Tavdîhu’l-ahkâm min buluği’l-merâm*, (Mekke: Mektebetü’l-Esedi, 2003), 3/289. Ayrıca Bk. Duman, “Zekât Aykâmının Teşrî Süreci” 26.

⁷⁰ Karadavî, *İslâm Hukunda Zekât*, 1/79-80.

Mekke döneminde nazil olan ayetler genel itibariyle fakir fukaraya yardım etmeyi, kimsesiz ve yoksul olanları kollamayı, yolda kalmış olanın yanında yer almayı emrederek Medine’de son şeklini alıp sistemleşecek olan zekât ibadetinin başlangıç aşamasını oluşturmuştur. Bununla birlikte Mekke döneminde sınırları tam olarak belirlenmemiş, inananlara yapacakları yardım konusunda biraz daha serbestlik getiren ve yardım miktarı kişilerin tercihine bırakılan bir durum söz konusu olmuştur. Müslümanlar bu konuda bireysel hareket ederek, yaptıkları yardımın yeri, zamanı ve miktarını da kendileri belirlemiştir.

Mekke döneminde inen ayetlerin içerisinde mali yardım ve zekât anlamlarına gelebilecek “hak” kavramının kullanıldığı bazı ayetler vardır. Bu ayetler şunlardır:

- “Çardaklı ve çardaksız bağları, değişik ürünleriyle hurmaları, ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen biçimlerde zeytin ve narları meydana getiren O’dur. Her biri ürün verdiğinde ürününden yiyin, hasat günü geldiğinde de hakkını verin; fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez”⁷¹.

- “Akrobaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma!”⁷²

- “O halde Akrobaya da hakkını ver, yoksullara ve yolda kalmışlara da. Bu, Allah’ın hoşnutluğunu isteyenler için en iyisidir. İşte gerçek Kurtuluşa erenler de onlardır.”⁷³

- “Onların mallarına, muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır.”⁷⁴

- “Mallarında isteyen ve mahrum olan için bir hak vardır.”⁷⁵

İslam âlimlerinin bazıları bu ayetlerde kullanılan “hak” ifadesini mali yardım anlamında yorumlarken, bazı İslam âlimleri zekât olarak yorumlamışlardır.⁷⁶ Mekke döneminde zekât ile ilgili en önemli konulardan birisi hiç şüphesiz zekâtın Mekke’de inen ayetlerde farz kılınıp kılınmama hususunu oluşturmaktadır. Zekât ile ilgili bunun dışındaki pek çok husus Medine döneminde teşri kılınmıştır. Medine döneminde zekât ibadeti ile ilgili pek çok hüküm peygamberin sünneti ile tamamlanmıştır. Medine döneminde zekât ibadeti ile ilgili inen en önemli ayet, zekâtın sarf yerlerinin belirlendiği Tevbe Sûresi 60. ayettir. Bu ayette şöyle buyrulmaktadır:

-“Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir. Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular,

⁷¹ el-En’âm, 6/141.

⁷² el-İsrâ, 17/26.

⁷³ er-Rûm, 30/38.

⁷⁴ ez-Zâriyât, 51/19.

⁷⁵ el-Meâric, 70/25.

⁷⁶ Taberî, Câmiu’l-beyân, 12/158-171; Kurtubî, el-Câmi’li ahkâmi’l-Kur’ân, 7/100.

Allah yolunda çalışanlar ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.”⁷⁷

Hicretten sonra indirilen ayetlerde zekâtın sınırları belirlenmiş ve zekâtların nerelere ve kimlere verileceği bu dönemde kesinleşmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri de Medine döneminde Müslümanların siyasi ve idari bir bütünlüğü kavuşmuş olmalarındandır.

Müslümanlar Mekke’de mallarını ve yurtlarını bırakarak Medine’ye hicret etmişlerdir.

Mekke’den Medine’ye göç, İslam’ın sistemleşmesi ve ilerlemesinde en önemli eşiklerden birisi durumundadır. Hz. Peygamber Medine’de bulunan Yahudiler başta olmak üzere diğer kabileler ile bir anlaşma yapmıştır. Hz. Peygamber yeni kurulan İslam devletinin bir nevi devlet başkanı olmuştur. Medine’de inşa edilen Mescid-i Nebi sadece bir ibadet yeri değil zamanla yeni kurulan İslam devletinin yönetim merkezi durumuna getirilmiştir. Zekât ibadeti de zamanla kurumsal bir hale gelen İslam devletinde kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Zekât ibadeti de buna paralel olarak hicretin ilk yıllarından itibaren Mekke dönemindeki zekât algısından çıkarak daha sistemli bir hale gelmiştir. Zekâtın nasıl verileceği, kimlere verileceği, nisap miktarları ve nelerden verileceği belirlenmiştir. Hicretin ikinci yılından itibaren zekât ibadetinin sistemi oluşturulmuştur. Mekke döneminde indirilen zekât ayetleri herhangi bir sınırlamayı içermezken Medine döneminde indirilen zekât ayetleri hem inananlara bir sorumluluk getirmiş hem de bu toplanan zekâtların sarf edileceği yerler konusunda bazı sınırlar getirmiştir. Bu konuda sorumluluktan kaçanların tam manasıyla iyiliğe erişemeyecekleri üzerinde durulmuştur.⁷⁸ Yine Medine’de hicretten sonra inen ayetlerde Müslümanlara mali yükümlülükler getirilmiş ve bu alanda Müslümanların özveride bulunmaları istenmiştir.⁷⁹ Hatta Bakara suresi 267. ayeti kerimede; *“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan Allah yolunda verin. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın. Bilin ki Allah zengindir ve övülmeye layık olandır.”⁸⁰* buyurularak Allah yolunda yapılacak olan her türlü yardımın, hayrın ve ibadetin niteliğinin de nasıl olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Mekke döneminde herhangi bir sınırlamaya herhangi bir kurala tabi tutulmayan zekât ibadeti Medine döneminde nerelere verilmesi gerektiği bile açıkça ortaya konulmuş ve inananlardan yaptıkları ibadetleri en güzel şekilde yapmaları istenmiştir. Yine inananlardan Allah için

⁷⁷ et-Tevbe, 9/60.

⁷⁸ el-Bakara, 2/177; Âli-İmran, 3/92.

⁷⁹ el-Bakara, 2/43,83,177,215.

⁸⁰ el-Bakara, 2/267.

yapmış oldukları yardımları yaparken en değerli olarak gördükleri malları verirken gözlerini kırpmadan vermeleri gerektiği belirtilmiştir.

Medine dönemindeki zekât ile ilgili ayetlere baktığımız zaman, mali yardım anlamında sadece zekât kelimesi kullanılmamış, zekâtın yanında sadaka ve çoğulu olan sadakat kelimesi de kullanılmıştır. İnananların Allah’a olan sadakatlerini göstermeleri hasebiyle zekâta sadaka ismi de verilmiştir.⁸¹ Bununla birlikte genel olarak fakir fukaraya yardımı emreden infak kelimesi de kullanılmıştır.

1.1.2.2. Sünnette Zekât

Hiz. Peygamber döneminde zekât ibadeti Mekke’de genel olarak ayetler ışığında şekillenmiş, herhangi bir kural ve sınırlama belirlenmemiştir. Bu dönemde Müslümanlara zekât vermeleri gerektiği ifade edilmesine rağmen nelerden ne oranda zekât dağıtılacağı, kimlere ne şekilde zekât verileceği belirtilmemiştir. Bir nevi zekât ibadeti tamamen Müslümanların gönüllük esasına bırakılmıştır. Mekke’den Medine’ye hicret gerçekleştikten sonra hem zekât ile ilgili ayetlerin içeriği hem de Hiz. Peygamber zekât ile ilgili uygulamaları değışiklik göstermiştir. Hicretin ikinci yılında zekât olarak verilecek mallar, nisap miktarları belirlenmiş, zekâtın nerelere sarf edileceği ayet ile kesinleşmiştir. Medine’de zekât ibadetiyle ilgili hükümlerin çoğu sünnet ile gerçekleştirilmiştir. Müslümanların Medine döneminde zaman içerisinde bir devlet hüviyetine kavuşmasına paralel olarak zekât ibadeti de sistemli bir hale gelmiştir. Hiz. Peygamber tarafından zekâtın kurumsallaşması sağlanmış; zekâtların kimler tarafından ne kadar toplanacağı, ne zaman toplanacağı, toplanan zekâtın nerde muhafaza edileceği, nerelere ne şekilde verileceği düzenlenerek zekât daha düzenli bir hale getirilmiştir. Hiz. Peygamber zekâta bir nevi yeni kurulan devletin mali, ekonomik ve sosyal alanların temelini oluşturan bir hüviyet kazandırmıştır. Hiz. Peygamber; zekâta tabi olacak malları belirlemiş, bu zekâta tabi olan mallardan ne oranda zekât alınacağını açıklamış ve zekâta tabi olan malların nisap miktarlarını belirlemiştir. Bu zekâtların ne zaman ve kimler tarafından toplanacağı yine Hiz. Peygamber tarafından belirlenmiştir. Hiz. Peygamber yapmış olduğu uygulamalar ile zekât yeni kurulan İslam devletinin en önemli sosyal-ekonomik gelir ve gider kaynağını oluşturmuştur. Sistemli bir hale gelen zekât müessesesi ile askeri harcamalar, yeni devletin kamu giderleri ve maddi durumu yerinde olmayan Müslümanların önemli ölçüde ihtiyaçları karşılanmıştır. Hicretten önce bireysel olan ve Müslümanların verecekleri

⁸¹ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihâli*, (Bursa: Erkam Yayınevi, 1991), 446

miktarlar gönüllülük esasına dayalı iken hicretten sonra zekât ibadeti bir nevi devlet tarafından işleyişi yürütülen bir kurum haline gelmiştir. Medine döneminde zekâtın hükümleri oluşmaya başlamıştır. Hz. Peygamber zekâtın ne oranlarda alınacağını, nisap miktarlarını ve zekâtların ne zaman toplanacağı belirlemiştir. Zekâtların toplanması için belirli kıstaslar ile seçilen zekât toplamakla görevli memurlar görevlendirilmiştir.⁸²

Bütün bu uygulamalar, Hz. Peygamber zekâtı gönüllü bir yardımlaşma olmaktan çıkarıp zorunlu bir görev haline getirmekte ve zekâta kurumsal bir hüviyet kazandırdığını göstermektedir. Hz. Peygamber; zekâtı Müslümanların keyfiyetine bırakmamış zekâtın sağlıklı bir şekilde toplanması ve yerli yerince dağıtılması için önemli uygulamalarda bulunmuştur.

Hz. Peygamber görevlendirilen zekât memurlarının (âmil) ücretlerini de toplanan zekâttan karşılamıştır. Zekât toplamakla görevli memurlar zengin durumda olsalar bile ücretleri ödenmiştir.⁸³ Bu da yeni kurulan İslam devletine ekonomik anlamda bir nebze de olsa rahatlık getirmiştir. Bununla birlikte Hz. Peygamber zekât konusunda yaptığı en önemli uygulamalardan birisi de toplanan zekâtların toplanılan bölge halkına dağıtılması olmuştur. Bu duruma örnek olarak Hz. Peygamber Yemen'e zekât toplama memuru olarak görevlendirdiği Muaz bin Cebel'e zekât gelirlerinin devletin başkenti olan Medine'ye göndermeden o bölgede zenginlerden toplanan zekâtların aynı bölgede bulunan fakir ve miskinlere dağıtılması talimatını vermiş, zekâttan fazla pay kalır ise Medine'ye göndermesini söylemiştir. Bununla birlikte Hz. Peygamberin döneminde herhangi bir yerde kalan fazlalık ile ilgili bir bilgi yoktur.⁸⁴

Zekâtların toplanılan bölgelerde dağıtılmasının sebepleri arasında, dönem koşulları gereği zekâtların nakli sırasında ortaya çıkabilecek sorunları önlemek ve toplanan zekâtların muhafazasının zor olması, yeterli depolama imkânının olmaması yer almaktadır. Bunun yanında bölgede yaşayan zengin ile fakir arasında gönül bağının oluşturulması da zekâtın toplanan yerde dağıtılmasının önemli etkenlerinden birisi olmuştur.⁸⁵ Bu uygulama ile aynı zamanda yerel halkın sosyal adaletten pay alması sağlanmış yerelde yoksulluğun önüne geçilmeye çalışılmıştır.

⁸² Ünal Kılıç, "Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları Milletlerarası İlmi Toplantı* (İstanbul, 03-04 Aralık 2016), Yayına Hazırlayanlar İsmail Kurt-Seyit Ali Tüz, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 56-57.

⁸³ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 2/70.

⁸⁴ Samed - Gleen, "Zekâtın Gelişimi ve Monoteist Dinlerde Zekâtın Kapsamı", 263.

⁸⁵ Samed - Gleen, "Zekâtın Gelişimi ve Monoteist Dinlerde Zekâtın Kapsamı", 263.

Hız. Peygamber, zekât ibadetini durumu yerinde olan her Müslümanın yapması gereken zorunlu bir ibadet haline getirmiştir. Zekât tahsilatının tam olması ve şeffaflığın sağlanması için çok ciddi bir çaba sarf edilmiş ve Hız. Peygamber tarafından kayıt bekçileri yani bir nevi yazı işleri müdürleri ve muhasebeciler görevlendirilmiştir. Zekât olarak toplanan gelirler devletin farklı noktalarında toplanmış, diğer gelirler ile zekât gelirlerinin karışmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Zekât fonları bölümü, genel gelirler ve diğer fonlardan ayrı tutulmuştur. Yani zekât fonlarının devlet tarafından toplanan diğer gelirlerle karışmasını önlemek amacıyla zekât fonları hazine bölümünden ayrı bir bölümde tutulması sağlanmıştır. Bununla birlikte zekât memurlarına zekâtları nasıl toplayacaklarıyla alakalı özel talimatlar verilmiş; zekât verenlere karşı nazik, anlayışlı olmaları istenmiştir. Zekât toplama memurlarının görevlerini yerine getirirken müsamahakâr davranmaları, tarım üreticilerinden alınan zekât miktarını değerlendirirken özenli ve zekât veren kimselerin misafir harcamalarını hesaptan düşürmelerine izin vermeleri belirtilmiş, zekât memurlarının kuşlar ve hayvanlar tarafından yenilen miktarları göz önüne almaları istenmiştir.⁸⁶

Hicretten sonra Medine’de nisap miktarı belirlenmiştir. Nisap; sözlükte sınır, işaret, asıl, kök, kaynak anlamlarına gelmektedir. Fıkıhta ise; mallarda zekâtın farz olduğunu gösteren zenginlik ölçüsünü ifade eder.⁸⁷ Yani nisap dinen zekât verme ya da zekâttan muaf olma durumudur. Kişinin malı nisap miktarının üzerinde ise dinen zengin olarak kabul edilmekte ve zekâta tabi olmaktadır. Bir kişi nisap miktarı mala sahip değil ise zekâttan muaf tutulmuştur. Zekâtın nisaplarının belirlenmesi sürecinde iki önemli unsur göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki; zekât nisap miktarlarıyla ilgili hadislerin sahabe tarafından çeşitli mallarla ilgili rivayet edilen cüz’î rivayetler, ikincisi ise; Hız. Peygamber tarafından yazdırılan mektuplarda yer alan ve bütün zekât mallarını ayrıntılı olarak anlatan küllî rivayetlerdir.⁸⁸ Kaynaklarda üç tane mektuptan bahsedilmiştir. Ömer bin Abdülaziz, halifeliği zamanında mektupların izini bularak iki tanesine ulaşmıştır. Bu mektupların birisi Amr b. Hazm’a diğer ise Hız. Ömer’e yazılmıştır. Her ikisinin de içeriği birbirine benzemektedir.⁸⁹

Yine bazı kaynaklarda Hız. Ebubekir’in, Enes b. Mâlik’i Bahreyn’e zekât memuru olarak görevlendirdiğinde kendisine, Hız. Peygamberin yazdığı ifade edilen mektubun bir kopyasını

⁸⁶ Samed - Gleen, “Zekâtın Gelişimi ve Monoteist Dinlerde Zekâtın Kapsamı”, 262-263.

⁸⁷ Mehmet Erkal, “Nisap”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/138.

⁸⁸ Soner Duman, “Hız. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn Dönemlerinde Zekât”, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 4/1,(Mart 2018), 64.

⁸⁹ Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, *Kitâbü’l-Emvâl*, trc. Cemaleddin Saylık, (İstanbul: Düşünce Yayınları, 1981), 374-375.

gönderdiği belirtilmektedir.⁹⁰ Bazı aktarılan bilgilere göre Hz. Peygamber bu mektubu memurlara vermemiş ve kılıcının kabzasında tutmuştur. Hz. Muhammed vefat ettikten sonra Hz. Ebubekir, Hz. Ebubekir'in vefatından sonra da Hz. Ömer bu mektuba uygun bir şekilde zekât uygulamalarını sürdürmüştür.⁹¹ Hz. Muhammed'in Amr bin Hazm ile Yemenlilere yazmış olduğu mektupta Peygamber; Yemenlilere deve, altın ve gümüşten zekât alınacağını ifade etmiştir.⁹² Yine bu gönderilen mektupta tarım ürünlerinin zekâtına ilişkin nisaplarda bulunmaktadır.⁹³ Hz. Peygamber, kişinin köle ve atına zekât düşmediğini ifade etmiştir.⁹⁴ Yine Hz. Peygamber tarım ürünlerinde yeşilliklerden, elma ve benzeri meyveler ile sebzelerden zekât istememiştir.⁹⁵

Nisap miktarı o dönemde Hz. Peygamber tarafından bir ailenin geçimi için yeterli görülen miktara göre tespit edilip 85 gram altın olarak belirlenmiştir. Gümüşte ise nisap miktarı 200 dirhem yani 595 gramdır.⁹⁶ Maddi olarak 85 gram altına denk gelen ve daha fazlasına sahip olan bütün Müslümanların zekât vermeleri mecburi olmuştur.⁹⁷ Günümüzde nisap miktarı halen aynı şekilde geçerliliğini korumaktadır.

Peygamber döneminde kullanılan en yaygın para birimi altın ve gümüştür. Bu sebeple genel tasarruf esas olarak altın ve gümüş üzerinden yapılmıştır. Zekât, altın ve gümüşten yüzde 2.5 oranında tahsil edilmiş, nisap miktarı paraya sahip olan her Müslüman yüzde 2.5 oranında zekâta tabi tutulmuştur.⁹⁸ Bunun yanında sığır, keçi, deve gibi hayvanlar ve tarım ürünleri de zekâta tabi tutulmuş bunlar içinde nisap miktarları Hz. Peygamber tarafından belirlenmiştir. Sulanan arazilerden elde edilen ürünlerden yüzde 5, sulanmayan arazilerden elde edilen ürünlerden yüzde 10, zekât olarak verilen hayvanlardan ve tarım ürünlerinden çeşitli oranlarda nisap miktarları belirlenmiştir.⁹⁹ Bütün bu nisap miktarları Hz. Peygamber tarafından belirlenmiştir. İlerde zekât verilecek mallar konusunda bu miktarlar daha detaylı bir şekilde belirtilecektir.

⁹⁰ Mehmet Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları Milletlerarası İlmi Toplantı* (İstanbul, 03-04 Aralık 2016), Yayına Hazırlayanlar: İsmail Kurt- Seyit Ali Tüz, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 92

⁹¹ Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler", 92.

⁹² Ebû Muhammed Abdullah bin Abdurrahman bin el-Fazl, ed-Dârimî, *Müsnedü'd-Dârimî*(el-Ma'ruf bi Süneni'd-Dârimî); thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, (B.y: Dâru'l-muğnî,2000), Zekât, 4.

⁹³ Ebu Cafer Ahmed bin Muhammed bin Selâme et- Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, Âlemü'l-kütüb, thk. Muhammed Zuhri en-Neccâr vd. (B.y: Âlemü'l-kütüb,1994), 2/35.

⁹⁴ Canan, *Kutub-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/380.

⁹⁵ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 483.

⁹⁶ Erkal, "Nisap", 33/139.

⁹⁷ Samed - Gleen, "Zekâtın Gelişimi ve Monoteist Dinlerde Zekâtın Kapsamı", 260.

⁹⁸ Samed - Gleen, "Zekâtın Gelişimi ve Monoteist Dinlerde Zekâtın Kapsamı", 260.

⁹⁹ Samed - Gleen, "Zekâtın Gelişimi ve Monoteist Dinlerde Zekâtın Kapsamı", 264

Hız. Peygamber zekâtın toplanması konusunda ilkeler belirlemiş ve bu konuda taviz vermemiştir. Bizzat zekât toplatma işlemleri Hız. Peygamber emriyle bir nevi devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Nisap miktarı mala sahip olanların zekât vermeleri; kişilerin tercihinine, takdirine ve gönül rızasına bırakılmamış, bu şartı taşıyan her Müslümanın yapması gereken bir görev olarak görülmüştür. Zekât toplama memurları görevlendirilmiş ve bu görevlilerin ücreti zekât fonundan karşılanmıştır. Görevlendirilen zekât toplama memurlarına yeni oluşturulan sisteme intibah eğitimi verilmiş, bu konu üzerinde ciddiyetle durulmuştur. Zekât toplamakla görevlendirilen memurlara nisap miktarlarını, alınacak zekât oranlarını ve zekâtın içerisinde değerlendirilebilecek durumların nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili talimat verilmiştir. Zekât olarak alınan hayvanların bakımları için görevliler seçilmiştir. Peygamber, zekât memurlarıyla halkın uyum içinde olması için de gayret sarf etmiştir. Yine yukarıda belirtildiği üzere zekât gelirleri ile hazinede toplanan diğer gelirlerin karışmaması için zekât olarak toplanan gelirler hazine bölümünden farklı bir bölümde toplanmıştır. Zekâtın tam olarak toplanması için gerekli tedbirler alınmış ve bu konuda hiçbir şüpheye mahal bırakılmayacak şekilde çalışılmıştır. Bunun için Hız. Peygamber muhasebeci ve kayıt bekçileri görevlendirmiştir.¹⁰⁰ Zekât toplama ve dağıtma görevleri devlet eliyle ve devlet yükümlülüğünde yapılmıştır. Bu durum zekât memuru olarak görevlendirilen kişilerin işlerini de daha da kolaylaştırmıştır. O dönemde zekât olarak belirlenen mallar; altın ve gümüş, deve, koyun ve keçi gibi hayvanlardan, buğday ve arpa gibi tarım ürünlerinden oluşmuştur. Ev araç ve gereçleri ile şahsi olarak kullanılan araçlar zekâta tabi tutulmamıştır.

Hız. Peygamber; inananları zekâta teşvik etmek için, zekât verenlerin ahirette mükâfatlandırılacağını, zekâtlarını vermeyenlerin ise ahirette cezalandırılacaklarını sürekli olarak belirtmiştir.¹⁰¹ Bununla birlikte Hız. Peygamber zekâtlarını ödeyen Müslümanlara dua ederek onları zekât konusunda teşvik etmiştir.¹⁰² Zekât ödemeyenler ile ilgili, kaynaklarda geçen bazı hadislerde mallarının yarısına el konulacağı belirtilse de kaynaklarda bu söylemin uygulandığına dair bir örnek bulunmamıştır. Bununla birlikte Mâverdî, İmam Malik'in (ö.179/795) delil olarak kullandığı "*Kim zekâtta hıyânet ederse ben onun malının yarısını zekât olarak alırım Bu Allah'a olan yeminlerden bir yemindir. Alınan bu malda Hız. Muhammed'in ve aileleri içinde bir hisse yoktur.*" hadisine göre İmam Malik'in malının yarısının alınması gerektiği hükmünü verdiğini aktarmaktadır.¹⁰³

¹⁰⁰ Samed - Gleen, "Zekâtın Gelişimi ve Monoteist Dinlerde Zekâtın Kapsamı", 260.

¹⁰¹ Canan, *Kutüb-i Sitte Muhtasarı ve Tercüme Şerhi*, 7/332-333.

¹⁰² Mutlu, *Haneî ve Şafiîlere Göre Oruç ve Zekât*, 142.

¹⁰³ Ali b. Muhammed b. Haseni'l-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, çev. Ali Şafâk, 2. Baskı, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2020), 231.

Zekât konusunda Hz. Peygamberin hadislerini incelediğimizde genel olarak zekât ile ilgili ayetlerde olduğu gibi namaz ile birlikte zikredilmiştir. Hz. Peygamber Medine’de İslam ve iman ile ilgili olarak kendisine yönelik sorulan soruları cevaplarken cevaplarının çoğunluğunda namaz ile birlikte zekâtı da dile getirmiştir. Peygamber bu şekilde cevaplar vererek Müslümanlar için zekât ibadetinin de namaz ibadeti gibi kesin bir ibadet olduğunu göstermiştir. Örneğin; Ebû Hureyre (r.a)’dan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Birisi Peygamber efendimize geldi ve:” Bana bir amel söyle ki, bunu işlediğimde cennete gireyim.” dedi. Peygamberimiz ise; “Kendisine hiçbir şeyi ortak koşmayarak Allah’a kulluk edersin, farz olan namazı kıalarsın, farz olan zekâtı verirsın, Ramazan orucunu tutarsın.”* buyurdu. Bu kimse: *“Canımı elinde tutan Allah’a yemin olsun ki, bunun üzerine hiçbir artırma yapmam.”* dedi. Bu adam kalkıp gittiğinde peygamber efendimiz: *“Kim cennetlik bir kimseye bakmak isterse buna baksın.”* buyurmuştur.¹⁰⁴ Yine buna benzer Ebû Eyyûb (r.a)’dan rivayet edilen bir hadiste; Peygamber (s.a.v)’e: *“Beni cennete koyacak bir amel bildirseniz” dedi. Bu sırada orada olan birisi : “ Ne oldu nesi var?” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v): “Nesi olacak, bir haceti var.” diye cevapladıktan sonra: Kendisine hiçbir şeyi ortak koşmayarak Allah’a kulluk edersin, namazı kılar, zekâtı verirsın, akraba ile ilişkiyi sürdürürsün .”* buyurdu.¹⁰⁵

Hz. Peygamber, zekât memurlarına halkın kıymetli mallarını zekât olarak almamaları gerektiğini belirtmiş ve orta değerde bir mal almalarını söylemiştir.¹⁰⁶ Yine zekât memurlarına sürüde bulunan yaşlı ve damızlık hayvanı sürü sahibinin rızası olmadan almamalarını belirtmiş, zekât endişesi ile ayrı olan hayvanların birleştirilmesini, birleşik olanların da ayrılmasını yasaklamıştır.¹⁰⁷

Hz. Peygamber; zekât toplamakla görevli memurların zekât verecek olanları kendi ayaklarına çağırmasını yasakladığı gibi, hayvan sahiplerinin mallarını memurlardan uzak bir yere götürmesini de yasaklamıştır. Zekât memurları zekât verecek kişilerin hayvanlarını suladığı, otladığı yerlere gidip zekâtları kolay bir şekilde toplamışlardır. Bu şekilde hem zekât veren için hem de zekât toplayan görevliler için bir kolaylık olmuştur.¹⁰⁸ Yine Medine döneminin ilk yıllarında Hz. Peygamber zekât toplama görevlilerine yaşı küçük develeri, kusurlu ve

¹⁰⁴ Zebîdî, *Sâhih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh*, 4/295-296.

¹⁰⁵ Zebîdî, *Sâhih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh*, 4/293-294. Ayrıca bu konudaki benzer hadisler için bk. Aynı eser, 4/297-298.

¹⁰⁶ Ebu Ubeyd, *Kitâbü’l-Emvâl*, 408.

¹⁰⁷ Ebu Ubeyd, *Kitâbü’l-Emvâl*, 400.

¹⁰⁸ Ebu Ubeyd, *Kitâbü’l-Emvâl*, 410.

sakat hayvanları zekât olarak almalarını söylemiştir.¹⁰⁹ Hz. Peygamber bu şekilde insanların zekâta daha kolay uyum sağlamalarını gerçekleştirmiş ve zekât ibadetinin başlangıcında insanları zekâtı vermekten kaçınmalarının önüne geçmiştir.¹¹⁰ Ebu Ubeyd *Kitâbü'l-Emvâl* isimli eserinde zekâtın ilk yıllarında yapılan bu uygulamanın Müslümanları zekâta alıştırmak için yapıldığını belirtmiştir.¹¹¹ Sonraki yıllarda Hz. Peygamber, zekât toplama memurlarına itidalli bir yol benimsemelerini istemiş, memurlara zekât olarak alacakları hayvanların ne en iyisini ne de en kötüsünü almalarını söylemiş ve memurların zekât olarak alacakları hayvanlarda orta bir yol bulmalarını istemiştir.¹¹² Peygamber, Himyerîlilerin İslam'a girmesinden sonra kendilerine zekât toplama memuru görevlendirmiş ve aynı zamanda bir mektup yazıp onlara göndermiştir. Hz. Peygamber yazdığı mektupta; zekâtın zenginlerden alınıp fakirlere verileceğini söylemiş ayrıca peygamberin kendisinin ve ailesinin bu zekâta pay sahibi olmadığını ifade etmiştir.¹¹³

Hz. Peygamberin zekât ibadetinin Müslümanlar tarafından benimsenmesi konusunda gerçekleştirdiği uygulamalar arasında; Hz. Peygamber zekâtı da namaz gibi cennete götürecek ibadetler arasında zikretmesi, Hz. Peygamberin müminlere zekât ibadeti konusunda kolaylıklar getirmesi yer almıştır. Bu uygulamalar zekâtın toplum tarafından kabulünü hızlandırmıştır. Hz. Peygamber yaptığı uygulamalar ile hem zekât toplama görevlilerinin verimli bir şekilde çalışmasını sağlamış hem de zekât verecek olan kişilere kolaylıklar getirmiştir. Zekât olarak toplanılacak mallarda orta değerde olan hayvanların alınmasını isteyerek zekât veren kişinin rızasını da gözetmiştir. Zekâtın dağıtılması hususunda da önceliği zekâtların toplanıldıkları bölgelerde dağıtılmasını istemiştir. Hz. Peygamber; döneminin şartları düşünüldüğünde, o dönemde yaşayan insanların durumuna göre yapmış olduğu uygulamalarla insanların faydasına çözümlerde bulunmuştur. Zekât ibadeti bütün bu gayretin sonucu olarak İslam devletinde kurumsal ve sistematik bir noktaya gelmiş ve Hz. Peygamber döneminde son olarak hicretin 9. Yılında indirilen Tevbe Sûresinde geçen zekât sarf yerlerinin belirlenmesi ile zekât ibadetinin genel şekli tamamlanmıştır.

Hz. Peygamber Medine çevresinde ve Arap yarımadasında Müslüman nüfusun hızla artmasıyla birlikte oluşabilecek risklere rağmen, zekâtların belli bir düzende toplanması için gerekli gayreti sarf etmiştir. Bunun yanında Hz. Peygamber kendinden sonraki dönemlere de

¹⁰⁹ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 408.

¹¹⁰ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 409.

¹¹¹ Bk. Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 409.

¹¹² Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 409.

¹¹³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/590.

bir nevi ışık tutacak şekilde devletle ilgili muamele ve tasarruflarda yazı dilini ve yazıcıları kullanmıştır. Bu durum mali konularda da bu şekilde devam etmiş, zekât ibadetinin uygulanmasında da bu usul ile hareket edilmiştir.¹¹⁴

1.1.2.3 Hülefa-i Râşidîn Döneminde Zekât

İslam tarihinde Hz. Peygamberin vefatından sonra Müslümanların Hz. Ebubekir'e biat etmesiyle başlayan, daha sonra Hz. Ömer ve Hz. Osman hilafetiyle sürüp Hz. Ali'nin vefatı ile halifeliğinin bitişine kadar olan döneme Hülefa-i Râşidîn dönemi denir. Hülefa halîfe kelimesinin, râşidîn ise; “doğru yolda olan, doğruya ve hakka sımsıkı sarılan, kemale ermiş” anlamındaki râşid kelimesinin çoğuludur. Bu döneme söz konusu ismin verilmesinin nedeni olarak sahâbîden İrbâd b. Sâriye'nin rivayet ettiği, sünnetine uymanın ve bunun sınırlarını râşid halifeleri de içine alacak şekilde genişletmenin gerekliliğini belirten Hz. Peygamberin uzun bir hadisiyle açıklanmaktadır. Bu hadiste Hz. Peygamber kendisinden sonra yaşayacaklara hitaben; “*Herhangi bir ihtilâfla karşılaştığınızda size düşen görev, benim sünnetime ve hulefa-i râşidîn'in sünnetine uymaktır.*” demiştir.¹¹⁵ Sunnî İslâm dünyasında dört halife veya dört seçkin dost anlamında; çehâr yâr, cehâr yâr-i güzîn, cihâr dost denilmiştir. İlk iki halife Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer birlikte zikredildiğinde “şeyhayn” ifadesi kullanılmıştır. Ehl-i sünnete göre sahâbe içerisinde en faziletli kimseler hilâfete geçiş sırasına göre Hulefa-i Râşidîn'dir.¹¹⁶ Râşid halifelerin halifelik süreçlerini sadece zekât ibadeti açısından değil diğer alanlarda da Hz. Peygamberin devamı hüviyetindedir.

Hülefa-i Râşidîn döneminde yaklaşık 30 yıl dört halifenin idaresinde zekâtla ilgili konularda genel olarak bir değişim olmamıştır. Nisab, zekât verecek kişiler ve zekâtın dağıtımında uygulanan ilkeler peygamber dönemindeki gibi genel itibariyle devam etmiştir. Dinen asgari zenginlik ölçüsü olan nisab miktarı 85 gram altın olarak devam ettirilmiştir. Zekâta ilişkin hükümler açısından düşünüldüğünde bu dönemin Hz. Peygamberimiz döneminde zekâta ilişkin uygulamalarla üç yönlü bir ilişkisinin bulunduğunu söylemek mümkündür:

a) Teyid: Râşid halifeler, Hz. Peygamber döneminde hangi mallarda ne miktar zekât toplanacağı tespit edilmişse bu malları, nisap oranlarını ve zekât olarak alınacak miktarları

¹¹⁴ Bk. Akyüz, *Zekât*, 126.

¹¹⁵ Mustafa Fayda, “Hülefa-i Râşidîn”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 18/325.

¹¹⁶ Fayda, “Hülefa-i Râşidîn”, 18/325.

aynen uygulamaya devam ettirmişlerdir. Bir anlamda Hz. Peygamber tarafından tesis edilen hükümleri teyid etmişlerdir.

b) Tafsil: Hz. Peygamber zamanında var olan bazı uygulamalar geliştirilmiştir.

c) Tecdid: Raşid halifeler döneminde Hz. Peygamber döneminde bulunmayan birtakım uygulamalar ortaya konmuş, daha önce zekât alınmayan bazı mallardan zekât alınmış, zekât verilen bazı gruplara zekât verilmemiş, zekât toplama usullerinde bazı yenilikler yapılmıştır.¹¹⁷

Zekât dağıtılan sekiz sınıftan; yoksul ve miskinler, zekât memurları, (âmilîn) kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlar, (müellef-i kulûb) azat edilmiş köle (fi'r-rikâb), borçlular (gârimîn), Allah yolunda olanlar, (fi sebîlillâh) ve yolcular (ibnû's-sebil) genel itibariyle değişmemiştir.¹¹⁸ Bu zekât verilen sekiz sınıftan sadece Hz. Ebubekir döneminde Hz. Ömer'in önerisiyle müellef-i kulûba zekâtтан pay verilmesi sona erdirilmiştir.¹¹⁹ Hz. Ömer'in bu önerisinden sonra Hülefa-i Raşidîn döneminde müellefe-i kulûba zekât verildiğine dair bir rivayet bulunmamıştır.¹²⁰ Hülefa-i Raşidîn döneminde zekât toplama ve zekâtların dağıtılması yönteminde herhangi bir değişiklik olmamış, dinen zengin sayılan nisap miktarı mal sahibi Müslümanlardan toplanan zekâtlar, maddi durumu yerinde olmayan halka dağıtılmıştır. Hülefa-i Raşidîn döneminde İslam devletinin zekât politikasında, Hz. Peygamber döneminde izlenen yol genel itibariyle takip edilmiştir. Ancak bunun yanında yaşanan siyasi gelişmeler İslam devletinin sınırlarının her geçen gün yeni fethedilen topraklarla farklı coğrafyalara yayılması, bazı halifeler döneminde genel politikaya uyulmak ile birlikte zekâtта bazı yeni uygulamalar da getirilmiştir. Bu kritik dönemler istişare mekanizması kullanılarak aşılıma çalışılmış ve Hz. Peygamberin uygulamalarının esasına zarar vermeyecek şekilde tercihler yapılmıştır.¹²¹

1.1.2.3.1 Hz. Ebubekir Döneminde Zekât

Hz. Ebubekir iki yıl Müslümanlara halifelik yapmıştır. Halifelik yaptığı bu kısa sürede yalancı peygamberlerin isyanlarını bastırmış, zekât vermek istemeyen gruplarla mücadele

¹¹⁷ Duman, "Hz. Peygamber ve Hülefa-i Raşidîn Dönemlerinde Zekât", 68.

¹¹⁸ Samed - Gleen, "Zekâtın Gelişimi ve Monoteist Dinlerde Zekât Uygulamaları", 266.

¹¹⁹ Duman, "Hz. Peygamber ve Hülefa-i Raşidîn Dönemlerinde Zekât Uygulamaları", 69.

¹²⁰ Adnan Demircan, "Hülefa-i Raşidîn Döneminde Zekât Uygulamaları", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları Milletlerarası İlmi Toplantı* (İstanbul, 03-04 Aralık 2016), Yayına Hazırlayanlar: İsmail Kurt-Seyit Ali Tüz, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017) 95.

¹²¹ Demircan, "Hülefa-i Raşidîn Döneminde Zekât Uygulamaları", 161.

ederek İslamiyet'in zor bir sürece girmesini engellemiştir. Hz. Ebubekir'in halifeliğinde Müslümanlardan alınan zekâtın toplanma yönteminde, nisap miktarında ve zekâtların görevli memurlar tarafından toplanmasında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Zekâta tabi olacak mallar, bu mallardan ödenecek zekât miktarları, Hz. Peygamberin zekât toplamaktan sorumlu memurlara göndermiş olduğu mektupları, Hz. Ebubekir saklamış ve halifeliği sırasında da bu mektuplara göre zekâtları toplatmıştır. Hz. Ebubekir'in bu şekilde davranması kendinden sonra gelen halifelere de örnek olmuştur.¹²² Hz. Ebubekir, Bahreyn'e zekât memuru olarak görevlendirdiği Enes b. Malik'e zekâtın nisap miktarları ile ilgili bir mektup göndermiştir. Bu belgeye Kitabü's-sadaka veya Kitabü's-sadakat adı verilmiştir.¹²³ Bu mektupta yazılan oranlar Hz. Peygamber tarafından belirlenmiş ve zekâtlar da bu mektupta yazılanlara göre toplanmıştır.¹²⁴

Hz. Ebubekir döneminde zekât ibadeti çok kritik bir noktayı oluşturmuştur. Zira zekât vermek istemeyenlerin ortaya çıkması ve bunu açıkça siyasi otoriteye karşı dillendirilerek söylenmesi sebebiyle Hz. Ebubekir zekât vermeyen gruplara karşı savaş açma isteğini istişare etmiştir. Ancak başta Hz. Ömer ve sahabîler bu düşünceye karşı çıkmışlardır. Hz. Ömer, “la ilâhe illallah diyen”, “namaz kılan” kişilerle savaşmanın uygun olmadığını ifade etmiştir.¹²⁵ Bazı sahabîler zekâtı bu yıl toplamama ve erteleme görüşünü öne sürmüştür.¹²⁶ Ancak Hz. Ebubekir bütün bu düşüncelere rağmen geri adım atmamıştır. Hz. Ebubekir; namaz ile zekâtı birbirinden ayırmamak gerektiğini belirtmiş, Hz. Peygambere verilen zekâtı vermeyenlerle savaşacağını ifade etmiştir. Hz. Ebubekir bu durumu siyasî otoritenin tanınma meselesi olarak görmüştür. Zekât vermeyenlerle savaşma emri vermiş ve bu savaşlara bizzat katılmıştır.¹²⁷

Müslümanları kararlı duruşuyla ikna eden Hz. Ebubekir, Hz. Ömer'den de destek istedikten sonra Cemaziyelevvel veya Cemaziyelahir ayında yüz kişilik süvari birliğin başına geçerek Fezare kabilesinin zekâtına el koyan ve Medine'ye saldırmak isteyen Harice b. Hısn el-Fezari'nin üzerine yürüyerek kısa sürede zafer elde etmiştir.¹²⁸ Böylece zekât vermeyen

¹²² Akyüz, *Zekât*, 126-127.

¹²³ Boynukalın, “Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler”, 92.

¹²⁴ Ebû Yusuf Yakub b. İbrahim b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî, *Kitâbü'l-Harâç*, çev. Ali Özek, (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2019), 128-129.

¹²⁵ İhsan Süreyya Sırma, *İslami Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi*, 18. Baskı, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2010), 54-55.

¹²⁶ Fayda, “Ebubekir”, 10/104.

¹²⁷ Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, *Dinler ve Mezhepler Tarihi “el-Milel ve'n-Nihal”* çev. Muharrem Tan, (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2014), 23.

¹²⁸ Fayda, “Ebubekir”, 10/104.

kişiler kontrol altına alınmıştır. Hz. Ebubekir daha sonra peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha b. Huveylid üzerine yürümeyi kararlaştırmış ancak Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin ısrarları üzerine Hâlid b. Velîd'i orduya komutan tayin ederek Medine'ye dönmüştür. Hâlid b. Velîd'in yalancı peygamberler; Tuleyha, Secah ve Müseylimetülkezzâb'ın ortadan kaldırılmasında büyük emeği olmuştur. Arap Yarımadası bu sayede büyük bir fitneden kurtulmuş, siyasi otorite yeniden tesis edilmiştir.¹²⁹

Hz. Ebubekir'in zekât vermeyenlerle savaş kararı alması daha sonra fikhî kaynaklarda tartışma konusu olmuş, zekât vermeyenler ile ya da zekâtı devlet eliyle değil de şahsî olarak vermek isteyenlerin durumu üzerinde görüşler öne sürülmüştür.

Mâverdî malların zekâtını ödemek istemeyenlere karşı savaşılabileceğini belirtmiş, bunu devlete isyan olarak görmüştür. Ancak bunun yanında Mâverdî, Ebu Hanîfe'nin zekâtı kişinin bireysel olarak ödemek istediği için devlete zekât vermeyenler ile savaşılamayacağını da belirtmiştir.¹³⁰

Âlimlerin geneli ise Hz. Ebubekir'in zekât vermeyenlerle savaşmasını, dinden dönenler ile savaş anlamında yorumlamayı doğru kabul etmemişler, zekât vermeyenler ile yapılan savaş siyasi otoriteyi yeniden tesis etmek, insanları yeniden itaat altına almak olarak yorumlamak gerektiğini ifade etmişlerdir.¹³¹

Hz. Ebubekir döneminde zekât ibadetiyle ilgili önemli değişikliklerden birisi de Hz. Ömer'in görüşleri ile müellefe-i kulûba zekâtтан verilen payların kesilmesi olmuştur. Hz. Ebubekir bu gruba zekâtтан pay almaları için yazılı bir belge vermiştir. Hz. Ömer'e bu belgeyi götürüp zekâtтан pay istediklerinde Hz. Ömer bu belgeyi yırtarak onlara şunu söylemiştir: "Peygamber sizi İslam'a ısındırmak için bunu veriyordu. Bugün Allah dinini aziz kılmıştır. Şayet sizler İslam üzere kalırsanız ne âlâ, yok kabul etmezseniz sizinle aramızda savaş vardır." Bunun üzerine müellefe-i kulûba mensup kişiler Hz. Ebubekir'e giderek durumu anlatmışlardır. Hz. Ebubekir ise Hz. Ömer'i tasdik edip müellefe-i kulûba zekâtтан pay verilmesini sonlandırmıştır.¹³²

Hz. Ebubekir döneminde zekât ibadeti ile ilgili önemli hususlardan birisi de zekâtların devletin ödediği atâlardan (bağışlardan) kesilmesi durumu olmuştur. Hz. Ebubekir'in torunlarından olan Kâsım bin Muhammed'in aktardığına göre; Hz. Ebubekir insanlara atâ

¹²⁹ Fayda, "Ebubekir", 10/104.

¹³⁰ el- Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 126.

¹³¹ Bk. Duman, "Hz. Peygamber ve Hülefâ-i Raşidîn Döneminde Zekât Uygulamaları", 69.

¹³² Serahsî, "1000 Yılın İslâm Fıkhi Temel Eseri Deliller ve Hükümler" *Mebûsât*, 3/12.

vereceğinde şayet zekât borcu var ise zekâtını atâdan alır, şayet zekât borcu olmazsa atâsını kesinti yapmadan öderdi.¹³³

1.1.2.3.2 Hz. Ömer Döneminde Zekât

Hz. Ömer'in halifeliği döneminde İslam Devleti'nin sınırlarının genişlemesine paralel olarak zekât gelirleri de artmıştır. Hz. Peygamber döneminde toplanan zekâtlar toplandıktan hemen sonra fazla bekletilmeden ihtiyacı olanlara pay edilmiştir. Hz. Ömer zekât gelirlerinin artması sonucunda toplanan zekâtların ihtiyaç sahiplerine dağıtımını yapıldıktan sonra kalan zekât gelirlerini hazineye aktarmak istemiş ancak sahabenin istişaresi ve Hz. Ali'nin tavsiyesi üzerine bu düşüncesinden vazgeçmiştir.¹³⁴ Hz. Ömer döneminde zekât gelirlerinin artması ve sağlıklı bir şekilde dağıtılması sonucunda bazı bölgelerde belli bir yıldan sonra zekât verilecek kişi sayısında ciddi oranda azalmalar olmuştur. Örneğin; Yemen valisi Muaz b. Cebel, toplanan zekâtların dağıtıldıktan sonra artan kısımları Medine'ye göndermiş ve sonraki yıllarda zekât dağıtacak kimseyi bulamadığını Hz. Ömer'e bildirmiştir.¹³⁵ Yaşanılan bu örnek, zekât ibadetinin sağlıklı bir şekilde işletilmesi ve yerli yerinde uygulanması sonucunda toplumda bulunan fakirlik sorunun nasıl çözüldüğüne dair önemli bir göstergedir.

Hz. Ömer döneminde devletin teşkilatlanmasının üzerinde durulmuş ve devlet teşkilatı geliştirilmiş ve divan müessesesi kurulmuştur. Bu müessese elde edilen gelirlerin tespiti ve dağıtımını için oluşturulmuştur. Bazı kaynaklarda Hz. Ömer'in zekât içinde bir divan kurduğu geçse de bunun doğruluğu isabetli değildir.¹³⁶ Bununla birlikte, Hz. Ömer oluşturulan Divan teşkilatının içinde bir bölümü zekâta ayırmıştır.¹³⁷

Zekât ibadetine Hz. Peygamber döneminde olmayan bazı yeni zekât ürünleri ortaya çıkmıştır. Örneğin daha önce zekât alınmayan at, köle, bal, mercan ve anber gibi ürünlerden zekât alındığına dair münakaşalar oluşmuştur.¹³⁸ Bu konuda Hz. Peygamberin; "*Müslümanın sahip olduğu köle ve atlarından zekât yoktur.*"¹³⁹ hadisine rağmen Hz. Ömer döneminde köleler ve atlardan zekât alınmıştır. Kaynaklarda Şam'da yaşayanların Hz. Ömer'e, sahip

¹³³ Duman, "Hz. Peygamber ve Hülefâ-i Raşidîn Döneminde Zekât Uygulamaları", 69.

¹³⁴ Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımını İlk Kurumsal Tecrübeler", 97.

¹³⁵ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 556-557.

¹³⁶ Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımını İlk Kurumsal Tecrübeler", 98.

¹³⁷ Akyüz, *Zekât*, 127.

¹³⁸ Duman, "Hz. Peygamber ve Hülefâ-i Raşidîn Döneminde Zekât Uygulamaları", 69.

¹³⁹ Canan, *Kutüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/380.

oldukları atlardan ve kölelerden zekât vermek istediklerini ve bu isteğinde Hz. Ömer'in uzun düşünceler ve istişareler sonucunda kabul ettiği aktarılmaktadır.¹⁴⁰ Bunun yanında Tahavî konuya farklı bir yorum getirerek Hz. Ömer'in köle ve atlardan aldığı zekâtı kendisinin kural olarak getirmesinden ziyade mal maliklerinin talebi üzerine getirildiğini belirterek bu uygulamanın mal malikleri tarafından daha sonra kaldırılma durumu olabileceğini belirtmiştir.¹⁴¹ Ancak Hz. Ömer'in ve daha sonra Hz. Osman'ın halifeliği döneminde de devam eden bu uygulamanın halifelerin hadislerin özünü kavrayarak dönem şartları gereği yeni uygulamalar getirmeleri İslam dininin özünün kavranması sonucunda İslami ibadetlerin ruhuna zarar vermemek kaydı ile ibadetlerde yapılan yenilikleri göstermektedir. Yine rivayetlerde Hz. Ömer'in düz arazide üretilen baldan 1/10, dağda üretilenden ise 1/20 oranlarında zekât almıştır.¹⁴²

Hz. Ömer yeni bir zekât alınacak malı belirlerken o malın ekonomik değerini de düşünerek karar almıştır. Malın değeri arttıkça Hz. Ömer'in o maldan zekât aldığı düşünülmektedir.¹⁴³

Hz. Peygamber, kendi döneminde ticaret mallarından öşür almamış yeni fetih edilen yerlerde de öşür alınmasını istememiştir. Hz. Ömer ise yabancı tacirlerden 1/10 oranında öşür almaya başlamıştır. Daha sonra Hz. Ömer Müslümanlardan yüzde 2.5, zimmîlerden yüzde 5 ve harbîlerden de yüzde 10 öşür almıştır.¹⁴⁴

Hz. Ömer döneminde yaşanan meşhur kıtlık hadisesinde, zekâtın toplanılması ve dağıtılması o yıl yapılmamış insanlar normal hayata kavuşuncaya kadar devlete zekât vermemişlerdir.¹⁴⁵ Hz. Ömer kıtlık geçtikten sonra da zekâtların iki yıllık toplanmasını istemiştir.¹⁴⁶ Ayrıca Ebu Ubeyd; Devlet Başkanı, bir kuraklık dolayısıyla insanların zor zamanlarında hayvanlardan alınan zekâtlarında ertelenebileceğini belirtmiştir.¹⁴⁷ Bunun yanında Hz. Ömer'in yüz koyunu olan insanlara zekâtтан pay verilmesiyle ilgili sözlerine Ebu Ubeyd; Hz. Ömer'in bu insanlara kıtlık ve kuraklık dönemlerinde zekâtтан pay almalarına izin vermiş olabileceği şeklinde yorumlamıştır.¹⁴⁸ Bu uygulamanın dayanağı da Hz. Ömer'in uygulamalarıdır. Bütün bu uygulamalar Hz. Ömer'in yaşanan dönemin içinde bulunduğu şartları göz önünde bulundurması açısından önem arz etmektedir.

¹⁴⁰ Bk. Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 458-459.

¹⁴¹ Tahavî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, 2/27. (3045 no'lu rivayet)

¹⁴² Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 481.

¹⁴³ Bk. Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler", 101.

¹⁴⁴ Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler", 101-102.

¹⁴⁵ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 528.

¹⁴⁶ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 560.

¹⁴⁷ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 553.

¹⁴⁸ Bk. Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 428.

Hız. Ömer döneminde de yine toplanılan zekâtlar öncelik olarak, Hız. Peygamber döneminde olduğu gibi toplanılan bölgelerde dağıtılmıştır.

Hız. Ömer döneminde zekât ibadetiyle ilgili dikkat çeken uygulamalardan birisi de zekât olarak toplanılan mal yerine o mallara eş değeri başka mallar verilmesini kabul etmesi olmuştur. Hız. Ömer döneminde Muaz b. Cebel Yemenlilerden arpa ve mısır yerine elbise vermelerini istemiş ve bunun hem kendileri için hem de Medine’de bulunan sahabe için daha güzel olacağını ifade etmiştir.¹⁴⁹ Hız. Ömer’in ve Hız. Muaz’ın zekâtta, uruz (ticaret malları) aldıkları kaynaklarda rivayet edilmektedir.¹⁵⁰ Hız. Ömer’in yaptığı bu uygulamada zekât olarak alınan malların yerine eş değeri malların alınmasını caiz görmesi önemlidir. Mezheplerin görüşünde ise; Hanefiler buna izin verirken diğer mezheplerde bu duruma izin verilmemektedir.¹⁵¹

Hız. Ömer zekâtların toplanmasında tıpkı Hız. Peygamber döneminde olduğu gibi Zekât toplama memurlarından istifade etmiştir. Zekât toplamakla görevli memurlara Hız. Peygamber döneminde olduğu gibi zekâtta ücret ödenmiştir. Zekât toplama memurlarının usul ve esasları Hız. Peygamber döneminde olduğu gibi aynen devam etmiştir. Hız. Ömer zekât toplama memurlarını sürekli denetim altına almış ve herhangi bir haksızlığın ve suiistimalin oluşmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Hız. Ömer, zekât memurlarının yanlış yapmaları durumunda hemen kendisine başvurulmasını istemiştir. Yapılan en ufak bir hatanın tespit edilmesi durumunda anında bu hatayı düzeltmiştir. Örneğin; Fakir ve çocuklu bir kadına zekâtta payını vermeyen bir memuru kadının önünde azarlamış ve hemen kadının hakkının verilmesini emretmiştir.¹⁵²

Hız. Ömer zekât memurları için özel kararlar çıkarmış, bu kararlarda zekât memurlarının adil olmalarını, zekâtları toplarken insanları yormadan en uygun ve kolay yerde almalarını istemiş ve toplanılan zekâtları çok fazla süre geçirmeden bulundukları bölgede dağıtmalarını istemiştir. Bunun yanında zekâtı öncelikli olarak fakir, yetim, dul ve yaşlılara dağıtmalarını emretmiştir.¹⁵³ Bunun yanında vasiyetinde kendisinden sonra gelecek halifeye de bedevilere iyi davranmasını, onların zenginlerinden alınan zekâtın yerli yerince dağıtılmasını

¹⁴⁹ Yahyâ b. Âdem, *Kitabü’l-Harâc*, çev. Osman Eskicioğlu, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 153.

¹⁵⁰ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmam Abdurrezzâk es-San’ânî, *el-Musannef*, 3.Basım, thk. Habiburrahman el-A’zamî, (Beyrut: el-Mektebü’l-İslamî, 1403/1983), 4/105.

¹⁵¹ Boynukalın, “Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler”, 103.

¹⁵² Boynukalın, “Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler”, 103.

¹⁵³ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 4/16-17.

belirtmiştir.¹⁵⁴ Hz. Ömer zekât miktarı mala sahip olup bunu gizleyenlerden, vermesi gereken zekâtı vermeyenlerden ceza olarak beşte bir oranında humus almıştır.¹⁵⁵

Hz. Ömer bir kişiye verilecek zekât konusunda da bir sınır koymamıştır. Zekât mallarının dağıtımında toplumun genel ihtiyaçlarına göre hareket etmiştir. Hz. Ömer, bazen ihtiyaca göre zekât verilecek olan 8 sınıftan sadece ihtiyaca göre bir sınıfa verdiği zamanlar olmuştur.¹⁵⁶ Hz. Ömer toplanan zekâtın tamamını bir kişiye verilebileceğinde bir sakınca görmemiş¹⁵⁷ ve bununla ilgili olarak; “Verdiğiniz zaman zenginleştiriniz.”¹⁵⁸ demiştir. Hz. Ömer kişinin o anki durum ve ihtiyaçlarına göre zekâtı vermiştir. Zekâtın kişilerin ihtiyaçlarını karşılaması gereğiyle hareket etmiştir.

Hz. Ömer’in zekât konusunda şahsi kanaatlerinden birisi de gayri Müslimlerin fakirlerine de zekât verilebileceğini ifade etmiştir. Örneğin ihtiyar ve gözleri görmeyen Yahudi ile karşılaşınca o kişiye ve o durumda olanlara beytülmalden zekât verilmesini emretmiş, zekât sarf yerleri bağlamında geçen fakirlerin Müslüman fakirler olduğunu belirttikten sonra, ayette geçen miskinlerin ise ehl-i kitabın fakirleri olduğunu söylemiştir.¹⁵⁹ Hz. Ömer’in yapmış olduğu bu uygulama şahsi olarak kalmış ve genel kabul görmemiştir. Bu rivayetler ise zekât dışında kalan nafie sadakalar olarak değerlendirilmiştir. Nitekim bu konuyla alakalı hiçbir fakihın bir cevazı bulunmamaktadır.¹⁶⁰

Hz. Ömer hac mevsiminde bineği olmayan hacı adaylarına zekât develerini kullanmaları için tahsis etmiştir.¹⁶¹

1.1.2.3.3 Hz. Osman Döneminde Zekât

Hz. Osman insanlara kolaylık olması için zekât toplama işlemini Ramazan ayında başlatmıştır.¹⁶² Hz. Osman Ramazan ayı geldiğinde Müslümanlara “Zekât ayınız geldi. Malı bulunan borcu olan borcunu malından düşsün, sonra kalan malının zekâtını versin.”

¹⁵⁴ Bk. Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 556.

¹⁵⁵ Abdürrezzâk, *el-Müsannef*, 4/18. Ayrıca sözlükte beşte bir anlamına humus kelimesi İslâm Hukuk literatüründe ganimetlerden ve bu hükümde olan mallardan kamu adına, belirli alanlarda sarf edilmek üzere alınan beşte birlik yani yüzde yirmilik payı ifade eder. Geniş bilgi için bk. Yunus Apaydın, “Humus”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 18/365-369.

¹⁵⁶ Ebu Yusuf, *Kitâbü'l-Harâç*, 136.

¹⁵⁷ Bk. Boynukalın, “Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler”, 104.

¹⁵⁸ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 4/151; Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 532.

¹⁵⁹ Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, 201.

¹⁶⁰ Boynukalın, “Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler”, 106.

¹⁶¹ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 569.

¹⁶² Bk. Duman, “Hz. Peygamber ve Hülefa-i Râşidîn Döneminde Zekât Uygulamaları”, 73.

demıştır.¹⁶³ Hz. Osman'ın bu uygulamasını Hanefîler borcun maldan düşülmesinin bir kanıtı olarak görmüşlerdir.¹⁶⁴

Zekât olarak toplanan mallar fakihlerce emvâl-i zahira (açık - görünen mal) ve emvâl-i bâtına (gizli - görünmeyen mallar) bölümlerine ayrılmıştır. Hayvan ve tarım ürünleri gibi mallar emvâl-i zahiradan sayılırken; altın, gümüş ve ticaret malları ise emvâl-i batınadan sayılmıştır. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in halifelikleri dönemlerinde emvâl-i zahiradan zekâtları tedarik etmek için zekât memurları gitseler de aynı şeyi emvâl-i bâtına için yapmamışlardır. Yalnızca Hz. Ömer ticaret mallarından öşür almak için zekât memurlarını vazifelendirmiştir. Bununda sebebi kervanların yola çıkması sonucu görünür hale gelmesiyle emvâl-i zahira durumunun ortaya çıkmasıdır. Bununla birlikte insanlardan emvâl-i batınadan zekât vermeleri istenmiş ancak devlet bu malların denetim ve belirlenmesi ile ilgili herhangi bir gayrette bulunmamıştır. İnsanlar kendi istek ve belirlemelerine göre bu mallara ait zekâtları devlete vermişlerdir.¹⁶⁵ Öte yandan devletten atıyye/maaş alanların emvâl-i batınadan ödemeleri gereken borçları varsa bu borçlar maaşların ödendiği anda kendi beyanları esas alınarak tahsil edilmiştir.¹⁶⁶ Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer döneminde bu şekilde toplanan zekâtlar Hz. Osman döneminde sadece emvâl-i zahiraya ağırlık verilerek toplanmaya başlanmıştır. Emvâl-i batınada ise zekât mükelleflerin sorumluluğuna bırakılmıştır.¹⁶⁷

Hz. Osman'ın bu kararı almasının sebepleri şunlardır:

- 1- Bâtını malları zekât memurlarının tespit ve teftişindeki zorluklar ve zekât memurlarından kaynaklanabilecek sorunlar.¹⁶⁸
- 2- Bâtını malların bireylerin gizli mülkiyeti olarak değerlendirilmesi ve kişilerin bunun bilinmesini istememeleri sonucunda Hz. Osman'ın bunu uygun görüp insanları bu konuda zekâtları kendilerinin ödemesine izin vermesi.¹⁶⁹
- 3- Memurların insanlara eziyet etmesi ve bu konuda kişilerin haksızlığa uğrama endişesi.¹⁷⁰
- 4- Ülke sınırlarının genişlemesiyle birlikte oluşabilecek sorunlara devletin önlem alamaması.¹⁷¹

¹⁶³ Serahsî, *Mebsût*, 2/237.

¹⁶⁴ Duman, "Hz. Peygamber ve Hülefâ-i Râşidîn Döneminde Zekât Uygulamaları", 72.

¹⁶⁵ Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler", 106.

¹⁶⁶ Bk. Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler", 107.

¹⁶⁷ Bk. Duman, "Hz. Peygamber ve Hülefâ-i Râşidîn Döneminde Zekât Uygulamaları", 72.

¹⁶⁸ Serahsî, *Mebsut*, 2/252.

¹⁶⁹ Serahsî, *Mebsut*, 2/252.

¹⁷⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, 1/200.

¹⁷¹ Akyüz, *Zekât*, 128.

5- Fakir akrabalarına zekâtı ile yardım etmek isteyenlere bu imkânı verme gayesi ve düşüncesi.¹⁷²

Bu sebeplerin yanında, Hz. Osman döneminin özellikle ikinci altı yılında yaşanan hadiseler, ortaya çıkan büyük fitne sonrasında devletin bu sıkıntılı ortamda zekât toplama konusundaki görevini tam olarak yerine getirememesi sonucunda, insanların devlete olan güvenini azaltmasıyla birlikte Müslümanlar zekâtlarını kendi imkânlarıyla vermeyi tercih etmişlerdir.¹⁷³

Hz. Osman'ın bu uygulaması ilerleyen yıllarda değişmez bir kural olarak kalmıştır. Bu durum zekâtın devlet tarafından idaresini etkilemiş ve zekât-devlet ilişkisi büyük oranda ekilenmiş ve kopmuştur.¹⁷⁴

Konu İslam Hukukuna göre ele alındığında Hz. Osman'ın bu kararı zekâtı toplamakla yükümlü olan devletin, Müslümanlara bu konuda bir nevi vekâletini vermesi demektir. Sahabe de Hz. Osman'dan gelen bu içtihadı kabul etmiştir. Bu durumun caiz olması hususunda artık icmâ oluşmuştur. Tarihte uygulama da bu şekilde olmuş ve günümüze kadar genellikle İslam devletleri emvâl-i bâtına denilen; altın, gümüş, para ve ticaret mallarından zekât almamış bu vazifeyi hak sahiplerine bırakmıştır.¹⁷⁵ Bu konuda hak sahiplerinin gevşeklik göstermesi, bu durumu suiistimal etmesi ve zekât vermede gönülsüz davranması durumunda devlet tekrar bu hakkını kullanabilir ve bir bölgede zekât verilmiyorsa, devletin onlardan zorla zekât alabileceği ifade edilmiştir.¹⁷⁶ Günümüzde, zekâtın toplanması konusunda Muhammed Ebu Zehra, Abdolvahhâb Hallaf ve Abdurrahman Hasan; Arap birliğinin düzenlediği zekât konusundaki konferanslardan 1952 yılında Şam'da düzenlenen konferansta, devlet başkanının açık ve gizli bütün mallarda zekâtı toplaması gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁷⁷

Hz. Osman döneminde yaşanan siyasi sıkıntılar her alanda etkisini gösterdiği gibi zekât konusunda da sıkıntılı bir süreç yaşanmış bu konuda halkta şikâyetler de oluşmaya başlamıştır.¹⁷⁸

¹⁷² Akyüz, *Zekât*, 128.

¹⁷³ Boynukalın, “Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler”, 108-109.

¹⁷⁴ Akyüz, *Zekât*, 129.

¹⁷⁵ Osman Eskicioğlu, “İslâm Toplumunda Vergi ve Bazı Problemlerin Çözümü”, *1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, (Konya 25-29 Eylül 1996), Editör, Mehmet Bayyigit, (Konya: Kombad Yayınları, t.s), 448.

¹⁷⁶ Akyüz, *Zekât*, 130.

¹⁷⁷ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/271-272.

¹⁷⁸ Bk. Boynukalın, “Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler”, 110.

1.1.2.3.4 Hz. Ali Döneminde Zekât

Hz. Ali dönemi halifelîği de Müslümanlar için kargaşalı ve sıkıntıların devam ettiği bir dönem olmuştur. Siyasi olarak yaşanan bu olumsuz durumlar her alanda etkili olduğu gibi şüphesiz zekât konusunda da etkisini göstermiş ve zekât ile ilgili fazla yeni bir uygulama yaşanmamıştır. Hz. Ali zekât konusunda Hz. Peygamberi ve kendisinden önceki halifelerin yolunu takip etmiş, zekât konusunda yeni uygulamalara siyasi karışıklıklardan dolayı geçememiştir. Bütün bu sebeplerden zekât konusunda Hz. Ali döneminde yapılan uygulamaları belirlemek bir hayli zor olmuştur. Bunun yanında Hz. Ali'nin zekât ile ilgili kaynaklarda tespit edilen uygulamalar da bulunmaktadır.

Hz. Ali çalıştırılan sığırlardan zekât alınmayacağını belirtmiştir.¹⁷⁹ Zekât olarak alınan develerin yaşları tutmayanlardan ise; zekât olarak alınması gerek yaştaki deveden daha büyük bir yaşta deve alınırsa zekât veren hayvan malikine on dirhem veya iki koyun verilmesini, eğer alınacak deve daha ufak bir yaşta ise hayvan malikinin on dirhem vermesini belirtmiştir. Bunun yanında zekât memuru, üç yaşına basmış dişi devenin yerine, üç yaşına basmış eril deve alırsa hayvan maliklerinden on dirhem veya iki koyun almaları gerektiğini belirtmiştir.¹⁸⁰

Hz. Ali maddi durumu yerinde olan yetimlerin mallarından da zekât ödenmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁸¹ Hz. Osman döneminin ikinci altı yılından başlayan ve Hz. Ali döneminde de devam eden karışıklıklar zekâtların kamu otoritesi tarafından toplanmasında ve uygulanmasında yaşanan sıkıntılar devam etmiştir. Özellikle Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra insanlar farklı yollardan zekâtlarını vermişlerdir. Kimileri yöneticilere zekât vermeye devam ederken kimileri de bireysel tasarruflarda bulunarak zekâtlarını vermeyi tercih etmişlerdir. Bunun yanında kaynaklarda aktarılan bilgilere göre; Hz. Ali'nin buna müsaade ettiği de geçmektedir. Örneğin; Hz. Ali'ye zekât vermek için gelen bir kişiye, Hz. Ali; “Sen devletten atıyye/bağış alıyor musun?” diye sormuş; O kişi de; “hayır” cevabını verince Hz. Ali, o kişiye cevaben, “Hem sana atıyye vermeyip hem de zekâtını almamız doğru olmaz.” demiştir.¹⁸²

¹⁷⁹ Bk. Abdurrezzak, *el-Musannef*, 4/19.

¹⁸⁰ Duman, “Hz. Peygamber ve Hülefâ-i Râşidîn Dönemlerinde Zekât”, 73.

¹⁸¹ Duman, “Hz. Peygamber ve Hülefâ-i Râşidîn Dönemlerinde Zekât”, 73.

¹⁸² Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 537.

1.2 Zekât İbadetinin Şartları

İslam dininin temel ibadetlerinden birisini oluşturan zekât ibadetinin yerine getirilmesi için belirli şartları vardır. Bu şartlardan birincisi öncelikle bir kişinin zekât verebilmesi için taşıması gereken şartlar iken; ikincisi ise şartları taşıyıp zekâtını veren kişinin zekâtının geçerli olması için gerekli olan şartlardır. Bunun yanında kişinin sahip olduğu malda da belirli şartların taşınması gerekmektedir. Yüce dinimiz İslam her konuda olduğu gibi bu konuda da inananlara belirli kurallar ve uygulamalar getirmiştir. Bu kurallar ve uygulamalar hem yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerim’de hem Hz. Peygamberin hadislerinde hem de Hülefa-i Râşidîn dönemlerinden günümüze süregelmiştir. Çağdaş dönem âlimlerimizden İbrahim Canan; zekâtın rüknü olarak ihlası da ilke olarak belirtmektedir. Bunun yanında Canan; zekâtın şart ve sebebini, üzerinden bir yıl geçen mala sâhip olmayı ve bu mala sahip olan kişinin de Müslüman, âkil, bâliğ ve hür olması gerektiğini belirtir. İhlası ise Allah rızası için vermek olarak açıklamaktadır.¹⁸³ Her ne kadar günümüzde zekât ibadeti Müslümanların bireysel tercihlerine bırakılıp bu konu da devletin bir müdahalesi olmamasına rağmen inananlar bir şekilde kendi yönelimleriyle zekâtlarını ifa etmek yoluna gitmektedirler.

1.2.1 Yükümlülük Şartları

1.2.1.1 Mükellef ile İlgili Şartlar

Zekât ibadeti ittifakla; Müslüman, hür, akıllı ve ergenlik çağına girmiş kimselere farzdır.¹⁸⁴ Müslüman olmak zekât ibadetinin hem vucûb şartı hem de bu vucûbiyetin bekâ şartıdır.¹⁸⁵ Hanefîlere göre, Müslüman olan bir kimse zekât ibadeti üzerine farz olduktan sonra dinden dönerse zekâtı üzerinden düşmektedir.¹⁸⁶ Buna mukabil Şafiîler, diğer fakihlerden farklı olarak dinden çıkan kişinin dinden çıkmadan önceki malından ötürü zekât vermesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu hususta Ebu Hanife (ö. 150/767) ile Şafiîler farklı

¹⁸³ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/321.

¹⁸⁴ Vehbe Zuhaylî, *Zekât*, 22.

¹⁸⁵ Nasi Aslan - Hasan Kayapınar, “Mali Hukuk”, ed. Talip Türkan, *İslam Hukuku El Kitabı*, 7. Baskı, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 557.

¹⁸⁶ Aslan - Kayapınar, “Mali Hukuk”, *İslam Hukuku El Kitabı*, 557.

düşünmüşlerdir.¹⁸⁷ Zekât ibadeti ittifak ile köle olanlara farz değildir. Kişinin zekât verebilmesi için hür olması gerekir. Köle ve mukâteb (sözleşmeli) ve benzeri köleler belirli bir mala sahip olsalar bile bunların mülkiyeti tam değildir. Cumhura göre, kölelerin sahip olduğu mallardan köleler değil efendileri zekât vermelidir.¹⁸⁸ Cumhurun bu görüşünün yanında Malikîler, kölenin malından ötürü hem köleye hem de efendisine zekâtın gerekli olmadığını belirtmişlerdir. Bu düşüncenin gerekçesi olarak ise kölenin mülkiyet hakkının eksik olduğunu belirtmişler ve zekâtın mülkiyeti tam olan kişilere farz olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁸⁹ Zekât ibadetinin bir Müslümana şart olması için Hanefîler, ergenlik çağına gelmiş olmayı ve akıl baliğ olmayı ittifak ile kabul etmişlerdir.¹⁹⁰ Hanefîler dışındaki mezhepler ve cumhura göre ise; ergenlik çağına ulaşmış olmak ve akıl baliğ olmak zekâtın şartlarından birisi olarak görülmemektedir.¹⁹¹ İslam âlimleri, zengin olan çocukların, maddi durumu yerinde olan ancak akıl baliğ olmayan ve deli olanların zekât verip vermemeleri konusunda farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Hanefîlere göre; ergenlik çağına girmiş olmak ve akıllı olmak zekâtın verilebilmesi için şarttır. Diğer ibadetlerde olduğu gibi zekât ibadetinde de delilere ve çocuklara bir yükümlülük yoktur.¹⁹² Ebu Hanife, deli ve çocukların mallarında sadece ekin ve meyvelerden zekâtın şart olduğunu diğer mallarından zekât olmadığını belirtmektedir.¹⁹³ Bir Müslümanın borçlarını çıktıktan sonra zekât verebilmesi için nisap miktarı mala sahip olması gerekir.¹⁹⁴ Hanefîlere göre; ziraî ürünlerin dışındaki mallarda, Hanbelîlere göre; bütün mallarda, Malikîlere göre; altın ve gümüşte zekâtın kişiye farz olması için borçlu bulunmamak şarttır. Malikîlerde istisna olarak ziraî ürünler, hayvanlar ve madenlerde borçlu olma şartı yoktur. 4 mezhep içerisinde borçlu olmayı zekâtın şartları arasında saymayan sadece Şafîiler olmuştur.¹⁹⁵

¹⁸⁷ Zuhaylî, *Zekât*, 29.

¹⁸⁸ Zuhaylî, *Zekât*, 29.

¹⁸⁹ Zuhaylî, *Zekât*, 29.

¹⁹⁰ Zuhaylî, *Zekât*, 30.

¹⁹¹ Aslan - Kayapınar, “Mali Huku”, *İslam Hukuku El Kitabı*, 557; Zuhaylî, *Zekât*, 31.

¹⁹² Bk. Zuhaylî, *Zekât*, 30.

¹⁹³ Bk. el-Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 1/114.

¹⁹⁴ Lütî Şentürk - Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihâli*, 25. Baskı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 294.

¹⁹⁵ Zuhaylî, *Zekât*, 39.

1.2.1.2 Mal ile İlgili Şartlar

Bir Müslümanın zekât ibadetinden sorumlu olabilmesi için üzerinde bulunan mallarda belirli şartları taşıması gerekmektedir. Bir malın zekât olarak verilebilmesi için her şeyden önce belirlenen nisap miktarına ulaşması, zekât verecek kişinin tam mülkiyetinde olması, malın nema özelliği bulunması (artan ve gelir getiren bir cinsten olması) ve üzerinden bir yılın geçmiş olma şartlarını taşıması gerekmektedir. Hiç şüphesiz bütün bu belirlenen ilkeler dinimiz İslam'ın inananlara yönelik kolaylıklar sunmasından kaynaklanmaktadır. Bu ilkeler arasında mezhep imamlarının bazı farklı görüş ve düşünceleri olmuştur. Bütün bu farklılıkların en önemli sebebi inananların yaptıkları ibadetleri sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmeleri ve Allah'ın ve Resulünün muradına ulaşma gayretidir. Bu belirlenen ilkeleri maddeler halinde ele alacağız.

1.2.1.2.1 Nisap

Nisap, sözlükte “nasp” kökünden gelmektedir. Nasp sözlükte; sınır ve işaret manalarına gelmektedir. Buna göre nisap; dinimizde zengin sayılmanın sınırı ve ölçüsüdür.¹⁹⁶ Nisap kişiyi zengin kılmakta ve ona birtakım sorumluluklar yüklemektedir. Nisap miktarı mala sahip olmayan kişiler ise zengin hüviyetine sahip değildirler. Bu sebeple zekât ibadetinden sorumlu tutulmamışlardır.¹⁹⁷

Dinimizde malın zekâtının verilebilmesi için nisap miktarı denilen bir ölçü belirlenmiştir. Dinimiz İslam, nisap miktarına ulaşmayan mallarda inananları sorumlu tutmamıştır. Nisap; borcundan ve asıl ihtiyaçlarının haricinde dinen zengin olabilmesi için kişinin nisap miktarına ulaşmış bir malının olması gerekmektedir. Nisap, İslâm'ın koyduğu zenginlik ölçüsünün alt sınır mal varlığıdır. Borcunun ve asli ihtiyaçlarının haricinde nisap miktarının üzerinde mala sahip olan Müslüman, dinen zengin sayılmakta, bu mallarının üzerinden bir yıl geçince de zekât vermesi üzerine farz olmaktadır. Malı ve parası bu özelliklere ulaşmayan Müslümanlara, ulaşsa bile bunun üzerinden bir kameri yıl geçmeyen Müslümanlara zekât

¹⁹⁶ Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, 143.

¹⁹⁷ Akyüz, *Zekât*, 202.

ibadetinden dolayı sorumlu olmamaktadır.¹⁹⁸ Nisap miktarlarının belirlenmesi Hz. Peygamber hadisleriyle olmuştur. Bu sebeple nisap miktarları konusunda âlimler arasında ittifak oluşmuştur.¹⁹⁹

Zekât olarak verilecek mal ister hayvanlardan olsun, ister altın, gümüş ve paradan olsun, ister toprak ürünlerinden olsun hepsinin belirli bir nisabı vardır. Zekât olarak verilecek malın cinsi değişince malın nisap miktarı da değişmektedir.²⁰⁰ Hz. Peygamber, yaşadığı dönemde Hicaz bölgesinde yaşayan insanların hayat şartlarında bir zenginlik sınırı belirlemiştir. Hz. Peygamberin, yaşadığı dönem koşulları düşünüldüğünde o dönem için belirlenen nisap miktarı asgari geçim miktarıdır.²⁰¹ Hz. Peygamberin belirlediği nisap miktarları; ticari eşya ve para, hayvanlar, zirâi ürünler, su ürünleri, madenler ve definelerdir.²⁰² Örneğin; altında nisap miktarı 80,18 gr, (20 miskal ya da dinar) gümüşte nisap miktarı, 561 gr (200 dirhem), koyun ve keçide nisap miktarı, 40 koyun veya keçi, sığırdaki nisap miktarı 30 sığır, deve ise nisap miktarı 5 devedir.²⁰³ Altın, gümüş, para ve ticari eşyaların miktarları belirlenirken Hicaz bölgesinde kullanılan paralar ele alınmıştır. Hicaz bölgesinde o dönemde iki türlü para kullanılmıştır. Gümüş para olan dirhem ile altın para olan dinar, Roma'da basılıp tedavülde kullanılan para birimleri arasında olmuştur.²⁰⁴ Alım gücü olarak dönem şartları düşünüldüğünde 200 dirhem ile 20 dinar birbirinin alım gücüne yakın oranları karşılamıştır.²⁰⁵ Günümüzde gümüşün değerini kaybetmesiyle birlikte gümüşün nisabına ilişkin bazı görüşlerde bulunulmuştur. Örneğin Yeniçeri; günümüzde altın ve gümüş arasındaki değer farkının açılması ile birlikte gümüşün yerine sadece altının nisap olarak belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁰⁶ Din İşleri Yüksek Kurulu da 07.09.2022 tarihinde yayınlamış olduğu kararda nisabın gümüş olarak değil altın olarak hesaplanması gerektiğini belirterek bu hususa işaret etmiştir.²⁰⁷ Zekât verebilecek en asgari tutar için malların bu belirlenen nisap miktarlarına ulaşması gerekmektedir. Nisabın miktarının belirlenmesindeki hikmet hiç şüphesiz insanlara yardım etmek ve yardımda bulunmak en büyük erdemlerden

¹⁹⁸ Şentürk - Yazıcı, *İslâm İlmihâli*, 294.

¹⁹⁹ Aslan - Kayapınar, "Mali Hukuk", *İslam Hukuku El Kitabı*, 557-558.

²⁰⁰ Ali Fikri Yavuz, *İslam İlmihâli İslam Fıkhı ve Hukuku*, (İstanbul: Çile Yayınları, 1983), 236.

²⁰¹ İbrahim Paçacı, "Müzakereler", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları Milletlerarası İlmi Toplantı* (İstanbul, 03-04 Aralık 2016), Yayına Hazırlayanlar İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 281.

²⁰² Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, 54.

²⁰³ Şentürk - Yazıcı, *İslâm İlmihâli*, 295.

²⁰⁴ Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, s.54.

²⁰⁵ Bk. Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, 54.

²⁰⁶ Celal Yeniçeri, *İslâm'ın Dayanışma- Paylaşma Medeniyeti İlgili Tüm Kurumları ve Günümüze Taşınması*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013), 225.

²⁰⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı, "https://kurul.diyaret.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/39970/gumusun-zekat-nisabi", Erişim, 18 Haziran 2023,

birisidir. Dinimiz yardım etme erdemini Müslümanların zenginlerine şart koşturmuştur. Yardıma muhtaç fakirlerden maddi yardımda bulunmalarının istenmesinin bir anlamının olması düşünülemezdi. Bu sebeple başkalarına yardımda bulunmayı yüce dinimiz İslam Müslümanların zenginlerine farz kılmıştır.²⁰⁸

Nisap miktarları iki kısımdır. Birincisi nisabı gına, ikincisi ise nisabı istiğnadır.

-Nisâb-ı Ğına: Zekât verme şartı aranan nisap miktarıdır. Bir kişinin zekât mükellefi olabilmesi için zenginlik sınırı olarak nisabı Ğınaya sahip olması gerekir.²⁰⁹ Nisabı Ğına ölçüsünde mal varlığı bulunan bir Müslümanın zekât, fitır sadakası verme ve kurban kesme gibi sorumlulukları vardır. Bu nisap miktarına sahip olan Müslümanların zekât almaları da caiz değildir.²¹⁰

-Nisâb-ı İstiğna: Bu nisap miktarına sahip olan Müslümanlar zekât verme konusunda sorumlu değildirler. Bununla birlikte fitır sadakası verme ve kurban kesme gibi ibadetlerden dolayı sorumludurlar. Müslümanın yardım alabilmesi için bu nisabın altında geliri olması gerekmektedir. Hanefî mezhebinde nisab-ı istiğna 200 dirhemden oluşmaktadır.²¹¹ Yine bu nisap miktarı ölçüsünde mala sahip olan bir Müslümanın zekât alması caiz değildir.²¹²

Bundan sonraki konularımız içerisinde zekât olarak verilecek mallar ve nisap miktarları konusunda daha ayrıntılı olarak işleyeceğimiz için burada nisap miktarlarını en asgari ölçüleri ile aktardık. Bunun yanında nisap miktarlarının yeniden değerlendirilmesi ile ilgili ülkemizde son dönemlerde önemli müzakereler yapılmakta ve bununla ilgili görüşler aktarılmaktadır.²¹³

1.2.1.2.2 Tam Mülkiyet

Mülk sözü sözlükte; sahip olmak anlamına gelen “meleke” sözünden gelmektedir. Sözlük anlamından çıkarılacağı üzere dilediği şekilde kullanmak üzere kişinin mala sahip

²⁰⁸ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/158.

²⁰⁹ Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, 143.

²¹⁰ Aslan - Kayapınar, “Mali Hukuk”, *İslam Hukuku El Kitabı*, 558.

²¹¹ Ahmet Tabakoğlu, “Nisab, Para ve Gelir Dağılımı”, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri* (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereler), (Bursa, 02-03 Ekim 2004), ed. Yunus Vehbi Yavuz, (Bursa: Kurav Yayınları 2006), 21.

²¹² Aslan - Kayapınar, “Mali Hukuk”, *İslam Hukuku El Kitabı*, 558.

²¹³ Ayrıntılı bilgi için bk. Osman Güman, “Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar”, *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 4/3, (Kasım 2018), 62-73.

olmasıdır.²¹⁴ Mülk kavramını fakihler açıklarken bu sözlük anlamından yola çıkarak bir tanım yapmışlardır. Tam mülkiyet, bir mal üzerinde başkalarının gücü olmadan bizzat kendi gücü ile tasarrufta bulunmayı ifade etmektedir.²¹⁵ Bir Müslümanın elinde bulunan nisap miktarına ulaşmış malından zekât verebilmesi ve zekâtta sorumlu olabilmesi için tam anlamıyla mala malik, mülkiyet ve tasarruf hakkının elinde olması gerekmektedir.²¹⁶ Bunun aksi durumunda ise kişi zekât ibadetinden sorumlu değildir. Tam mülkiyet ile kastedilen kişinin malın hem aynının hem de menfaatinin aynı kişiye ait olması ve ilgili mal üzerinde kişinin fiili egemenliğinin bulunmasıdır.²¹⁷ Mal üzerinde mülkiyeti bulunmayan bir kişinin o malı başka birisinin üzerine temlik etmesi de düşünülemez.

Belirli bir kişiye ait olmayan vakıf ve devlet malları, hırsızlık, gasp, fâiz, gibi haram yollardan kazanılan malların da zekâtı verilmez. Yine nisap miktarı mala ulaşan ve helal yollardan kazanılan malların zekâtları haram yollardan kazanılan mallar ile verilmemektedir.²¹⁸ İslam âlimleri haram malda, haram yollardan kazanılan mallarda nisap miktarına ulaşmış olsalar bile zekât verilmeyeceğini belirtmişlerdir. Bunun sebebini de haram yoldan kazanılan malların kişinin mülkü olmadığını bu yüzden haram yoldan kazanılan malda bir tasarruf yetkisinin bulunmadığı şeklinde açıklamışlardır.²¹⁹ Bu durumda dinimizde haram yollardan gelir elde edenler haksız ve hukuksuz bir şekilde servet sahibi olan kişiler zengin olarak sayılmamaktadır. Kaynaklarda mal ve mülklerini bu yollardan kazanan kişilerin zekât veremeyeceği gibi bu kişilere de zekât verilmemesi gerektiği üzerinde ayrıca durulmuştur.²²⁰

Bir kişinin mülkünde olmasına rağmen şayet kişi o mal üzerinde herhangi bir tasarruf yetkisinde bulunamıyorsa bu durumda da o malın zekâtı olmamaktadır. Örneğin; bir kişi malını bir yere saklayıp sakladığı yeri unutmuş ya da sahip olduğu parasını kaybetmiş ise, banka hesaplarına farklı sebepler ile el konulmuş ise o kişi mallarında tasarruf yetkisi olmadığı için bu şekildeki mallarından zekât verememektedir. Bu şekilde olan mallara ise mal-ı dımâr denir. Kaynaklarda ise mâl-ı dımârda zekâtın olmadığı belirtilmektedir. Yine kadının kocasından alacağı mihri onu tam olarak teslim almadan ve teslim aldıktan sonra üzerinden bir yıl geçmedikçe zekât vermesi gerekmemektedir.²²¹ Bunun yanında bu tip

²¹⁴ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/137.

²¹⁵ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/137.

²¹⁶ Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, 61.

²¹⁷ Aslan - Kayapınar, "Mali Hukuk", *İslam Hukuku El Kitabı*, 558.

²¹⁸ Aslan - Kayapınar, "Mali Hukuk", *İslam Hukuku El Kitabı*, 558.

²¹⁹ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/141.

²²⁰ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/142.

²²¹ Zuhaylî, *Zekât*, 32-33.

mallarda tasarruf yetkisi yeniden kişiye geçerse o durumda zekât verilir.²²² Konumuzla ilgili bir diğer hususta borcun zekâtıdır.

İslam âlimleri bu konuda birden fazla soruya cevap aramışlardır. Malın gerçek sahibi olarak borcu veren kişiye zekât düşer mi? Malın tasarrufunu elinde bulunduran borcu alan kişi mi malın zekâtını ödemesi gerekir. Yoksa ne borç verene ne de borcu alana zekât düşmez mi? Bu soruları İslam âlimleri cevaplandırmaya çalışmışlardır. Konumuzla ilgili kaynaklarda geçen bilgileri incelediğimizde borca zekât düşmediği, borcu veren mal sahibine de borcu alan borçluya da borcun zekâtının düşmediği belirtilir. Bunun sebebi olarak ise her iki tarafında mal üzerinde tam bir mülkiyet hakkı olmaması gösterilmektedir.²²³ İslam âlimleri borcun alınması ihtimali ve alınmaması ihtimali üzerinde durup iki farklı borç üzerinden yola çıkarak hükümlerini çeşitlendirmişlerdir.

1- Ödenmesi Umulan Borç: Ödenmesi umulan borç, borcu alan kişinin borcunu inkâr etmediği ve borcun istenildiği zaman alınma ihtimalinin olduğu borçtur. Kişi her sene kendi mallarının yanında bu borcun da zekâtını ödemesi gerekir.²²⁴ Bunun yanında Hanefiler bu malların zekâtının verilmesi için tahsil edilmiş olmasını şart koşmaktadırlar.²²⁵

2- Ödenmesi Umulmayan Borç: Borcu alan kişinin inkâr ettiği, borcu veren kişi tarafından çeşitli sebeplerle ispat edilemeyen ve yahut borcu alan tarafından ödenmeyen ve geri ödenmesi de mümkün olmayan borçlardır. Bu çeşit borçlar ile ilgili İslam âlimleri farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Bu durumda olan zekâtın nasıl ne şekilde ödenip ödenmemesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Hz. Ali ve İbni Sîrîn'den aktarılan bir görüşe göre; bu borç elde edilince sahibi tarafından geçen yıllar için zekâtı verilir.²²⁶ Bir başka görüş ise; elde edilince yalnız bir yılın zekâtı verilmelidir. Bu görüş İmam Malik'in (ö.179/795) görüşüdür ve aynı zamanda İmam Malik'in bütün borçlar ile ilgili görüşünü oluşturmaktadır.²²⁷ Son olarak açıklanan görüş ise, Hanefilerin görüşüdür. Bu görüşe göre ne geçmiş yılların ne de o yılın zekâtı verilmez, söz konusu mal ele geçtiği günden itibaren hesaplanır ve üzerinden bir yıl geçtikten sonra zekâtı verilmelidir.²²⁸

Bununla birlikte Ebu Hanife ve ona uyan çoğunluk tarafından alacakları kuvvetli alacak veya ticari alacaklar (Deyn-i kavi), orta alacak veya adi alacak (Deyn-i vasat), son olarak da zayıf

²²² Aslan - Kayapınar, "Mali Hukuk", *İslam Hukuku El Kitabı*, 558.

²²³ Bk. Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/143.

²²⁴ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/144.

²²⁵ Aslan - Kayapınar, "Mali Hukuk", *İslam Hukuku El Kitabı*, 558.

²²⁶ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/144.

²²⁷ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/144.

²²⁸ Aslan - Kayapınar, "Mali Hukuk", *İslam Hukuku El Kitabı*, 559.

alacaklar (Deyn-i za'if) olarak isimlendirmişlerdir.²²⁹ Kuvvetli alacaklar olarak satılan ticaret mallarının mali bedeli, başkasına verilen ödünç paralardır bu mallara zekât gerekir.²³⁰ Bunun zekâtı ise gümüş nisabına ulaşınca ve üzerinden bir yıl geçince zekâta tabi olmaktadır ve alacak ele geçtiği takdirde ödenir. Bu alacağın ele geçen kısmı nisabın beşte birini bulunca da zekâtın ödenmesi gerekmektedir. Beşte birden az olması durumunda ise başka bir zekât konusu ile birlikte nisap hesabına girmektedir.²³¹ Orta kuvvette yer alan alacaklar ise; ev kirası, icara verilen tarla gibi gayrimenkullerin kira alacakları ile zekâtı gerekmeyen malların satışından elde edilen alacaklardır. Bu tür alacaklardan zekât borcunun ödenmesi için alacaktan en az 200 dirhem yani gümüş nisabı karşılığı bir paranın tahsil edilmesi gerekmektedir. Bu iki alacağın zekâtı geçen yılların zekât borcu hesap edilerek ödenmesi gerekir.²³² Bununla birlikte Ebu Hanife'den nakledilen bir görüşe göre ise, bu tarz alacakların geçmiş yıllara ait zekâtları ödenmez. Ele geçtikten sonra üzerinden bir yıl geçmedikçe bu alacaklar zekâta tabi olmazlar bununla birlikte sahibinin başka malı var ise ona ilave edilirler.²³³ Zayıf alacaklar ise; mal bedeli olmayan mihr, diyet, miras ve vasiyet yoluyla kişiye başkasından geçen mallardır. Bu mallar ise kişinin mülküne girip nisap miktarına ulaşır, üzerinden de bir yıl geçer ise zekât verilmesi gerekmektedir.²³⁴

1.2.1.2.3. Borçlu Olmamak/ Malın Borç Karşılığı Olmaması

Bir malın zekâta tabi olabilmesi için tam mülkiyet ve asli ihtiyaç harici olabilmesinin doğal sonucu olarak elde ettiği mevcut malın ödenecek bir borcunun olmaması gerekmektedir.²³⁵

Hanefîlere göre ziraî ürünler dışında olan mallarda, Hanbelîlere göre, bütün mallarda, Malikîlere göre, altın ve gümüşte zekâtın farz olması için kişinin borçlu olmaması şarttır. Malikîlerde zirâi ürünler ile hayvanlar ve madenlerde bu durum şart değildir. Mezhepler içerisinde sadece Şafiîler borçlu olmamayı zekâtın şartları arasında görmemektedirler.²³⁶ İmam Şafiî (ö.204/820) ile Hanbelî âlimler arasındaki bu farklı düşüncelerin temelinde

²²⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1980), 4/113-114.

²³⁰ Mehmet Erkal, "Zekât", 44/199.

²³¹ Akyüz, *Zekât*, 196.

²³² Erkal, "Zekât", 44/199.

²³³ Akyüz, *Zekât*, 197.

²³⁴ Akyüz, *Zekât*, 197. Ayrıca bk. Erkal, "Zekât", 44/199.

²³⁵ Erkal, "Zekât", 44/199.

²³⁶ Zuhaylî, *Zekât*, 39.

fakihlerin zekâtın bir ibadet mi yoksa fakirin hakkı önceliğiyle de yakından ilgilidir.²³⁷ Hanefî Mezhebi zekâtın sorumluluğuna etkisi bakımından borçları üç kısımda ele almıştır. Bunlar Kul borçları, Allah'a ait olan borçlar ve son olarak Allah ve Kul hakkı ortak borçlarıdır.²³⁸

Bir kişiden borç almak, oturulan evin kirası, veresiye olarak taksitle alınmış olan insanların ticari ilişkilerinden kaynaklı olan borçlara kul borçları denilmektedir. Kul borçlarının ödenme önceliği dini borçlardan ve zekât borcundan önce gelmektedir.²³⁹ Kul borçları olan bir kişi zekât ödemekle ilgili diğer şartları taşıyıp kul borçlarını ödedikten sonra nisap miktarı mala sahip ise zekâtı vermesi gerekir. Şayet kul borçları ödendikten sonra üzerinde bulunan mallar nisap miktarına ulaşmamış ise zekâtı dolaylı kişi sorumluluk sahibi olmamaktadır. Borçlu kişinin burada mal üzerindeki mülkiyeti tam değildir.²⁴⁰

Kişilerce istenmesi söz konusu olmayan ancak Allah'a ait olan; adak, kefare, fitre, hac gibi borçlardır. Bu borçlar zekâta herhangi bir engel teşkil etmemektedir.²⁴¹

Son olarak Allah ile kul hakkı ortak borçlarıdır. Bu borçlarda Allah'a ait olmakla birlikte kullar da işin içerisinde. Bu borçlar Allah rızası için kullarına ödenir. Bu borç ise zekâttır.²⁴² Kişinin geçmiş yıllarda zekât borcu var ise öncelikle bu zekât borcunu ödemelidir. Şayet ödedikten sonra mal miktarı zekât nisabına ulaşmamış ise zekât mükellefi olmamaktadır. Ancak nisap miktarı mala ulaşmışsa önce geçmiş zekât borcunu daha sonra ise içinde bulunulan yılın zekâtını ödemesi gerekmektedir.²⁴³

Borç konusunda İslam âlimleri üzerinde etki eden ve bu denli üzerinde durulması gereken bir konu olmasının en önemli etkilerinden birisi şüphesiz Hz. Osman olmuştur. Hz. Osman Ramazan hutbesinde, sahabeye hitaben borçlarını çıkarıp ödedikten sonra nisaplarını hesaplayıp kalan nisap üzerinden zekâtlarını hesaplamalarını ve ona göre zekâtlarını ödemelerini istemiştir. Sahabe de Hz. Osman'ın bu hitabına itiraz etmemiş ve o şekilde davranmıştır.²⁴⁴

²³⁷ Erkal, "Zekât", 44/199.

²³⁸ Akyüz, *Zekât*, 154.

²³⁹ Akyüz, *Zekât*, 154.

²⁴⁰ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 1/168.

²⁴¹ Zuhaylî, *Zekât*, 39.

²⁴² Bk. Akyüz, *Zekât*, 154.

²⁴³ Akyüz, *Zekât*, 154.

²⁴⁴ Akyüz, *Zekât*, 155. Ayrıca bk. Zuhaylî, *Zekât*, 39.

Borç konusunda İmam Şafiî diğer mezhep imamlarından farklı düşünerek borcun zekâta mani olmadığını dile getirmiştir. Malın sahibi olan kişiye zekât borcu olmasına rağmen farz olduğu görüşündedir.²⁴⁵

1.2.1.2.4 Nisap Miktarı Malın Havâic-i Asliyye/Temel İhtiyaçlar Haricinde Olması

Havâic sözlükte bir şeye ihtiyaç duyma ve kendisine ihtiyaç duyulan şey anlamındaki hacet kelimesinin çoğuludur. Hacet kelimesi ise; zorluk ve sıkıntıların giderilmesi, huzur ve refahın temini için insanın ihtiyaç duyduğu şeylere karşılık gelmektedir. İslam Hukuk terimi olarak ise, zekâta tabi olmayan temel ihtiyaç mallarını ifade etmektedir.²⁴⁶ Her konuda inananlara kolaylıklar sağlayan ve Müslümanları ibadetlerini yerine getirirken önemli düzenlemeler getiren yüce dinimiz İslam'ın bu anlayışından hareket ile âlimlerimiz özellikle de Hanefî mezhebine mensup âlimler tarafından bu konunun üzerinde oldukça sık durulmuştur. Âlimlerin çoğunluğu tarafından kısmen de olsa kabul edilen bu konu üzerinde Hanefî uleması özenle durmuş ve ayrıntılı izahlarda bulunmuşlardır. Hanefî mezhebi haricindeki mezhepler zekâtın vücûbu için nisabı, bir yılın geçmesi ve nema şartları ile yetinmişler ve asli temel ihtiyaçları ayrı bir şart olarak değerlendirmemişlerdir.²⁴⁷ Hanefiler ise, zekât verilecek malın hem borçtan hem de sahibinin aslî ihtiyaçlarından artmış olmasını şart koşmuşlardır. Borcun ve ihtiyaca sahip olunan malın yok hükmünde olduğunu belirtmişlerdir.²⁴⁸

Kişinin zekât verebilmesi için asli temel ihtiyaçlarından sonra malının nisap miktarına ulaşmış olması gerekmektedir. Havâic-i asliyye, kişinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin hayatlarını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmek için gerekli olan temel ihtiyaçlardır.

Kişinin elinde bulunmadığında yaşamını devam ettirebilmesini zorlaştıran ve güç hale getiren ve zorunlu olarak sahip olması gereken maddelere asli veya temel ihtiyaç, İslam hukukunda ise havâic-i asliyye olarak isimlendirilmektedir.²⁴⁹ Atlar ve köleler dışında

²⁴⁵ Zuhaylî, *Zekât*, 41.

²⁴⁶ Orhan Çeker, “Havâic-i Asliyye”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 16/504.

²⁴⁷ Çeker, “Havâic-i Asliyye”, 16/505.

²⁴⁸ Zuhaylî, *Zekât*, 41.

²⁴⁹ Akyüz, *Zekât*, 215.

Müslümanların asli ihtiyaçlarının tümünü tespit eden bir hadis bulunmamaktadır.²⁵⁰ Bu ihtiyaçların nelerden olduğunu, peygamberimiz döneminde yaşayan sahabenin yaşantısı ve fakihlerin bu konuda yapmış olduğu açıklamalardan ve onların görüşlerinden hareketle bu ilkeler belirlenmektedir.²⁵¹

Müslüman birisinin sahip olduğu malların zekâta tabi olabilmesi için, onun bir yıllık sürede zorunlu harcamalardan artmış olması gerekmektedir. Temel ihtiyaçlar, bir sene süre ile zekât verecek kişiye tanınan bir nevi muafiyettir. İslam mal sahiplerini zekâtlarını muntazam bir şekilde yerine getirmeleri için böyle bir muafiyet tanımıştır.²⁵² Şayet zorunlu harcamalardan sonra elinde bulundurduğu mal nisap miktarına ulaşmamış ise zekât vermesi gerekli olmamaktadır. Konumuzun en önemli hikmetlerinden birisi hiç şüphesiz Müslümanlara yönelik büyük bir kolaylıktır. Çünkü İslam önce Müslüman fertleri kolaylık altına almıştır. Kişinin ihtiyacı var iken bir başkasına malını vermenin pek bir anlamı olması düşünülemezdi.²⁵³ Hanefî mezhebinin önemli âlimlerinden olan İbni Melek (ö. 821/1418) aslî ihtiyaçları şöyle açıklamıştır:

“Aslî ihtiyaç; nafaka, mesken, savaş atları, sıcak ve soğuktan engel olmak için ihtiyaç olan elbiseler ya da gerçekten insanın ölmesini önleyen ihtiyaçlardır. Yahut borç gibi farazî olarak insanı yok olmaktan kurtaran şeylerdir. Çünkü borçlu kişi elindeki nisap miktarı mal ile borcunu ödemeye muhtaçtır. Böyle yapmakla kendisini hapsolmaktan kurtarır. Sanatkârın aletleri, ev eşyası, binek atları ve ilim ehli olan kimselerin ilmî kitapları da böyledir. Çünkü Hanefîlere göre cehalet helak olmak gibidir. Bir kimsenin bu sayılan ihtiyaçlara sarf edilmek üzere dirhem veya başka türden paraları olsa yok hükmünde olur.”²⁵⁴

Çağdaş dönem âlimlerimizden Karadâvî de kişinin zenginlik ve bolluk içerisinde olmasının şartı olarak mallarının asli ihtiyaçları çıkarıldıktan sonra geçerli olacağını söylemiş, inananların gönül rahatlığı ile zekâtlarını verilebilmesi için bu şartın önemi üzerinde durmuştur.²⁵⁵

Bir malın temel ihtiyaç maddesi olabilmesi için belirlenen en önemli kıstas, o malın kişinin sağlıklı ve güvenli bir şekilde yaşamasını sağlaması veya bu durumlara doğrudan etki eden bir özellik taşıması gerekmektedir. Bundan dolayı kişinin kendisinin ve ailesinin sağlıklı ve güvenli bir şekilde hayatını ikame ettirmesi için harcadığı temel harcamalar asli

²⁵⁰ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/380.

²⁵¹ Akyüz, *Zekât*, 215.

²⁵² Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, 188.

²⁵³ Bk. Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, 55.

²⁵⁴ Zuhaylî, *Zekât*, 41-42.

²⁵⁵ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/158.

ihtiyaçlardandır. Bunun yanında kişinin borçları da asli ihtiyaçlardan sayılmıştır. Şayet borcunu ödememesi durumunda hapse girmesi gerekebilir. Bununla birlikte ahirette de bunun sıkıntısını çekebilir. Bu sebeplerle kişi için borcun ödenmesi de ihtiyaçlar arasında yer almaktadır.²⁵⁶ Âlimler için bir malın ihtiyaç fazlası olmasının en önemli delillerinden birisi ticaret amacıyla elde bulundurulmasıdır. Hayvanların meralara bırakılması bunun örneğidir. Bunun yanında altın ve gümüşün bizatihi değerlerinin para olması hasebiyle onlarda da ticaret amacıyla elde bulundurulma şartı aranmaksızın zekâta tabi olurlar. Yine bir şeyin kullanılmasının haram olması da onun ihtiyaç fazlası oluşunun en önemli kanıtını oluşturmaktadır. Altın ve gümüşten yapılan kapların lüks ve israf sayılması, süslenmenin erkekler için önemli bir ihtiyaç olarak görülmemesi hasebiyle gümüş yüzük dışında erkek ziyneti helal değildir ve bu sebeple zekât dışında tutulmamaktadır.²⁵⁷ Kadınların ziynetinin zekâta tabi olup olmayacağı hususunda ise mezhepler arasında bir ittifak oluşmamış ve farklı düşünceler çıkmıştır. Hanefî mezhebi altın ve gümüşün bizzat özelliğinin para olması ve insanlar arasında yaygın kullanılması sebepleri ile altın ve gümüşten mamul her türlü ziynet eşyasını nisaba ulaşması durumunda ve üzerinden bir yıl geçmesinden sonra zekâtının verilmesi gerektiğini belirtir.²⁵⁸ Diğer mezhepler ise; süslenmenin kadınlar için bir ihtiyaç olduğunu, ziynet eşyalarının sanat ve işlemleri sebebiyle nakit görünümünden çıktığı ve şahsi ihtiyaçları tatmin için edinilen eşyaya dönüşmesi sebeplerinden ötürü bilezik, halhal, gerdanlık, küpe ve yüzük gibi kullanılan eşyalarda ilke olarak zekât vermeyi gerekli görmemişlerdir.²⁵⁹ Bununla birlikte bu durumun çok fazla suiistimal edilmemesi için bazı önemli ilkelerde koymuşlardır. Örneğin; Malikiler kiraya verme durumu hariç ticaret için, Şafîiler birikim yapma amacı olursa, Hanbeliler ise, kullanma dışında kalan herhangi bir amaçla elde tutulan altın ve gümüş için zekât vermenin gerekli olduğunu söylemişlerdir. Bununla birlikte Şafîi mezhebine göre 200 miskale yakın olan yani yarım kilo altın veya gümüşten yapılmış olan kadın ziynet eşyalarından zekât verilmesi gerektiği belirtilir.²⁶⁰

Zekâta konu olan malın, yıllık temel ihtiyaçlar çıktıktan sonra nisabı bulması ve artırıcı olması gerekir. Bazı hukukçular nema şartının temel ihtiyaç harici olması şartını da kapsadığını belirtmektedirler. Bunun en önemli sebebi olarak bu malların artırıcı özelliğinin bulunmadığını belirtmişlerdir.²⁶¹ Cumhur âlimleri görüş olarak temel ihtiyaç maddelerinin

²⁵⁶ Çeker, “Havâic-i Asliyye”, 16/505.

²⁵⁷ Çeker, “Havâic-i Asliyye”, 16/505.

²⁵⁸ Bk. Çeker, “Havâic-i Asliyye”, 16/505.

²⁵⁹ Çeker, “Havâic-i Asliyye”, 16/505.

²⁶⁰ Çeker, “Havâic-i Asliyye”, 16/505.

²⁶¹ Akyüz, *Zekât*, 218.

zekâtın muaf tutulması gerektiğini belirtmişlerdir. Cumhur âlimlerinin bu görüşlerine karşılık İmam Malik, bunların da zekâta tabi olduğunu belirtir. O'na göre zekâtı emreden ayet ve hadisler geneldir. Ayrıca İmam Malik, zekâtın mal nimetine şükür için farz kılındığını belirtir ve bu mallarında nimet özelliğinde olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte çoğunluğun yapmış olduğu açıklamaları ve asli ihtiyaçlardan zekâtın muaf tutulması gerektiğine yönelik yapılan açıklamaları da makul görmektedir.²⁶²

Temel ihtiyaçlar bir sene ile mal sahibine tanınan istisnai bir durumdur. Bir yıl içinde kişinin genel geçimi için harcadığı ücretler zekâtın sayılmazlar. Nisap miktarı belirlenirken de bu bir yıllık harcanan genel geçim harcamaları düştükten sonra hesaplanır.²⁶³ Bunun yanında bu istisnai durum için İslam, Müslümanlara yönelik kesinleşmiş bir rakam belirtmemiştir.²⁶⁴ Bunun en önemli sebeplerinden birisi hiç şüphesiz harcama miktarlarının yaşanan çağa, bölgeye, şehre ve kişiye göre değişiklik göstermesidir. Bu sebeplerle temel ihtiyaçlarda kişilere mutlak olarak belirli bir miktar belirlenmemiş; Müslümanların her çağda, her bölgede geçerli olabilecek şekilde yaşamlarını devam ettirmelerini sağlayacak genel ilkeler belirlenmiştir. Bu noktada Müslümanlardan beklenen davranış bu genel ilkeler çerçevesinde aşırı lüks ve keyfi harcamalara kaçmadan yaptıkları giderler ve zekât miktarı hesaplanırken istisna olarak tutulmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli ölçüt aşırı israf, lükse kaçmamaktır.²⁶⁵

Konumuzla ilgili son olarak ihtiyaç maddelerinin hakiki ihtiyaç maddeleri ile takdiri ihtiyaç maddeleri olarak ikiye ayrıldığını belirtmek gerekir. Hakiki ihtiyaç maddeleri olarak; mesken, temel gıda ve yiyecek maddeleri ile savaş aletleri özellikle günümüzde silah sayılmaktadır. Takdiri ihtiyaç maddeleri ise; ev eşyaları, iş, meslek ve sanat araç gereçleri, hizmetçi masrafları, borçlar, binek hayvanları ile binilen araçlar, kitaplar, ısınma, ulaşım, eğitim, kira, temizlik, telefon, hastane masrafları vb. ihtiyaçlardan oluşmaktadır.²⁶⁶ Yine sanayi devriminden sonra ortaya çıkan ve günümüzde kullanılan fabrikalar, iş makineleri, gemiler, uçaklar, otobüsler ve taksiler gibi kiralama veya satma yoluyla elde edilen kazanç sağlanan malların, klasik anlamda temel ihtiyaçlardan sayılmamakla birlikte belli alanlarda iş yapabilmek için zaruri olması ve doğrudan doğruya gelir elde edilmediği için bu malların zekâta tabi olup olmadığı tartışmalıdır. Çağdaş âlimlerimiz ise, bu malların zekâta tabi

²⁶² Akyüz, *Zekât*, 219. Ayrıca bk. Çeker, "Havâic-i Asliyye", 16/506.

²⁶³ Yavuz, *İslâm İlmihâli İslâm Fıkhı ve Hukuku*, 237.

²⁶⁴ Akyüz, *Zekât*, 215.

²⁶⁵ Aslan - Kayapınar, "Mali Hukuk", *İslam Hukuku El Kitabı*, 559.

²⁶⁶ Akyüz, *Zekât*, 216. Ayrıca bk. Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, 55-58.

olacağı konusunda ittifak halindedir. Bunun yanında bu malların zekâta tabi olacağı miktarının ticaret malına göre mi? Yoksa zirai mahsule göre mi belirleneceği konusunda farklı görüşlerde bulunmuşlardır.²⁶⁷

1.2.1.2.5 Bir Kameri Yılın Geçmesi/ Havelânu'l-Havl

Bir Müslümana zekâtın farz olabilmesi için, nisap miktarı mala sahip olan kişinin elindeki malın zekâtını vermesi için bir kameri yıl beklemesine fıkıh dilinde, Havelân-ı Havl ya da zekât yılı denilmiştir.²⁶⁸ Bu şartın dayanağı olarak Hz. Peygamberin; “*Üzerinden bir yıl geçmedikçe bir maldan zekât vermek gerekmez.*”²⁶⁹ hadisi delil olarak gösterilse de hadisi şeriflerde konumuzla ilgili güçlü bir delil bulunmamaktadır.²⁷⁰ Bu şart dört halife, sahabe çoğunluğu arasında yaygın bir duruma göre benimsenmiştir.²⁷¹ Tabiin ve sonraki dönem âlimleri ise bu meselede icma etmişlerdir.²⁷² Zekât ibadetinin üzerinden bir yıl geçmesi de güneş yılı esasına göre değil kamerî yıl esasına göredir.²⁷³ Bu durum ittifak ile sabittir.²⁷⁴ Zekâtın verilmesinde bir yıl şartının aranmasında, zekât malının kişiye belli bir kazanca erişmesine fırsat vermeye yöneliktir. Kişinin elindeki hayvanın bir yıl içinde üremesi ya da yaptığı ticaretten kişi bir yıl içerisinde bir kazanç sağlayabilmektedir.²⁷⁵ Zekât üzerinde bir yıl bekleme şartı kişiye bir yıl gibi geniş bir zaman tanımakta ve kişi bu bir yılın sonunda nisap miktarına ulaşır ise zekâttan mükellef tutulmuştur. Bu da İslam’ın Müslümanlara gücü nispetinde sorumluluk yüklediğinin en güzel göstergelerinden birisidir. Bir yıl süre ile nisap miktarı malına dokunmadan hayatını ikame ettiren kimseler dini açıdan zengindir ve kendilerinden daha güçsüz olan kişilere zekât ile yardımda bulunmaktadır.²⁷⁶

Zekât ibadetinde bütün zekât verilecek mallardan bir yıl bekleme şartı aranmamaktadır. Konumuzu zekât ibadetinde bir yıl bekleme şartı aranan mallar ve bir yıl bekleme şartı aranmayan mallar olarak iki kısımda inceleyeceğiz. Bununla birlikte mezhepler arasındaki

²⁶⁷ Çeker, “Havâc-i Asliyye”, 16/506.

²⁶⁸ Akyüz, *Zekât*, 221.

²⁶⁹ Zuhaylî, *Zekât*, 35.

²⁷⁰ Akyüz, *Zekât*, 221.

²⁷¹ Akyüz, *Zekât*, 221.

²⁷² Zuhaylî, *Zekât*, 35.

²⁷³ Yavuz, *İslam İlmihâli İslam Fıkhu ve Hukuku*, 237.

²⁷⁴ Zuhaylî, *Zekât*, 35.

²⁷⁵ Aslan - Kayapınar, “Mali Hukuk”, *İslam Hukuku El Kitabı*, 559-560.

²⁷⁶ Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, 59.

farklı görüş ve açıklamalara da yer verilmesinin konunun anlaşılması için daha önemli olduğu kanaatindeyiz.

Genel kural olarak; hayvan, nakit, ticaret malı, gibi sermaye zekâtı kavramına girebilecek mallar takvim yılı şartına bağlıdır.²⁷⁷ Bu şart hayvanlar, para ve anapara kapsamında bulunan ticaret malları için söz konusudur.²⁷⁸

Zekât verilecek mallarda bir yıl şartı aranmayan ürünler ise; Hanbeli, Mâliki, ve Şafî mezheplerinde; Madenlerde, ziraî ürünlerde, definede bir yıl geçme şartı aranmamaktadır. Hanefilerde ise zirai ürünler de bir yıl geçme şartı aranmamaktadır.²⁷⁹ Toprak ürünlerinde hasat edilene kadar kendileri gelişme göstermektedir. Sonrasında çoğalması söz konusu olamaz. Madenlerde yerden çıkarılıp işlenmekle kâr edilir. Bu yönüyle madenler de toprak ürünleri gibidir.²⁸⁰

Mezheplere göre; Hanefîler; malın, yılın başında ve sonunda nisap miktarına ulaşmasını gerekli görmektedirler. Yıl içerisinde mal nisap miktarından eksilsin veya eksilmesin karar değişmez.²⁸¹ Sene içerisinde oluşan eksilme ve çoğalmalara göre zekât miktarı belirlenmez. Bir kişinin malı yıl içerisinde nisap miktarının altına düşerse daha sonra yılın sonuna doğru nisap miktarına ulaşırsa bunun zekâtını vermesi gerekir. Sene başında mevcut nisap miktarı mal aynen elde bulunarak sene sonuna yakın bu mala fazla miktarda mal ilave olsa, asıl nisaba itibar edilerek bunun üzerinden bir yıl geçince mevcut malın tümünden zekât vermek gereklidir. Sene başındaki nisap miktarı mala sene sonuna yakın ilave edilen ziyade mal üzerinden ayrıca bir yıl geçmesi düşünülmez. Esas olan anaparadır ve diğer mallardan da zekât senesi geçmiş sayılmaktadır.²⁸² Hibe ve miras yoluyla bir kişi yıl içerisinde mal kazanmış olsa o mallarda malın aslına ilave edilir ve bu mallarda da zekât farz olmaktadır. Hanefîlerde ziraî ürünler dışındaki mallarda bir yıl zaman geçmesi şarttır.²⁸³

Malikîlere göre ise; yılın başı ve ortası dikkate alınmayıp yılsonundaki durumuna bakılmalıdır. Hanbelilere göre ise, Nisabın yıl boyunca eksilmemesi gerekmektedir. Eksilmesi durumunda takvim yılı sona ermiş olur. Şafîler ise, mal durumuna göre olayı değerlendirmişlerdir. Örneğin hayvanlar için nisabın durumunda Hanbelileri, ticaret malları

²⁷⁷ Akyüz, *Zekât*, 222.

²⁷⁸ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/168.

²⁷⁹ Zuhaylî, *Zekât*, 36-37-38.

²⁸⁰ Mehmet Erkal, “Zekât”, Hüseyin Algül vd., *İlmihâl*, 22. Baskı, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014), 1/434.

²⁸¹ Zuhaylî, *Zekât*, 35.

²⁸² Yavuz, *İslâm İlmihâli Fıkhi ve Hukuku*, 237.

²⁸³ Zuhaylî, *Zekât*, 36.

için ise Maliki mezhebinin görüşlerini tercih etmişlerdir.²⁸⁴ Malikiler hibe, miras gibi yollardan elde edilen gelirin üzerinden bir yıl geçince zekât verileceğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte sonradan elde edilen mallar ticari kâr ise aslının senesine göre zekât verilmesi gerektiği görüşündedirler. Şafililer de hibe ve miras yolu ile kazanılan mallarda yeni bir yıl hesabı yapılması gerektiğini belirtmişlerdir.²⁸⁵ Hanbeliler de yıl içinde hibe, miras, ganimet yolu ile elde edilen gelirlerin yılının ayrı bir yıl olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu konuda cumhurun görüşü, elde edilen her bir mal için yeni bir yıl hesap edilmesi gerektiğidir.²⁸⁶

Konumuzla alakalı bir diğer durum ise; kişinin önceden sahip olmadığı, daha sonra sahip olduğu yeni kazanmış olduğu mallarda süre şartının aranıp aranmayacağı hususudur.²⁸⁷ Mâl-i müstefâd; kişinin daha önce olmayıp daha sonradan mülkiyetine geçen mallardır.²⁸⁸ Yani mükellefin elinde bulunan zekât mevzuu malın havelânul havl başladıktan sonra meşru mülkiyet yollarından biriyle diğer mallarına katılan her çeşit mal, artış ve gelirdir. Bunun içerisine maaşı girebilir, almış olduğu ikramiyeler girebilir, miras yoluyla elde edilen kazanç girebilir.²⁸⁹ Bu konuda İslam âlimleri farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Bu görüşleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Mâl-i müstefâd; Ticaret mallarının kârı, hayvanların yavruları gibi sahip olunan malların nemalandırılması sonucundaysa, eldeki eski mala eklenir ve bir yıl şartı da eldeki eski mal üzerinden bir yıl geçmesi ile gerçekleşmiş olur. Bu konuda fakihler arasında ittifak bulunmaktadır.²⁹⁰

- Mâl-i müstefâd; eldeki malın cinsinden farklı ise cumhura göre ayrı hükümde değerlendirilir. Nisabı tamamlamak için ve yıl şartını tamamlamak için eldeki mala eklenmez. Örneğin nisab miktarı devesi olan birisi, yıl içinde sığır satın alması durumunda ayrıca bir yıl daha beklemesi gerekmektedir.²⁹¹

- Mâl-i müstefâd; ticari kârlar ve hayvan ürünlerinin dışında ise, fakat elde bulunan nisap miktarı malın cinsinden ise; Hanefilere göre, bu mal eldeki mala eklenir ve üzerinden bir yıl geçince zekâta tabi olmaktadır.

²⁸⁴ Akyüz, *Zekât*, 230.

²⁸⁵ Zuhaylî, *Zekât*, 36.

²⁸⁶ Zuhaylî, *Zekât*, 38.

²⁸⁷ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/434.

²⁸⁸ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/434.

²⁸⁹ Akyüz, *Zekât*, 224.

²⁹⁰ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/435.

²⁹¹ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/435.

Kaynaklarda İbni Mes'ûd, İbn Abbas ve Muaviye'nin kazanılan malın ardından bir yıl beklemezsizin zekâtın farz olduğu görüşünde oldukları nakledilmektedir. İbn Rüşd, bu farklılığın ise sahih bir hadisin bu konuda olmayışından kaynaklandığını belirtmiştir.²⁹²

Zekât verilirken; ticaret malları, hayvanlar, gibi sermaye zekâtı dediğimiz mallarda bir yıl bekleme şartı aranmaktadır. Bunun da Müslümanlara yönelik bir kolaylık olduğu, bu malların gelişmesi ve kârının zekât mükellefine bir kolaylık sağlaması amacı taşıması düşünülebilir.

1.2.1.2.6 Nema /Üretkenlik

Nema kavramı sözlükte; artma, çoğalma, gelişme anlamlarına gelmektedir.²⁹³ Zekât verilecek bir malın nema özelliğinin yani artırıcı vasfının bulunması gerekmektedir.²⁹⁴ Bu niteliğe sahip mala ise nâmî denir.²⁹⁵ Zekâtın ifade ettiği mana büyümedir. Büyüme imkânından yoksun olan mallarda zekât verme zorunluluğu yoktur.²⁹⁶ Çünkü zekâtın manası nemadır ve ancak büyüyen bir mal olması şarttır.²⁹⁷ Bu sebeple ticarete, artmaya, çoğalmaya ve gelişmeye uygun olmayan mallarda zekât yoktur.²⁹⁸ Günümüz araştırmacılarından Yunus Vehbi Yavuz; büyüme ve artma özelliği bulunmayan malları ölü hükmünde olan mallar olarak nitelendirmekte, nema özelliği olmayan malların zekâta tabi olamayacaklarını belirtmektedir.²⁹⁹ Bu durumda kişiye bir gelir getirmeyen, ancak yararlanılan ve kişinin işinde ve hizmetinde kullanılmak üzere elinde bulundurduğu mallardan dolayı zekât ödemesi gerekmemektedir.³⁰⁰ Örneğin; çiftçinin tarlasını sürmek için kullandığı traktöründen, hayvancılık ile uğraşan kişilerin yaptırmış olduğu tesisler, dokuma makinaları gibi kullanılan araç-gereçler zekâta tabi değildir. Bunlarda büyüme ve çoğalma söz konusu değildir. Bu ürünlerden elde edilen gelir ve kazanç ise zekâta tabidir.³⁰¹

Zekâtı alınan malın sahibine gelir, kâr sağlaması, bunun yanında malın gelişip artması ve yeni gelir sağlaması gerekmektedir.³⁰² Ticaret malları, sütü ve çoğalması için beslenen

²⁹² Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/169-170.

²⁹³ Erkal, "Zekât", *İlmihâl*, 1/430.

²⁹⁴ Aslan - Kayapınar, "Mali Hukuk", *İslam Hukuku El Kitabı*, 560.

²⁹⁵ Mehmet Erkal, "Nema", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 32/549.

²⁹⁶ Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, 418.

²⁹⁷ Zuhaylî, *Zekât*, 31.

²⁹⁸ Bk. Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, 418.

²⁹⁹ Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, 60.

³⁰⁰ Nihat Dalgın, "Zekât Hükümleri", *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/16 (Ağustos 2004) 46.

³⁰¹ Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, 61.

³⁰² Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 1/147.

hayvanlar artırıcı nitelikte olan cinstendir. Altın, gümüş, nakit paralar ve kıymetli evraklarda ticari amaçla kullanılıp çoğalması hasebiyle artan niteliktedir.³⁰³ Bu gibi mallarda nisaba ulaşılmıca zekât vermek şart olmaktadır.

Cumhurun genel görüşüne göre de; malın zekâta tabi olabilmesi için gerekli olan şartlardan birisi o malın artırıcı, gelir sağlayıcı ve kişiye kazanç sağlayan bir mal olması gerekmektedir.³⁰⁴ Bu şartın kaynağı ise, Hz. Peygamberden ve sahabeden gelen örneklerdir. Peygamber; “At ve köle zekâtından sizi muaf tuttuk.”, “Kişinin at ve kölesine zekât düşmez.”³⁰⁵ hadislerinde bu konuya değinilmiştir. Bununla birlikte İmamı Azam, İbrahim en-Nehâ-i, el-Bedâyi gibi İslam âlimleri atların damızlık ve ticaret amaçlı beslendiği takdirde zekât verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.³⁰⁶ Bu durum da konumuza önemli ölçüde ışık tutmaktadır. Zekât verilebilmesi için bir malda en önemli sebep ticari faaliyetin ve kâr amacının güdülmesidir. Hz. Peygamber hem hadislerinde hem de uygulamalarında bunun yanında Hulefâ-i Râşidîn’in ve sahabenin davranışlarında bu şart sabittir. Hz. Peygamber şahsi ihtiyaçlar için edinilen mallarda zekâtın müminlere bir sorumluluk yüklememiştir.³⁰⁷ Hz. Peygamberin kavî ve amelî sünnetiyle Hulefâ-i Râşidîn’in bu uygulamalarının önemle üzerinde duran fakihler bu devirlerde zekâta tabi tutulan malların nâmî yani artan, çoğalan mallar olduğunu belirlemişler ve nemâ şartını zekâtın vücûb şartı olarak kabul etmişlerdir.³⁰⁸

İslam fıkında nemâ hakikî (fiilen ve gerçek arttırıcılık) ile takdiri (hükmen farazî) arttırıcılık olmak üzere ikiye ayrılmıştır.³⁰⁹ Hakikî nemâ malın bizzat gerçek anlamda artmasıdır. Bu kısımda ele alınan mallar; ticaret malları, üreyerek çoğalan hayvanlar, define malları ve madenlerdir. Bu malların artışı hakikî yani fiili olarak meydana gelmektedir. Takdiri nema ise; Altın, gümüş ve paralardır. Bu malların potansiyel olarak artma ve çoğalma vasfına sahip olması hasebiyle fiilen artış gerçekleşmese de artırıcı nitelikte sayılması anlamına gelmektedir.³¹⁰ Nemâ, hem hakikî hem de takdiri artışı kapsamaktadır.

Bir malın nemâlandırılmaması iki yönüyle olabilir. Mal Yönünden ve malik yönünden. Mal yönünden; Mal-ı zımâr dediğimiz gasp edilen, malikinde delili bulunmayan mallar, geri verilme umudu bulunmayan alacaklar ve gömölüp yeri unutilan mallardır. Bu mallarda artık

³⁰³ Şentürk - Yazıcı, *İslâm İlmihâli*, 294.

³⁰⁴ Akyüz, *Zekât*, 219.

³⁰⁵ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 457-458.

³⁰⁶ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercümesi ve Şerhi*, 7/380-381.

³⁰⁷ Akyüz, *Zekât*, 220.

³⁰⁸ Bk. Erkal, “Nema”, 32/549.

³⁰⁹ Erkal, “Nema”, 32/549. Akyüz, *Zekât*, 220.

³¹⁰ Erkal, “Nema”, 32/549. Akyüz, *Zekât*, 220.

mal sahibinin bir etkisi yoktur. Bu mallarda kullanım tekrar hak sahibine geçmedikçe zekât ödenmez.³¹¹ Malik yönünden ise, mal sahibinin elinde bulundurduğu malı arttırma yoluna, kazanç sağlama yoluna gitmemesiyle mümkün olmaktadır.³¹² Böyle bir yolu benimseyen mal sahibine de zekât mükellefiyeti engel olmaz. Bununla birlikte İslam'ın genel ruhuna aykırı davranışı sebebiyle de bu durum hoş görülmez.

Bir malın zekâtının verilebilmesi için nemâ özelliğinin bulunması en önemli şartlardandır. Hz. Peygamber ayrı ayrı ifade etmese de gelişen her mal zekâta tabidir. Bu mallar tek tek Hz. Peygamber tarafından belirtilmese de Kur'ân ve sünnetin mal konusundaki genel esaslarına girmektedir.³¹³ Bununla birlikte İbn Hazm gibi bazı İslam âlimleri zekât verilecek mallar olarak yalnızca Hz. Peygamberin saydığı mallara mahsus olduğunu belirtmişlerdir. Bazıları da nemâ özelliği bulunan bütün malları kapsayacak şekilde genişletmişlerdir. Bunu savunan âlimlerin başında Ebu Hanife gelmektedir.³¹⁴ Çağdaş dönem âlimlerimizden Karadâvî ise konumuzla ilgili; “Kıyas cumhurun ittifakı ile İslam'ın en önemli delillerindendir. Bu bakımdan gelişen her mal peygamberin adını zikrettiği mallara kıyas edilmesi gerekir.” demiştir.³¹⁵

1.2.2. Zekâtın Geçerlilik Şartları

Bir Müslümanın zekât yükümlüsü olabilmesi için yukarda saydığımız şartların hem malında hem de kendisinde bulunması gerekmektedir. Hem kişi hem de malının özellikleri zekât vermeye elverişli olması durumunda kişinin zekât vermesi gerekmektedir. Kişinin verdiği zekâtının sıhhatli olması için de zekâtın geçerlilik şartlarını yerine getirmesi gerekmektedir. Bir Müslümanın zekâtının geçerli olabilmesi için İslam âlimlerinin üzerinde durduğu iki husus vardır. Bunlardan birincisi bir Müslümanın zekâtını verirken zekât ibadeti niyetiyle vermesi gerekirken, diğeri ise; zekâtı ehline temlik etmek yani zekât verilecek sınıflarda bulunanların mülkiyetine geçirmektir. Bu iki durumu biraz daha detaylı açıklamamız gerekmektedir.

³¹¹ Akyüz, *Zekât*, 220.

³¹² Bk. Akyüz, *Zekât*, 220-221.

³¹³ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 1/153.

³¹⁴ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 1/153.

³¹⁵ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 1/155.

1.2.2.1 Niyet

Zekât ibadeti İslam'ın mali anlamda en temel ibadetlerinden birisidir. Zekât ibadeti mali ibadetlerin simgesidir.³¹⁶ Ayet ve hadislerde zekâtın namaz ile birlikte zikredilmesi zekât ibadetinin İslam dini için önemine işaret etmektedir. Zekât ibadetinin geçerliliği için zekât niyeti ile vermek şarttır.

Niyet kelimesi sözlükte; yönelmek, ciddiyet ve kararlılık göstermek anlamlarına gelmektedir.³¹⁷ Bununla birlikte kelime anlamı esas alınarak farklı şekilde de tanımlanmıştır. Kalbin, hemen veya sonucu itibarıyla maksada uygun bulduğu, yani bir yararı sağlayacağına yahut bir zararı savacağına inandığı fiile yönelmesi daha çok kullanılmaktadır. Dini bir terim olarak ise; Allah'ın rızasını kazanma arzusuyla ve O'nun hükmüne tabi olmak üzere fiile yönelen irade şeklinde tarif edilmektedir.³¹⁸ Konumuzla ilgili olarak Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur; *“Ameller niyetlere göredir. Her şeye niyet ettiği şey vardır. Bu nedenle kimin hicreti Allah'a ve Resulüne ise hicreti Allah'a ve Resulünedir. Kimin hicreti de elde edeceği dünyaya veya evleneceği bir kadına ise hicreti, hicret ettiği şeye olur.”*³¹⁹ Hz. Peygamber hadisinde kişinin yaptığı davranışların Allah katında makbul olabilmesi için niyeti gerekli görmüştür. Müslümanların yapmış oldukları ibadetlerde niyet etmeleri önemlidir. Kişinin ne yaptığını, neden yaptığını, hangi amaçla yaptığını bilmesi bir nevi niyetle mümkün olmaktadır. Niyetini de her zaman halis bir şekilde yapmalı ve niyetteki amaç Allah'ın rızası olmalıdır. Niyetin dil ile yapılması da ayrıca sünnettir. Zekât verilirken niyet edilmesi gerekliliğinde bütün İslam âlimleri aynı kanaattedir.³²⁰

Bütün ibadetlerde niyet gerekli olduğu gibi zekât ibadetinde de niyet şarttır. Zekât verirken kişinin zekât niyetiyle vermesi gerekmektedir.³²¹ Zekât vermekle sorumlu olan kimse, zekâtı bizzat kendisi verebileceği gibi, bir başkasına da vekil ederek verebilir. Bu iki durumda da zekât verecek kişinin niyet etmesi gerekmektedir.³²² Zekâta niyet, kişinin kendisi adına veya

³¹⁶ Erkal, “Zekât”. *İlmihâl*, 1/436.

³¹⁷ İbrahim Kâfi Dönmez, “Niyet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/169.

³¹⁸ Dönmez, “Niyet”, 33/169.

³¹⁹ Zebîdî, *Muhtasar Tecrîd-î Sarih*, 1/48.

³²⁰ İbrahim Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*, (Ankara: Ayrıntı Basın, 2015), 84.

³²¹ Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, 63.

³²² Şentürk - Yazıcı, *İslam İlmihâli*, 296.

deli, çocuk ve malı üzerinde tasarrufu kısıtlı olan veli olduğu kişiler adına yapılır. Malında veya velisi olduğu kişilerin malında zekâtı verirken bu niyeti söylemesi gerekir.³²³

Cumhura göre; zekât bir ibadet olduğundan zekât verilirken, bu işlemin sahih olması için niyet etmek şarttır. Zekât ödemenin geçerli olması niyet edilerek gerçekleşir. Niyet, hem kalben hem de dille yapılabildiği gibi yalnızca dille de yapılabilir. En uygunu ise hem kalp ile hem de dil ile yapmaktır.³²⁴ Niyet konusunda İslam âlimleri geniş açıklamalarda bulunmuşlar ve bu konuyu bütün detayları ile açıklamaya gayret göstermişlerdir.

Hanefilere göre niyet; Zekâta niyet edilirken ödeme zamanına yakın bir niyet ile ödenmesi caizdir. Bu niyet hükmen de olabilir. Örneğin bir kişi malı bir fakire niyetsiz olarak verse, sonradan niyetlense ya da bir vekile verirken niyet etse, bu durumlarda verilen zekât geçerlidir fakat niyetin geçerli olması için malın fakirin elinden çıkmaması gerekmektedir.³²⁵ Çünkü zekât ibadettir. Bu ibadetin şartlarından birisi de niyettir. Niyette şart ise ödeme zamanına yakın olmasıdır.³²⁶ Yine Hanefilere göre; bir kişi üzerine bulunan servetin tamamını zekâtına niyet etmeksizin vermesi durumunda zekât borcu istihsan yolu ile üzerinden düşer. Ancak verdiği malını bir adak yahut kefarete gibi borçlarına niyet etmemesi gerekmektedir. Yine Hanefiler, fakir birinde alacağı olan birisinin alacaklarına karşılık olarak bunu zekâtına saysa alacak olduğu kadar olan kısmı zekâtından düşer. Burada da kişinin niyet edip etmemesine gerek yoktur. Burada durum malın yok olması örneğine benzemektedir.³²⁷ Niyet konusunda Hanefî âlimlerinin genel kabul gören bu görüşlerine İmam Tahâvî (ö. 321/933) farklı şekilde açıklamalarda bulunmuştur. Tahâvî'ye göre; zekâta niyet edilirken edaya bitişik olarak niyet edilmelidir. Tahâvî bu konuda kıyasa başvurmuş ve namazda olduğu gibi zekâta da niyetin edayla birlikte olması gerektiğini belirtmiştir.³²⁸

Malikîlere göre ise; Zekâtın ödenmesi için zekât verme anında niyet edilmelidir. Zekât ayırırken buna niyet etmek kâfi gelir. Şayet niyet zekâtın ayrılmasından önce ya da verildikten sonra olursa geçersizdir.³²⁹ Devlet başkanı ya da onun vekili adına toplanan zekâtlarda zekât toplayan görevlinin niyeti yeterlidir.³³⁰

³²³ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/293.

³²⁴ Akyüz, *Zekât*, 312.

³²⁵ Akyüz, *Zekât*, 314.

³²⁶ Zuhayli, *Zekât*, 42.

³²⁷ Zuhaylî, *Zekât*, 42-43.

³²⁸ İsa Atcı, *Ebû Ca'fer et-Tahâvî Hayatı ve Fıkhi Görüşleri*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022), 212-215.

³²⁹ Akyüz, *Zekât*, 315.

³³⁰ Zuhaylî, *Zekât*, 43.

Şafîlilere göre; Zekât verirken bir kişinin kalpten niyet etmesi kâfidir. Ayrıca dil ile söylemesine gerek yoktur. Deli ve çocukların zekâtında velinin niyet etmesi şarttır.³³¹ Hanbelîlere göre ise; ödmeden önce niyet edilebilir.³³² Hanbelîlere göre de bütün inançların yeri olan kalp ile niyet etmek yeterlidir. Niyetin verme zamanından uzun bir süre önce yapılmaması gereklidir.³³³

Çağdaş dönem âlimlerimizden Yusuf Karadâvî ise, konumuzla ilgili olarak şunları söylemektedir; “Benim tercihime göre bütün bu şekillerde kolaylık esastır. Zekâtın kabul edilmesi ve yerine gelmiş olması benim tercihimdir. Zekâtını verme konusunda Müslümanın genel bir niyete sahip olması yeterlidir.”³³⁴ Karadâvî’nin görüşünden hareketle bir Müslüman zekâtını verirken bu görüşlerden birisini tercih ederek rahatlıkla zekâtını verebilmektedir.

Zekât dinimizin en önemli ibadetlerinin olmasının yanında İlk dönem İslam Devleti’nin siyasi, iktisadi ve toplumsal boyutunun da temellerini oluşturmuştur. Uzun süre zekât ibadeti devlet tarafından kontrol edilmiş ve devletin görevlendirdiği kişiler tarafından sürdürülmüştür. Bu süreç halife Osman döneminin ikinci altı yılına kadar sorunsuz bir şekilde işletilmiştir. Sonrasında ortaya çıkan siyasi karışıklıklar zekât ibadetine de yansımış ve devletin kontrolünden çıkmış, Müslümanların bireysel tercihlerine bırakılmıştır. İslam âlimleri devletin zekâtı tahsil etme boyutunda ortaya çıkarabilecek sorunlara karşı da cevaplar aramışlardır. Devletin gerekirse zekâtları zorla tahsil etmesi durumunda zekât mükellefinin rızasının olmaması hususunda zekâtın geçerliliği üzerinde durmuşlardır. Hanefi mezhebinde tercih edilen görüşe göre; mükellefin rızası olmadan alınan; toprak ürünleri, hayvan, maden gibi mallardan alınan zekât yükümlülüğü düşürmektedir. Bunun yanında batını mal dediğimiz; para, altın ve gümüş gibi mallardan rızasız alınan zekâta yükümlülük düşmez. Hanbelîlere göre ise; esas olan mal sahibinin niyetidir. Zekât memurunun niyeti mükellefin niyeti yerine geçmez.³³⁵

Son olarak belirtmek gerekirse; bir Müslüman zekâtını verirken niyetini en halis bir şekilde Allah’ın rızasını amaç edinerek niyetini etmeli ancak bunun yanında karşı tarafı, zekât vereceği Müslüman kardeşini incitmeden, insan onuruna yaraşır bir şekilde ve onu küçük

³³¹ Zuhaylî, *Zekât*, 43.

³³² Akyüz, *Zekât*, 315.

³³³ Zuhaylî, *Zekât*, 44.

³³⁴ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/299.

³³⁵ Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*, 85.

düşürecek davranışlardan sakınarak vermelidir. Kişiyi üzecek, incitecek davranışlardan uzak durması gerekmektedir.³³⁶

1.2.2.2 Temlik

Arapça sözlük anlamı olarak malik anlamına gelen meleke fiilinin tef'il babından mastarı olan temlik kelimesi, mülk olarak vermek anlamına gelmektedir.³³⁷ Temlik kelimesinin fıkıhtaki ıstılah anlamı ise; zekâtın, zekât verilecek kişilere bizzat ya da vekâlet yoluyla teslim edilmesi demektir.³³⁸ Temlik sonucunda mal zekât veren kişinin elinden çıkıp zekât verilen kişinin mülküne geçmekte ve tasarruf hakkı da zekâtı alan bu kişide olmaktadır.³³⁹

İslam âlimleri temlik şartını zekâtın rüknü olarak görmüşler ve zekât ibadetinin en önemli şartlarından birisi olarak saymışlardır.³⁴⁰ Zekâtın rüknünü oluşturan temlik; zekât verecek kişinin her türlü menfaatten geçerek malının zekât olan kısmını, zekât verilecek fakire vermesi ve malı onun mülküne geçirmesi, kendisinin mal ile hiçbir bağlantısının kalmamasıdır.³⁴¹ Zekâtın rüknü olan temlik, bir nevi kişinin malını mülkiyetinden çıkarıp, Allah'a daha doğrusu, O'nun emrettiği yerlere özellikle fakire vermektir. Bu şekilde malikin sahipliği malı zekât vereceği kişiye teslim edince sona ermektedir. Malın mülkiyeti ise, Allah'tan bir ihsan olarak fakirin yani zekât alacak kişinin olmaktadır. Mal sahibi Allah'ın vekili olarak malı fakire temlik etmektedir.³⁴²

Zekâtta temlik şartı Hanefî, Şafîî ve Malîkî mezhebine göre şarttır.³⁴³ Maliki mezhebinde bu şartın dışında ayrıca şu şartlarda bulunmaktadır:

1-Yılın tamamlanması, ziraî ürünlerin olgunlaşması ve zekât farz olduktan sonra onun verilmesi.

³³⁶ Dalgın, “Zekât Hükümleri”, 48.

³³⁷ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 2.Basım, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 565.

³³⁸ Bünyamin Çalık, “Zekât ve Temlik Esası”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/5 (Ocak 2016), 65.

³³⁹ el-Mevsilî, el-İhtiyar li ta'lîli'l-muhtâr, 1/202.

³⁴⁰ Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Dîni*, 33. Baskı, (Ankara: Nur Yayınları, 1989), 211.

³⁴¹ Hüseyin Özgün, “Zekâtın Fıkîhî Yönü”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 9/100-101, (Eylül-Ekim 1970), 326.

³⁴² Akyüz, *Zekât*, s.311.

³⁴³ Zahit Demirel, *Hanefî ve Şafîî Fıkıhında Zekâtla İlgili Farklı Görüşler*, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 23.

2-Zekâtı ehil olan kişilere vermek.

3- Zekât farz olan malın aynından (kendinden) olması.³⁴⁴

Hanefilere göre zekât reşit olmayan çocuğa, akıllı olmayana verilmez. Bununla birlikte onların velayet yetkisi bulunan kişiler alabilirler.³⁴⁵ Hanefî mezhebi temlik şartı gerçekleşmeyeceği için; cami yol, köprü, ölü kefenlenmesine ve ölü teçhizine zekât verilemeyeceğini belirtmişlerdir.³⁴⁶ Yine Hanefî mezhebine göre ibaha yani yetimi, fakiri ve miskini doyurmakta caiz değildir. Burada da Hanefilere göre temlik şartı yerine getirilmemiştir. Bununla birlikte; yiyecek ve giyecek maddesinin verilmesi zekât yerine geçmektedir. Bu şekilde mülk fakire geçmektedir.³⁴⁷ İbahanın caiz olduğunu belirli şartlarla bazı Zeydi hukukçular ifade etmişlerdir.³⁴⁸ Hanbelî mezhebinin kurucu imamı Ahmet b. Hanbel ise; mükellef kişi, her ay zekât verilebilen yakınlarının gıda masraflarını ödeyebileceğini belirtmekte ve bunu da zekâtından yapabileceğini ifade etmektedir.³⁴⁹

İslam'ı yaymak, korumak, Müslümanlara zarar gelmesini engellemek için yapılan harcamalar zekât yerine geçmektedir. Günümüzde yoksullara, güçsüzlere ve acizlere bakılmak üzere oluşturulan kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumlara da zekât verilebilir ve bu vekâleten temlik veya dolaylı temlik sayılmaktadır.³⁵⁰

Günümüzde zekât ibadeti ile ilgili önemli eserler yazan araştırmacılarımızdan Yunus Vehbi Yavuz'da; din işlerine hizmet eden sosyal yardımlaşma esaslarına sadık kalarak çalışan kurum ve kuruluşlara, güven duyulduğu sürece zekâtın verilmesinde bir sakınca görmemiş ve bu durumu Hz. Peygamberimiz döneminde devlete verilmesine benzetmiştir.³⁵¹

Temlik şartı günümüzde zekât konusunda en çok üzerinde düşünülen konulardan birisidir. Çağdaş dönem âlimlerimiz klasik eserlerden ve mezhep imamlarının görüşlerinden hareketle bu şartı yeniden değerlendirmeye çalışmışlar ve yeni açıklamalarda bulunmuşlardır.

Zekâtın temlik şartı ile ilgili çağdaş dönem âlimlerimizin bir kısmı, Kur'an-ı Kerim'de zekât sarf yerleri ile ilgili ayetleri tekrar yorumlayarak temlik şartının zekât verilecek hangi sınıflarda arandığı üzerinde durmuşlardır. Zekât verilecek 8 sınıfın ilk dördünün temlik

³⁴⁴ Zuhaylî, *Zekât*, 45.

³⁴⁵ Bk. Zuhaylî, *Zekât*, 44-45.

³⁴⁶ Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, 428.

³⁴⁷ Akyüz, *Zekât*, 311.

³⁴⁸ Akyüz, *Zekât*, 312.

³⁴⁹ Akyüz, *Zekât*, 312.

³⁵⁰ Erkal, "Zekât", *İlmihâl*, 1/438.

³⁵¹ Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, 429.

dâhilinde olduğunu diğer dördünün ise maslahatlar dâhilinde olduğunu belirtmişlerdir.³⁵² Yine çağdaş dönem âlimlerimizden Yusuf el-Karadâvî, zekât sarf yerleri ile ilgili ayetleri incelerken ilk dört sınıfın mülkiyet ifade eden lâm harfi ceri ile son dört sınıfın yer ve zaman belirten fî harfi ceri ile zikredilmesinin üzerinde durmuş ve âlimlerin yaklaşımlarını belirtmiştir.³⁵³ Âlimlerin genel görüşleri ise, ilk dört sınıfa verilen zekâtlar sürekli ve devamlı bir mülk olarak kalır. Bu dört sınıf zekâtı diledikleri şekilde harcarlar ve zekât asla bunlardan geri alınmaz. Bu dört sınıfın aldıkları zekâtları da geri vermeleri hiçbir şekilde beklenmez. Bunlar; fakirler, miskinler, zekât toplamakla görevli memurlar ve kalpleri İslam’a ısındırılanlardır. Diğer dört sınıfta; durumları ve harcama yerlerine bakılarak zekât alabilirler. Aldıkları zekâtları gereği gibi harcadıkları zaman aldıklarını geri vermeleri gerekmez. Ancak aldıklarını gereği gibi harcamazlarsa, bu mal kendilerinden geri alınır. Bunlarda; borçlular, köleler, Allah yolunda olanlar ve yolda kalmışlardır.³⁵⁴

1.3. Zekât Verilecek Mallar ve Nisap Miktarları

Zekât ibadeti hakkında genel olarak günümüzde tartışılan konular zekât ibadetinin vucüb ve sıhhat şartlarından ziyade yukarıda bahsettiğimiz temlik konusunun yanında günümüzde hangi malların ne ölçüde zekâta tabi olacağıdır.³⁵⁵ Bunun en önemli sebeplerinden birisi hayat standartlarının değişmesi, yıldan yıla farklı iş alanları ve farklı imkânların oluşması, ekonomik değeri olan malların değişmesi ve çağımızın getirdiği yeniliklerdir. Yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerim’de insanların önemli gördüğü bazı mallar anılsa da hangi mallardan ne kadar ve ne oranda zekât alınacağı net bir şekilde yer almamaktadır. Yüce kitabımızda konumuzla ilgili olarak sadece “Onların mallarında dilenen ve yoksullar için bir hak vardır.”³⁵⁶ ayeti ile inananların mallarının fakirler ve yoksullarla paylaşmaları gerektiği üzerinde durulmaktadır. Yine başka bir ayeti kerimede; “Ey iman edenler, haberiniz olsun ki, hahamlardan, rahiplerden birçoğu insanların mallarını haksızlıkla yerler ve insanları Allah yolundan

³⁵² Emrullah Dumlu, “Zekâtın Sarf Yerleri” *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları Milletlerarası İlmi Toplantı* (İstanbul, 03-04 Aralık 2016), Yayına Hazırlayanlar İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 769-770.

³⁵³ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/96.

³⁵⁴ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 2/96-97. Ayrıca Bk. Dumlu, “Zekâtın Sarf Yerleri”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, 769-770.

³⁵⁵ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/439.

³⁵⁶ ez-Zariyat, 51/19.

çevirirler. Altın ve gümüşü hazineye tıkp onu Allah yolunda harcamayanları, acı bir azap ile müjdele.”³⁵⁷ buyurulmuştur. Yine burada Rabbimiz Müslümanların mal biriktirmemesi gerektiğini vurgulamış ve inananlara Allah yolunda hayır hasenatta bulunmaları gerektiği üzerinde durmuştur. Bununla birlikte Hz. Peygamberin, dört halifenin ve sahabenin uygulamalarında hangi malların zekâta tabi tutulduğu, zekâta tabi tutulan bu malların nisap miktarları belirlenmiştir. Bu dönemlerde bazı malların da zekâta tabi tutulmadığı görülmüştür. Sonraki dönemlerde oluşan genel kabul ile zekâtın hangi mallardan alınacağı ve nisap oranlarının miktarı Hz. Peygamber, dört halife ve sahabenin uygulamaları ile şekillenmiştir.³⁵⁸ Bununla birlikte mal, ekonomik zenginlik kavramlarının zekâtın mana ve gayesine uygun olarak günümüz hayat standartlarıyla belirli ölçülerde yeniden değerlendirilmesi de önemlidir. Konumuzla ilgili olarak ilk dönemden itibaren zekât verilecek malların neler olduğunu ve günümüz standartlarında hangi mallardan zekât verilmesi gerektiği üzerinde durulacaktır.

İslam’da ilk dönemlerden itibaren beş türlü maldan zekât vermek farz olmuştur.³⁵⁹ Bu mallar; paralar, madenler, defineler, ticaret malları, ziraî ürünlerle, deve, sığır ve koyun gibi hayvanlardan oluşmaktadır.³⁶⁰ Bununla birlikte bazı hayvanların ve ürünlerin zekâtları konusunda bazı ihtilaflar oluşmuştur. Örneğin atların zekâtının verilip verilmeyeceği bu konulardan birisidir. Bunun yanında günümüzde yeni ortaya çıkabilecek zekât malları ve nisap miktarları, doktrinindeki bu bilgiler çerçevesinde oluşturulmuştur.³⁶¹

1.3.1. Paraların, Altın ve Gümüşün Zekâtı ve Nisap Miktarları

Paralarda, altın ve gümüşte zekâtın farz olduğu; Kitap, sünnet ve icma ile sabittir.³⁶² Yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerim’de Tevbe suresi 34. Ayeti Kerime’de konumuzla ilgili olarak yukarıda da belirttiğimiz üzere altın ve gümüşün abartılı şekilde biriktirilmemesi gerektiği ve Allah yolunda harcanması hususunda Müslümanlar uyarılmıştır. Yine Hz. Peygamberin bir hadisinde; “Gümüş paralarınızın zekâtını verin.”³⁶³ buyurulmaktadır. Altın ve gümüşün

³⁵⁷ et-Tevbe, 9/34.

³⁵⁸ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/439.

³⁵⁹ Zuhaylî, *Zekât*, 51.

³⁶⁰ Zuhaylî, *Zekât*, 51.

³⁶¹ Aslan - Kayapınar, “Mali Hukuk”, *İslam Hukuku El Kitabı*, 560.

³⁶² Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 1/251.

³⁶³ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/348.

farz olması konusunda İslam âlimleri bütün devirlerde ittifak halinde olmuşlardır. Bu da icma ile konumuzun farz olduğunun göstergesidir.³⁶⁴

Hız. Peygamber (sav) döneminde para olarak altın ve gümüş kullanılmıştır. Mezhep imamlarının yaşadığı dönemlerde günümüzdeki gibi bir kâğıt para kullanılmadığı için o dönem itibarıyla kâğıt paraların zekâtı ile ilgili bir açıklama yapılmaması gayet doğal bir durumdur.³⁶⁵ Bir maldan zekât verilebilmesi için nema özelliğinin olması gerektiğini belirtmiştik. Genel zekât amacına uygun olarak paranın da nema özelliği bulunmaktadır. Bu sebeple paralarda zekâta tabidir.³⁶⁶

Kâğıt paraların nisab miktarları belirlenirken altın ve gümüşün nisapları gözetilerek belirlenmiştir.³⁶⁷ Altının nisabı 20 dinardır. Gümüşün nisabı ise 200 dirhemdir.³⁶⁸ Ebu Ubeyd'in önemli eserlerinden olan *Kitâbü'l-Emvâl* eserinde Hız. Ömer'in 20 dinara ulaşmadıkça altın dinarlarda zekât düşmeyeceğini belirttiği geçmektedir. Yine gümüş paralar için ise 200 dirheme ulaşması gerektiği belirtilmiştir.³⁶⁹ Yine Hız. Peygamber döneminde bu ürünlerden yüzde 2,5 yani 1/40 oranında zekât verileceğini belirtmiştir.³⁷⁰

Kâğıt paraların zekâtı konusunda Hanefî, Şafîî, Malikî mezheplerinin görüşlerine göre zekât vermek farzdır. Hanbelî mezhebine göre ise; bu paraların zekâta tabi olabilmesi için altın ve gümüşe dönüştürülmesi gerektiğini savunanlar bulunmaktadır. Bu kâğıt paraların durumunu alacak tahsili gibi düşünmüşlerdir.³⁷¹

Kâğıt paraların günümüzdeki fonksiyonu ve işlevselliği düşünüldüğünde Cumhurun görüşü bu konuda isabetli olmuştur.

Kâğıt paraların kullanıldığı dönemlerde yaşayan âlimlerimiz, bu paraların karşılığı hemen ödenebilen borç senedi olarak değerlendirmiş ve borcunun dışında üzerinden bir yıl geçmesi ve nisap miktarına yani 80,18 gram altın veya 561,2 gram gümüşe ulaşması durumunda bu paradan yüzde 2,5 yani 40'ta 1 oranında zekât verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.³⁷²

³⁶⁴ Bk. Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/253.

³⁶⁵ Erkal, "Zekât", *İlmihâl*, 1/442.

³⁶⁶ Muhammed Akram Khan, *Hız. Peygamberin İktisadi Öğretileri*, çev., Elif Beyza Demirtaş, (İstanbul: İGİAT Yayınları, 2017), 188.

³⁶⁷ Aslan - Kayapınar, "Mali Hukuk", *İslam Hukuku El Kitabı*, 562-623.

³⁶⁸ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 413.

³⁶⁹ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 413.

³⁷⁰ Erkal, "Zekât", *İlmihâl*, 1/440.

³⁷¹ Zuhaylî, *Zekât*, 66.

³⁷² Erkal, "Zekât", *İlmihâl*, 1/442.

Arap Yarımadasında yaygın olarak kullanılan para birimleri dinar ve dirhem altın ve gümüş olan madeni paralardan oluşmuştur. Bunun yanında ziynet ve süs eşyası olarak da altın ve gümüş yaygın bir biçimde o dönemde kullanılmıştır. Fıkıh kitaplarımızda altının ve gümüşün zekâtı, mübadele aracı olması ve ziynet eşyası olması bakımından ele alınmıştır.³⁷³ Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de altını ve gümüşü aşırı biriktirmemek gerektiği ve Allah yolunda harcanması gerektiği üzerinde Müslümanlar uyarılmıştır.³⁷⁴ Bununla birlikte altın ve gümüşün nisabının ne kadar olduğuna dair Kur'an-ı Kerim'de bir bilgi bulunmamaktadır. Altın ve gümüşün nisap miktarı Hz. Peygamberin hadisleri tarafından belirlenmiştir. Bazı İslam âlimleri altının nisabının hadislerden ziyade gümüşe kıyas ile belirlendiğini belirtmişlerdir.³⁷⁵ Ancak gümüşün nisabıyla ilgili hadisler kadar çok olmasa da altının nisabı ile ilgili peygamber efendimizden gelen hadisler de bulunmaktadır. Bu yüzden altının nisabı da hadisler tarafından belirlenmiş olmalıdır.³⁷⁶ Altının ve gümüşün nisap miktarları ilgili hadisler ışığında belirlenmiştir.³⁷⁷ Altının nisap miktarı 20 dinar gümüşün nisap miktarı ise 200 dirhemdir.³⁷⁸ Karadâvi'ye göre günümüzde gümüşün nisabı 595 gram, altının nisabı ise, 85 gramdır.³⁷⁹ Yavuz'a göre ise; gümüşün nisabı 640 gram, altının nisabı ise; 96 gramdır.³⁸⁰ Erkal'a göre; altının nisabı 85 gram, gümüşün nisabı ise, 595 gramdır.³⁸¹ Din İşleri Yüksek Kurulu ise, nisabın esas olarak alınmasında 20 miskal³⁸² altın için 80,18 gram, 200 dirhem gümüşün ise, 561,2 gram gümüşe tekabül olduğunu açıklamıştır.³⁸³

Altın ve gümüşün ziynet eşyası olarak kullanıldığında zekâta tabi olup olmaması geçmişten itibaren tartışma konusu olmuştur. Sahabe içerisinde; Hz. Ömer, İbn Mes'ûd, Abdullah b. Amr taâbiîn dönemi fakihlerinden İbrahim en Nehaî (ö. 96/714), Câbir b. Zeyd (ö. 93/711-12) ve Meymun b. Mihrân (ö. 117/735) kadının ziynet eşyasında zekâtın farz olduğunu söylemişlerdir.³⁸⁴ Bununla birlikte sahabeden Cabir b. Abdullah, İbn Ömer, İbn Abbas ve

³⁷³ Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlara Göre Zekâta Tabi Mallar*, 105.

³⁷⁴ Bk. et-Tevbe 9/34.

³⁷⁵ Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlara Göre Zekâta Tabi Mallar*, 105

³⁷⁶ Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlara Göre Zekâta Tabi Mallar*, 105.

³⁷⁷ Konuyla ilgili hadisler için bk. Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 413-424.

³⁷⁸ Karadâvi, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/258-259.

³⁷⁹ Karadâvi, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/270.

³⁸⁰ Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, 144-147.

³⁸¹ Mehmet Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, 2.Baskı, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2008), 94.

³⁸² Sözlükte ağır olma anlamına gelen sikal kökünden türeyen miskal kelimesi ağırlık anlamına gelmektedir. Terim olarak; altın, gümüş gibi değerli eşyaların tartılmasında kullanılan ağırlık ölçüşünü ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bk. Cengiz Kallek, "Miskal", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 30/182-183.

³⁸³ Erkal, "Zekât", *İlmihâl*, 1/441.

³⁸⁴ Erkal, "Zekât", 44/200.

Enes b. Mâlik ile taâbiünden; Saîd b. Müseyyep (ö. 94/713), Katâde b. Diâme (ö.117/735), kadınların ziynetlerine zekâtın farz olmayacağını belirtmişlerdir.³⁸⁵ Bu görüşlere paralel olarak bu konuda mezhep imamlarımız farklı açıklamalarda bulunmuşlardır. Ebu Hanife kadınların ziynetlerinde altının zekâtı farz olduğu görüşünü benimsemiştir. İmam Mâlik, İmam Şafî, İmam Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), İshak b. Râhûye (ö. 238/853) ve Ebu Ubeyd ise kadınların ziynetlerinde zekâtın farz olmadığını belirtmişlerdir.³⁸⁶ Bunun yanında Şafî mezhebinde kadınlar için mubah olan ziynet eşyası, nisap sınırında ve ya daha fazla olursa zekâtın verilmesi gerekmektedir.³⁸⁷ Şafîlere göre bu miktar kaynaklarda 200 miskal olarak geçmektedir.³⁸⁸ Enes b. Malik ise; ziynet eşyalarında bir defa zekât ödenmesini yeterli bulmuştur.³⁸⁹

Kadınların ziynetinde zekât verilmeyeceğini belirten cumhur âlimlerinin bu konuda Müslümanları bu konuda, örfe ve içtimai seviyede normal hayat ölçülerinde olmasını ve zekâtlardan servet kaçırma gibi bir kötü niyet bulundurulmaması gerektiğini de belirtmişlerdir.³⁹⁰

Fakihler bunun dışında altın ve gümüş harici, hangi maddeden olursa olsun bütün süs eşyalarını zekâta tabi olmadıklarını belirtmişler ve erkekler tarafından kullanılan dinen kullanılması haram sayılan altın ve gümüş ürünü bütün süs eşyalarını zekâta tâbi olarak değerlendirmişlerdir.³⁹¹

Altın ve gümüşün bakır gibi başka madenlerle karıştırılması durumunda zekâtın olup olmayacağı konusunda âlimler farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Hanefilere göre; karışımda gümüşü çok olan maden gümüş, altını çok olan maden altındır. Her iki madende de karışımın çok olması durumunda bunlar ticari eşya hüviyetindedir. Bunlardan zekât verilebilmesi için nisap miktarına ulaşmaları gerekmektedir. Diğer ticarî eşyalarda olduğu gibi bu gibi mallarda da ticarete niyet etmek gereklidir. Bununla birlikte saf gümüş miktarı nisap miktarına ulaştığı takdirde zekât verilmesi gerekir. Bu gibi gümüşte ticarete niyet etmek gerekli değildir.³⁹² Malikîlere göre ise; karışık madenlerde muteber olan, piyasadaki değeridir. Ağırlığı tam olanlar bakır ve benzeri madenler ile karışmış olanların ağırlık bakımından tam olanın

³⁸⁵ Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, 200.

³⁸⁶ Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, 200.

³⁸⁷ Akyüz, *Zekât*, 380.

³⁸⁸ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/441.

³⁸⁹ Bk. Akyüz, *Zekât*, 376.

³⁹⁰ Hayrettin Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2005), 140.

³⁹¹ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/442.

³⁹² Zuhaylî, *Zekât*, 55-56

kıymetinde piyasada geçerliliği var ise, bunlarda zekât gereklidir. Piyasada revaçta değilse tasfiye edilmesi durumunda saf gümüş ve altına göre ağırlık bakımından eksik olanlarda tam olma keyfiyeti, bir dinar veya daha fazlası ilave edilerek hesaplanır. Bu ilavelerden sonra bu madenler ne zaman tamamlanırsa zekâtı verilir eğer ağırlığı tamamlanmazsa zekâtı verilmez. Buna göre eğer dirhem ve dinarlar bakır veya başka madenlerle karışırsa bu karışımlar düşürülerek saf altın ve gümüşten zekât verilir.³⁹³ Şafiî ve Hanbelilere göre ise; başka madenlerle karıştırılmış altın ve gümüş madenleri halis olarak nisap miktarına ulaşmadıkça zekât verilmesi gerekmez.³⁹⁴

Şafiîler dışında cumhurun çoğunluğu, nisabı tamamlaması için altın ve gümüşün her birisinin diğerine ilave edilebileceğini belirtmişlerdir. Şafiîlere göre ise; altın veya gümüşün her biri nisabını ayrı ayrı tamamlar ve birbirine ilave edilemeyeceği görüşünü benimsemişlerdir.

Altın ve gümüşte yüzde 2,5 oranında zekât verileceği tıpkı zekâta tabi olması gibi icma ile yani İslam âlimlerinin ittifakı ile belirlidir. Bu konuda en ufak bir tereddüt bulunmamaktadır.³⁹⁵

1.3.2 Ticaret Mallarının Zekâtı ve Nisap Miktarı

Ticaret, kişilere kazanç sağlayan işlemlerin genel adıdır.³⁹⁶ Fıkıh geleneğimizde ticaret mallarını ifade etmek için urûz kavramı kullanılmaktadır.³⁹⁷ Yüce dinimiz Müslümanlara faizi haram ticareti ise helal kılmıştır. Helal ticaret yoluyla kişinin geçimini sağlaması haram yollara tevessül etmemesi hem dinimizde hem de kültürümüzde önemli erdemli davranışlar arasında yer almaktadır. Yüce dinimiz İslam sosyal adaletin tesisi için dinen zengin sayılan Müslümanlardan fakirlere yardımda bulunmalarını emretmiştir. Müslüman birisi helal yoldan ticareti ile kazandığı mallardan da zekât vermekle yükümlüdür. Bu konuda yüce

³⁹³ Zuhaylî, *Zekât*, 56.

³⁹⁴ Zuhaylî, *Zekât*, 56.

³⁹⁵ Akyüz, *Zekât*, 373.

³⁹⁶ Emrullah Dumlu, “Ticaret Mallarının Zekâtı”, 2. *Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”*, (Konya 15-18 Eylül 2016), Editör, Mehmet Bayyigit, (Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016), 361.

³⁹⁷ Dumlu, “Ticaret Mallarının Zekâtı”, 2. *Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Kongresi “Günümüzdeki Meseleler”*, 363.

rabbimiz şöyle buyurmuştur; “*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden bitirdiklerimizin en iyilerini Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkmayın. Allah her bakımdan zengindir, övülmeye lâyıktır. Şeytan, sizi fakirlikle korkutur ve yüz kızartıcı şekilde davranmaya teşvik eder. Ancak Allah, size kendi katından mağfiret ve bol nimet vadediyor. Allah lütfu geniş olandır ve her şeyi bilir. Hikmeti dilediğine verir. Kendisine hikmet verilen kişi ise gerçekte büyük bir zenginlik elde etmiştir. Bu sözlerden sadece akıllı kimseler ders alırlar.*”³⁹⁸ Kur’an-ı Kerîm’de belirtildiği üzere inananların kazandıklarından Allah yolunda harcamaları gerektiği vurgulanmıştır. Ayette geçen ifadeler fakihlerin çoğunluğu tarafından ticarî yolla kazanılanlardan zekât verilmesi gerektiği şeklinde değerlendirilmiştir.³⁹⁹ Bunun yanında, Semüre İbnu Cündüb’ten rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber satmak üzere hazırlanan mallardan zekâtı emretmesi,⁴⁰⁰ ayrıca Hz. Ömer’in deri işleri yapan Ebu Amr bin Hammas’ın zekâtını vermesini istemesi,⁴⁰¹ gibi örnekler konumuz için son derece önemlidir. İslam âlimleri bu örnekleri delil olarak kullanmışlar ve ticaret mallarının zekâtının verilmesi gerektiğine hükmetmişlerdir.⁴⁰² Bir malın ticari eşya olabilmesi için kâr sağlama amacı ve fiilen satışa sunulma unsurlarını taşıması gerekmektedir.⁴⁰³ Ticaret amacıyla yapılan her türlü kazancın miktarı altın ve gümüş nisabına ulaştığı zaman zekât farz olmaktadır.⁴⁰⁴ Bununla birlikte çağdaş dönemde gümüşün değer kaybetmesi ve altının gümüşe nazaran daha çok değerli olması hasebiyle nisapların altına göre hesaplanmasının daha uygun olduğu da belirtilmiştir.⁴⁰⁵

Ticarî eşyanın zekâtının farz olması için İslam âlimleri belirli şartlar belirlemişlerdir. Hanefiler dört, Malikîler beş, Şafiîler altı, Hanbeliler ise iki şart belirlemişlerdir. Bütün âlimlerin ortak belirlediği şartlar ise; malın nisap miktarına ulaşması, malın üzerinden bir kameri yılın geçmesi ve ticarete niyet etmektir.⁴⁰⁶

Hanbelilerin ticari eşyalarda koydukları şartlar; ticaret malına bizzat kişinin kendi fiili ile sahip olması ve sahip olduğu mala ticaret yapmak için niyet etmesidir. Hanefilerin şartları ise; ticaret yapılan malın nisap miktarına ulaşması, üzerinden bir yıl geçmesi, ticarete niyet

³⁹⁸ el-Bakara 2/267-269.

³⁹⁹ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/443.

⁴⁰⁰ Bk. Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/387.

⁴⁰¹ Ebu Ubeyd, *Kitabü'l-Emvâl*, 425.

⁴⁰² Erkal, *Zekât Bilgi Uygulama*, 110.

⁴⁰³ Bk. Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, 140.

⁴⁰⁴ Yavuz, *İslam İlmihâli İslâm Fıkhi ve Hukuku*, 241.

⁴⁰⁵ Aslan - Kayapınar, “Mali Hukuk”, *İslam Hukuku El Kitabı*, 563.

⁴⁰⁶ Zuhaylî, *Zekât*, 83.

etmekle birlikte fiilen ticaret yapılmaya başlanması, malların ise ticarî niyete uygun olması gerekir. Malikîlerin belirlediği şartlar ise; zekât ticari eşyanın kendisine taalluk etmemelidir. Yani ticari malın zekâtı altın, gümüş, deve, sığır ve ziraî ürünlerden ise bunlarda olduğu malın kendisi ile ilgiliyse nisap miktarına ulaşmışsa zekâtın altın, gümüş deve, sığır ve zirâî ürünler gibi verilmesi gerekir ancak mal kendisi ile ilgili değilse zekâtının ticaret malı olarak vermesi gereklidir. Zekât verilecek ticarî eşyaya alışveriş gibi karşılıklı alış veriş yaparak sahip olmak. Hibe, miras yolu ile mala sahip olmamak. Ticarî malları satın alırken ticarete niyet etmek. Ticaret amacıyla kullanılan paranın da yine satın alma yoluyla gerçekleşmesi gerekir. Hibe ve miras ile gerçekleşmesi geçerli değildir. Mal stok edilmiş ise bu malın nisap miktarının veya daha fazlasının satılmış olması gerekir. Şafîîlerin belirlediği şartlar ise; ticari malların karşılıklı satın alma yoluyla elde edilmesi ve miras ve hibe yoluyla elde edilmemesidir. Karşılıklı alış veriş akdi yapılırken yahu aynı ortamda bulunurken ticaret yapmaya niyet etmek, malı kendisi için kullanmamaya niyet etmek, satın alınan ticari eşyanın üzerinden bir kameri yılın geçmiş olması, bütün ticari malların nakde dönüşmemesi ve nisaptan az olması ve son olarak yılın sonunda ticari eşyanın değerinin nisap miktarına ulaşmış olması gerekir.⁴⁰⁷

Âlimlerimizin zekât ibadeti konusunda belirtmiş olduğu niyeti, namaz ve oruç gibi ibadetlerde yapılan niyet ile bir tutmak doğru değildir. Şayet namaz ve oruç ibadetindeki niyet gibi düşünülürse niyetin en ufak bir dalgınlık ile unutulması durumunda ticaret malı zekâttan muaf olacak ve fakirin hakkı boşa gidecektir. Buradaki niyet, malın ticaret yapmak gayesiyle bulundurulması olarak düşünülmelidir.⁴⁰⁸

Kişinin asli ihtiyaçlarını karşılamak için elinde bulundurduğu evi, arabası, iş için kullandığı makinaları ile ticaret yapmaya niyet edip bunlarla ticaret yapar ve kazanç elde ederse bu mallarında usulüne uygun bir şekilde zekâtını vermesi gerekmektedir.⁴⁰⁹

İslam âlimleri her çeşit ticaret malında zekâtın farz olması konusunda görüş birliğine varmalarına karşın, ticaret malları için aranan nisabın sene başında mı, sene ortasında mı ya da sene sonunda mı olacağına dair farklı görüşlerde bulunmuşlardır.⁴¹⁰

Hanefî mezhebinde, nisabın sene başında ve sonunda oluşması ticaret mallarında zekâtın oluşması için yeterlidir. Sene başı ile kastedilen malın nisap miktarına ulaştığı ilk gündür.⁴¹¹

⁴⁰⁷ Zuhaylî, *Zekât*, 86-87.

⁴⁰⁸ Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlara Göre Zekâta Tabi Mallar*, 141.

⁴⁰⁹ Aslan - Kayapınar, "Mali Hukuk", *İslam Hukuku El Kitabı*, 563.

⁴¹⁰ Erkal, *Zekât Bilgi Uygulama*, 110.

⁴¹¹ Aslan - Kayapınar, "Mali Hukuk", *İslam Hukuku El Kitabı*, 563.

Şafî ve Malik'e göre ise, ticaret malında nisap yalnızca sene sonunda aranmaktadır.⁴¹² Hanbeliler ise, tüm yıl boyunca nisabın bulunmasını şart koşmaktadırlar.⁴¹³

Ticaret mallarının sermayesi ve gelirleri zekâta tabi olurken işletme binaları, sabit kıymetler ve araç gereçler zekâta tabi değildir.⁴¹⁴

Ticaret mallarının zekâtının ödenmesi cumhura göre; mallar farklı türde de olsa, aynına yani kendilerine göre değil, piyasa değerlerini takdir etmek suretiyle ödenir.⁴¹⁵

Konumuzla ilgili araştırmalar yapan günümüz akademisyenlerinden Dalgın ise; konuya farklı bir görüş getirerek zekât alacak kişi şayet zekât verecek kişinin elinde bulunan mallara ihtiyacı var ise bu mallardan zekât olarak alabilir. Ancak bunun dışında zekât verecek tüccar malının zekâtını tedavülde bulunan para üzerinden vermesi gerekmektedir. Çünkü zekât alacak kişinin ihtiyacını zekât verecek bilemeyebilir. Zekât alan kişi ihtiyaç önceliğine göre bu parayı harcayabileceğini belirtmiştir.⁴¹⁶

Yine konumuzla ilgili müstakil bir eser yazan Paçacı; ticaret mallarının zekâtının verilmesindeki oranın günümüz şartlarında güncellenmesi ve biraz daha arttırılması gerektiğini belirtmiştir Paçacı'ya göre, günümüzde gelişen ekonomik koşulları da göz önünde bulundurarak klasik zekât usulünden yani yüzde 2.5 zekât oranından vazgeçilebileceğini, daha adil olan gelire dayalı zekât uygulamasına karar verilmesini belirtmiştir. Bunun ödenmesinin ise ziraî ürünlerde olduğu gibi yapılacağını belirtmektedir. Ticaretle uğraşan bir kişinin 12 aylık parası nisap miktarına ulaşması durumunda gayri safi gelirin yüzde 10'nu veya safi gelirin yüzde 5'ini zekât olarak verebileceğini belirtmiştir.⁴¹⁷

Günümüzde ticaretle uğraşmayan ancak yatırım yapmak için; ev, arsa, tarla gibi gayrimenkuller alan kişilerin durumlarının ise zekâttan muaf tutulmaları yanlış bir yaklaşımdır. Konumuzla alakalı Malikîlerin görüşüne göre; bu tarz mallar satılmayıp elde tutulursa bekleme süresince zekâtları verilmez. Bununla birlikte satıldığı yıl elde edilen kazancın zekâtının verilmesi gerekmektedir.⁴¹⁸ Bu konuyu günümüz ekonomik şartlarının getirdiği uygulamalarda zekâtın durumu konusunda tekrar değerlendireceğiz.

⁴¹² Erkal, "Zekât", *İlmihâl*, 1/443.

⁴¹³ Aslan - Kayapınar, "Mali Hukuk", *İslam Hukuku El Kitabı*, 564.

⁴¹⁴ Akyüz, *Zekât*, 354.

⁴¹⁵ Akyüz, *Zekât*, 354.

⁴¹⁶ Dalgın, "Zekât Hükümleri", 58.

⁴¹⁷ Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlara Göre Zekâta Tabi Mallar*, 146-147.

⁴¹⁸ Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlara Göre Zekâta Tabi Mallar*, 147.

1.3.3 Toprak Ürünlerinin Zekâtı / Zirâî Ürünlerde Zekât ve Nisap Miktarları

Ziraat kelimesi sözlükte; tohum ekmek, ekmek için yeri sürmek, ekini yerden bitirmek anlamına gelen Arapça ze-re-a kökünden gelmektedir.⁴¹⁹ Ziraat kelimesi dilimizde de aynı anlamlar içerek şekilde kullanılmıştır. Dilimizde de ziraat kelimesi tarım anlamında, ekip biçmek anlamında kullanılmaktadır.

Sözlükte onda bir anlamına gelen uşr çoğulu uşûr veya a'sâr kelimesinin Türkçeleşmiş şekli olan öşür, fıkihta toprak ürünlerinden alınan zekâtı ifade etmektedir. Öşür kelimesinin terim anlamı Hz. Peygamber toprak ürünlerinden verilmesi gereken zekâtın ifadesi ile ilgili hadislerinden gelmiştir.⁴²⁰ Örneğin peygamber efendimiz bir hadisinde; “*Nehir ve yağmur sularının suladığı şeylerden zekât olarak öşür (onda bir) alınır. Hayvanla sulananlardan öşrünün yarısı (yirmide bir) zekât alınır.*”⁴²¹ buyurmuştur. Hz. Peygamber hadisinde, sulanması için herhangi bir masraf yapılmayan yani dere, nehir ya da yağmur suyu ile sulanan mahsulden onda bir oranında zekâtın olduğunu; para harcanarak, kişiye ekstra masraflar yükleyerek sulanan tarım arazilerinden elde edilecek ürünlerden ise, yirmide bir oranında zekât verilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. İmam Nevevî (ö. 676/1277) bu hususta ittifak olduğunu belirtmiş bunun yanında hem masraf edilerek sulanan hem de masraf edilemeden sulanan topraklarla ilgili de ikisinin eşit olması durumunda zekâtın öşrünün dörtte üçü kadar olması gerektiğini belirtmiştir.⁴²² Bununla birlikte İbn Kudâme, bu hususta farklı görüşlerin olduğunu belirtmiş ve şunları söylemiştir. “Eğer biriyle yapılan sulama daha çok olursa onun hükmü esas alınır ve diğeri buna tabi kılınır. Ahmed b. Hanbel, Sevrî (ö. 161/778), Ebu Hanife ve iki kavlinde birinde Şafiî böyle hükmetmişlerdir.” Yine İbni Kudâme bazı âlimlerin bu durumda imkân ölçüsünde sulama oranlarına göre zekât oranlarının hesaplanması gerektiğini belirtmiştir.⁴²³

Toprak ürünlerinden zekât vermek gerektiği; Kur’ân, sünnet ve icma ile sabittir.⁴²⁴ Bu ürünlerden alınan zekâta, zekât oranından yola çıkılarak öşür denilmiştir. Öşür alınan arazilere öşür arazisi denilmiştir.⁴²⁵

⁴¹⁹ Topaloğlu - Karaman, *Yeni Kamus*, 165.

⁴²⁰ Mehmet Erkal, “Öşür”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 34/97.

⁴²¹ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/367.

⁴²² Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/367.

⁴²³ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/368.

⁴²⁴ Mehmet Kemal Pilavoğlu, *Zekât ve Fetvalar*, (Ankara: Güven Matbaası, 1965), 42.

⁴²⁵ Aslan - Kayapınar, “Mali Hukuk”, *İslam Hukuku El Kitabı*, 564.

Toprak ürünlerinden zekât verilmesi gerektiği Kur’ân-ı Kerîm’de geçerken ne oranda ve ne kadar verilmesi gerektiği Hz. Peygamberin hadislerinde geçmektedir. Bununla birlikte sahabe uygulamaları ve İslam âlimlerinin bu konuda ittifak etmeleri icma ile konunun farz olduğunu göstermektedir.

Yüce rabbimiz Kur’ân-ı Kerîm’de; “*Ey iman edenler! Gerek kazandıklarınızın, gerekse sizin için yerden bitirdiklerimizin en iyilerinden Allah yolunda infak edin...*”⁴²⁶ buyurmuştur. Âlimler burada geçen ayeti topraktan çıkarılan ürünlerden zekât verilmesi gerektiği anlamında yorumlamışlardır.⁴²⁷ Bunun yanında yine Kur’ân-ı Kerîm’de geçen bir başka ayette “...Her biri bir ürün verdiğinde meyvelerinden yiyin. Hasat ve toplama zamanında hakkını da verin. İsrâf etmeyin; çünkü o israf edenleri sevmez.”⁴²⁸ ayetinde geçen “hak” kelimesini yine fakihlerin çoğunluğu tarafından toprak ürünlerinden alınması gereken zekât olarak yorumlanmıştır.⁴²⁹ Kur’ân-ı Kerîm’de kullanılan bu ayetlerden zekât olarak verilecek mallar arasına toprak ürünleri de girmiştir. Toprak ürünlerinden ne oranda zekât verileceği hangi ürünlerden zekât verileceği gibi konular ise Hz. Peygamberin hadislerinde ve uygulamaları ile birlikte İslam âlimlerinin Hz. Peygamber ve sahabe uygulamalarından yola çıkarak ortaya koydukları kurallarla belirlenmiştir. Örneğin Attâb İbnü Esîd’ten anlatılan bir hadiste peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur; “*Hz. Peygamber bize, hurmaya tahmin biçtiğimiz gibi üzüme de tahmin biçmemizi ve zekâtını kuru üzüm olarak almamızı emretti, tıpkı kuru hurmanın zekâtını kuru hurma olarak aldığımız gibi.*”⁴³⁰ Yine Hz. Muhammet’ten aktarılan hadislerde nehir ve yağmur sularının suladığı ürünlerden zekât olarak onda bir öşür alınması belirtilirken, hayvanla sulananlardan öşrün yarısının alınması gerektiği belirtilmiştir.⁴³¹

Hz. Muhammet hadislerinde ve uygulamalarında, sahabeden aktarılan bilgilerde zekât verilecek zirai ürünler arasında; buğday, arpa, hurma, üzüm en fazla zikredilen dört üründür. Bu ürünlerin yanında zeytin, beyaz arpa ve mısırdaki zekât verilecek ürünler arasına zikredilmiştir. Zekâta tabi zirai ürünlerin dört neviden fazla olduğunu savunanlar, İbn Abbas, Ömer b. Abdülaziz, İbnî Ebî Leyla (ö. 148/765), Evzâi (ö. 157/774), Malik b. Enes ile Irak ehli yer almıştır.⁴³²

⁴²⁶ el-Bakara, 2/267.

⁴²⁷ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/444.

⁴²⁸ el-En’âm, 6/141.

⁴²⁹ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/444.

⁴³⁰ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/369.

⁴³¹ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/368.

⁴³² Ebu Ubeyd, *Kitâbü’l-Emvâl*, 461-462.

Toprak ürünlerinden zekât olarak hangi meyve, sebze ve hububatlardan verileceği konusunda İslam âlimleri ve Mezhep imamları arasında bazı ihtilaflar bulunmaktadır.

Ebu Hanife'ye göre; odun, kamış ve ottan başka yerden biten her ürüne ister az ister çok olsun yani nisap miktarı şartı olmadan toprak ürünlerinde zekâtın olduğunu söylemiştir. İmameyn ise; Toprak ürünlerinde zekâtın olması için nisap miktarı olarak beş deve yükünü ve kalıcı olma şartını getirmişlerdir. Bir deve yükü günümüz ağırlığı olarak yaklaşık iki yüz kilodur. İmameyn'e göre; nisap miktarı bin kilogramdır. İmameyn'e göre yeşilliklerden de zekât verilmesi gerekmemektedir.⁴³³ Mergînânî, el-Hidaye isimli eserinde yukarıdaki bilgileri verdikten sonra; odun, kamış ve ota bir şerh koyarak bunlarda zekâtın düşmemesinin sebebi olarak özel olarak tarlalarda yetiştirilmemesinden kaynaklı olduğunu belirtmiş ve bunların herhangi birisinin tarlalarda yetiştirilir ise bunlardan da zekât düşeceğini ifade etmiştir.⁴³⁴

Ebu Hanife toprak ürünleri konusunda konuyu sınırlandırmamış ve insanların ekip dikerek elde ettiği ürünlerin tamamından zekât vermeleri gerektiğini belirtmiştir⁴³⁵. İslâm fıkında kıyas yöntemi pek çok konuda kullanılmış zirâi ürünlerin zekâtı konusunda da bu yöntem geçmişte olduğu gibi günümüzde ve gelecek yıllarda da kullanılabilir. Kıyas yönteminin bu konuda kullanılması toplumun ve bireylerin maslahatı için önemlidir.⁴³⁶ Bu sebeple Ebu Hanife'nin görüşünün günüz koşullarına daha uygun olduğu kanaatini belirtmemiz gerekmektedir.

İmam Şafiî'ye göre ise; insanların yemeleri için ekilip dikilen hububatlar zekâta tabidir. Şafiî'ye göre; buğday, arpa, pirinç, darı, bakla, börülce, nohut, mercimek, çavdar ve burçaktan zekât verilir. Meyvelerden sadece hurma ve üzüm zekâta tabidir. Bunların dışındaki meyvelerde zekât vermek gerekmez. İmam Şafiî meyvelerin zekâtında da nisap miktarı olarak en az beş vesk yani yaklaşık bin kilografa ulaşması gerektiğini de belirtmiştir. Bununla birlikte İmam Şafiî yeşilliklerin ve sebzelerin de zekâta tabi olmadığını belirtmiştir. Yine İmam Şafiî, insanların tüketmediği; pamuk, keten ve dağlarda yetişen bitkilerden zekât verilmeyeceğini belirtmiştir.⁴³⁷ Burada vesk hesaplanıp günümüze çevrilirken Ebu Hanife ve Iraklı hukukçular hesaplamalarında beş veski bir ton olarak belirlerken; diğer üç mezhep ve

⁴³³ Ebu'l Hasan Ali b. Ebû Bekir Mergînânî, *el-Hidâye*, trc. Ahmed Meylânî, (İstanbul: Kahraman Neşriyat, t.s), 1/236

⁴³⁴ Bk. Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/237-238.

⁴³⁵ Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, 141.

⁴³⁶ Medeni Şavlı, *İslâm Hukukunda Zirâi Ürünlerin Zekâtı*, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 37.

⁴³⁷ Maverdi, *el-Ahkâmü's sultaniyye*, 225-227.

Hicazlı hukukçuların yer aldığı isimler 653 kg olarak belirlemişlerdir.⁴³⁸ Diyanet; beş veski Hicazlı hukukçuların hesapladığı üzere Diyanet komisyonu tarafından yazılan ilmihâlde yaklaşık 653 kilogram olarak belirtmiştir.⁴³⁹ İslâm âlimleri bu konuda Hz. Peygamberin; “Beş veskten az mahsulde zekât yoktur.”⁴⁴⁰ hadisini delil olarak göstermişlerdir.

İmam Şafîî ve İmam Mâlik bir sene muhafaza edilebilen gıda maddesi hüviyetinde olan toprak ürünlerinin zekâta tabi olduklarını belirtmişlerdir. Ahmed bin Hanbel ise; Hanefilere yakın bir görüşte bulunarak; ölçülebilen, kurutulabilen, dayanıklı olan gıda maddeleri ve insanlar tarafından yetiştirilen bütün ürünlerin zekâta tabi olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel’e göre; giyim eşyası, pamuk ve keten gibi ürünlerde zekâta tabidir.⁴⁴¹

Ebu Hanife’nin dışında cumhur âlimleri toprak ürünlerinin zekâtında nisap miktarını şart koşmuşlardır. Nisap miktarı da yukarıda belirttiğimi üzere beş vesktir.⁴⁴² Ebu Hanife’ye göre; zirâi ürünlerde zekât verebilmek için hasattan sonra bir yıl bekleme şartı da aranmamaktadır. Ancak diğer mezhep imamları bir yıl beklemeyi de şart koşmuşlardır.⁴⁴³

Toprak ürünlerinden zekât verebilmek için Ebu Hanife, arazinin öşür arazisi olması gerektiğini belirtmiştir. Hanefilere göre; Müslüman bir kişi haraç toprağını ister sahip ister mutasarrıf olarak ekmesi durumunda haraç vergisi vereceğini belirtir ve bir topraktan hem haraç hem de öşür aynı anda alınamayacağını söylemiştir. Diğer üç mezhep imamına göre ise; toprağın öşür arazisi olmasının bir etkisi olmadığını belirtmişlerdir. Bununla birlikte Ebu Hanife’den farklı olarak hem haraç vergisinin, hem de zekât olarak öşür verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.⁴⁴⁴ Çağdaş dönem âlimlerimizden Yavuz’da konumuzla ilgili olarak şunları söylemiştir; “Günümüzde Müslümanların ellerinde bulunan topraklar için vergi arazisi veya öşür arazisi diye bir mesele bahis konusu değildir. Buna göre Müslümanların topraklarını öşür arazisi statüsünde mütalâa etmek gerekir.”⁴⁴⁵ Yine çağdaş dönem âlimlerimizden Karaman; günümüzde kişilerin tapulu arazilerin mülkleri olduğunu açıklamış ve bunların öşre tabi olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁶

Mezhep imamları toprak ürünlerinin mükellefe zekâtın farz olma vaktinin ne zaman olacağı hususunda farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Zekâtın farz olma vakti hususunda Hanefi

⁴³⁸ Akyüz, *Zekât*, 422.

⁴³⁹ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/445.

⁴⁴⁰ Ebu Ubeyd, *Kitâbü’l-Emvâl*, 468.

⁴⁴¹ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/445.

⁴⁴² Akyüz, *Zekât*, 421.

⁴⁴³ Yavuz, *İslam’da Zekât Müessesesi*, 166.

⁴⁴⁴ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/447.

⁴⁴⁵ Yavuz, *İslam’da Zekât Müessesesi*, 173.

⁴⁴⁶ Karaman, *İslâm’ın Işığında Günün Meseleleri*, 142.

mezhebine göre; Meyvelerin zekâtının, meyvelerin ortaya çıktığı zaman yani bozulma ihtimalinin ortadan kalktığı zamanı belirlemişlerdir. Meyvelerin zekâtı mahsul toplanınca ayrılır ve ödenir. Hububatın farz olma vaktiyse samanlarından ayrılma ve tartılma vaktidir.⁴⁴⁷ Malikîler ise; meyvelerde zekâtın farz olma vaktinin hurmada parlaklık ve kızarma, üzümde tadının alınması, zirai ürünlerde hububatın yenilebilir aşamaya gelmesi ve sulanmaya gerek kalmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte, kurumanın, hasat edilmenin ve tanelerini ayırmanın farz olma vaktinde şart olmadığını belirtmişlerdir.⁴⁴⁸ Şafîî ve Hanbeliler ise; meyvenin olgun hale gelmesiyle zekâtın farz olacağını belirtmişler, hububatta ise; sertleşmesi, kuvvetlenmesiyle zekâtın farz olacağını ifade etmişlerdir.⁴⁴⁹

1.3.4 Hayvanların; Hayvan Ürünlerinin, Deniz Ürünlerinin ve Madenlerin Zekâtı

Yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerim’de hayvanların, hayvan ürünlerinin ve deniz ürünlerinin zekâtı ile ilgili herhangi bir ayet bulunmamaktadır. Ancak Hz. Peygamberin hadislerinde ve uygulamalarında hayvanlardan zekât alınması gerektiği vurgulanmış ve hayvanlardan zekât alınmıştır. Zekât alınması sınıfında bulunan hayvanlar deve, sığır-manda, koyun-keçi gibi hayvanlardır. Bu hayvanların tümüne maşiye ismi verilmiştir. Bu ismi verilmesinin sebebi ise yürüyerek otlamaları dolayısıyladır.⁴⁵⁰ Bu hayvanların yanında Hz. Ömer döneminde Şam halkından bazı kimselerin atlardan zekât vermek istedikleri ve Hz. Ömer’in de Hz. Ali’nin de aralarında bulunduğu sahabeyle yaptığı görüşmede atlardan zekât aldığı kaynaklarda aktarılmıştır.⁴⁵¹ Hayvan ürünlerinde ise; bal da zekât verilmesi gerektiği Hanefî ve Hanbeli mezheplerince belirtilmiştir.⁴⁵² Deniz ürünlerinde ise yine Hz. Ömer döneminde Ya’la b. Ümeyye deniz kıyılarına amil olarak gönderilmiş ve anber hakkında Hz. Ömer’e bir mektup yazmıştır. Hz. Ömer ise bu mektuba cevaben; “Şüphesiz o anber de ve onun gibi denizden çıkarılan diğer eşyada beşte bir vardır.”⁴⁵³ demiştir. Yine Ebu Ubeyd’in önemli eserlerinden birisi olan *el-Emvâl* kitabında Emevi halifesi Ömer b. Abdülazîz’in denizden çıkan balıkların gümüş nisabına ulaşması durumunda zekât verilmesi gerektiği

⁴⁴⁷ Akyüz, *Zekât*, 443.

⁴⁴⁸ Zuhayli, *Zekât*, 110.

⁴⁴⁹ Zuhayli, *Zekât*, 110.

⁴⁵⁰ Maverdi, *el-Ahkâmü’s sultaniyye*, 220.

⁴⁵¹ Ebu Ubeyd, *Kitâbü’l-Emvâl*, 458.

⁴⁵² Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/447.

⁴⁵³ Ebû Yusuf, *Kitâbü’l-Harâc*, 119.

aktarılmaktadır.⁴⁵⁴ Konumuzla ilgili açıklamaları ayrıntılı bir şekilde konular halinde inceleyeceğiz.

1.3.4.1 Hayvanların Zekâtı

Hayvanların zekâta tabi olmalarıyla ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte Müslümanların mallarından zekâtın verilmesi gerektiği ve bu mallardan fakir ve yoksulların hakkı olduğunu belirten ayetlerden ve Hz. Peygamberin hadislerinden hareketle hayvanlarda zekâtın farz olduğu İslam âlimleri tarafından ittifakla kabul edilmiştir.⁴⁵⁵

Hiz. Peygamberin hangi hayvanlardan zekât toplanması gerektiği, bu hayvanların nisap miktarlarının kaç olduğu ve ne şekilde zekât alınması gerektiği ile ilgili mektupları bulunmaktadır.⁴⁵⁶ Bu mektuplardan hareketle dört büyük halife ve sonraki dönem İslam âlimleri hayvanlardaki zekât miktarlarını açıklamışlardır. Hz. Peygamberin zekât olarak belirlediği hayvanlar; deve, sığır, koyunlardır. İslam âlimleri, keçinin koyun ile mandanın ise sığırlar birlikte zekât olarak verileceği konusunda icmâ etmişlerdir. Bununla birlikte atlar ve diğer hayvanların durumu konusunda ise farklı açıklamalar yapılmıştır.⁴⁵⁷

İslam âlimleri Hz. Peygamberin mektuplarından hareketle bu hayvanlardan zekâtın farz olması için belirli ilkeler belirlemişlerdir.

- Deve, sığır ve koyun gibi hayvanlar yabani olmamalıdır. Evcil bir hayvan ile yabani bir hayvanın üremesinden meydana gelen hayvanlarda da İmam Şafî ve Malikîlerde yaygın olan görüşte zekât farz değildir. Hanbelîlere göre ise; otlak hayvanlarla besi hayvanlarının üremesinden oluşan hayvanlardan zekât verilir. Hanefiler ise, bu konuda zekât verilme şartı olarak ananın evcil olmasını belirlemişlerdir.⁴⁵⁸

- Bu hayvanlardan zekât verebilmek için hayvanların zekât miktarına ulaşmaları gerekmektedir.

- Mülk sahibi elinde bulundurduğu bu hayvanların zekâtını üzerinden kameri bir sene geçtikten sonra verebilir.

⁴⁵⁴ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 363.

⁴⁵⁵ Zuhaylî, *Zekât*, 131.

⁴⁵⁶ Bk. Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*; 374-380, 391-397, 397-399.

⁴⁵⁷ Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlara Göre Zekâta Tabi Mallar*, 171.

⁴⁵⁸ Zuhaylî, *Zekât*, 131.

- Bu hayvanlar senenin büyük bir kısmını sâime olarak yani otlaklarda geçirmelidir. Mezhepler içerisinde yalnızca İmam Malik'e göre; hayvanlarda herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Otlak olması ya da yem ile beslenmesi ya da çalıştırılmaları önemli değildir. Nisap miktarına ulaşıncı zekât verilmesi gerekmektedir.⁴⁵⁹

- Hayvanlar mala sahip olan kişinin isteği ve rızası dışında kendilerinden meralarda otlayan ise Hanefîlere göre; bunlardan zekât vermek gerekli değildir. Hanbeliler ise böyle bir durumda zekât verilmesi gerekir demişlerdir.⁴⁶⁰

Senenin çoğunluğunda meralarda otlayan hayvanlara saime denilir. Evde yemle beslenen hayvanlara ise ma'lufe, ziraat ve nakliye için kullanılan hayvanlara ise âmile denir.

İmam Malik dışındaki üç mezhebe göre hayvanlardan zekât verilebilmesi için hayvanların saime olmaları gerektiği İslam âlimleri tarafından belirtilmiştir.⁴⁶¹ Kanaatimize göre; İmam Malik'in görüşü hayvanların zekâtında günümüz şartlarına daha uygundur.

Ticaret niyetiyle elde bulundurulan hayvanların zekâtında ise; bu hayvanların nisap şartına ulaşıp ulaşılmamasına bakılmaksızın ve saime şartı da aranmaksızın ticaretinden elde edilen gelir ticaret mallarının nisabına ulaşırsa tıpkı ticaret mallarında olduğu gibi kırkta bir oranında zekât verilmesi gerekmektedir.⁴⁶²

1.3.4.1.1 Develerin Zekâtı

Arap Yarımadasında hayvanlar içerisinde deve önemli bir yere sahiptir. Deve o dönemde gerek etinden gerek sütünden gerekse ticari amaçlar için kullanılan son derece önemli bir hayvandır. Zekât olarak verilecek mallar arasında deve Hz. Peygamberin hadislerinde ilk sırada zikredilmiştir. Abdullah b. Ömer'den anlatılan bir rivayette Hz. Peygamber develerin zekâtı ile ilgili ayrıntılı bir mektup yazmış ancak bu mektubu zekât görevlilerine göndermeden vefat etmiştir. Bu mektup daha sonra Hz. Ebubekir ve Hz Ömer tarafından uygulanmıştır.⁴⁶³

⁴⁵⁹ Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlara Göre Zekâta Tabi Mallar*, 171.

⁴⁶⁰ Zuhaylî, *Zekât*, 133.

⁴⁶¹ Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, 176.

⁴⁶² Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlara Göre Zekâta Tabi Mallar*, 174.

⁴⁶³ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/352-357.

Develerin zekâta tabi olmaları için nisap miktarına ulaşmış olmaları gerekmektedir. Develer için belirlenen nisap miktarı beştir.⁴⁶⁴ 24 ve aşağısı olan develerde gerekli olan sayı her beş devede bir koyundur.⁴⁶⁵

5 ile 9 arasında develerde bir yaşında koyun veya keçi, zekât olarak verilir.

10 ile 14 arasında iki koyun veya keçi

15 ile 19 arasında üç koyun veya keçi

20 ile 24 arasında 4 koyun veya keçi verilir.⁴⁶⁶

Develerin miktarı 25'e ulaşip arttıktan sonra zekât verilecek mal koyun olmaktan çıkar ve bazı özelliklerde ve yaşlarda deve olarak verilir.

25 ile 35 arası dişi bir bintu mehâz (bir yaşını bitirip iki yaşına basan dişi deve) eğer bu yoksa bir ibnu lebun (bir yaşını dolduran ikisine basan erkek deve) verilir.

36 ile 45 arası bir dişi bintu lebun (üç yaşına basan dişi deve) verilir.

46 ile 60 arası erkek devenin üremede kullanacağı bir dişi deve (tarûkatu'l fahl)

61 ile 75 arası bir ceza'a (beş yaşına giren bir deve)

71 ile 90 arası iki bintu lebun (üç yaşına basmış iki deve)

91 ile 120 arası ise erkek devenin üremede kullanacağı iki hıkka (dördüne basan dişi deve) zekât olarak verilir.⁴⁶⁷

Develerin zekâtları ile ilgili bu hükümlerde bütün mezhep imamları arasında ittifak vardır. Bu konuda icmâ oluşmuştur ancak sayının 120 den sonraki artışlarında mezhep imamları arasında farklı görüşler bulunmaktadır.⁴⁶⁸

121'den sonrası için Hanefî dışındaki çoğunluğa göre; develerin nisap miktarları şu şekildedir:

121 ile 129 arası üç tane üç yaşında dişi deve

130 ile 139 arası bir tane dört yaşında iki tane üç yaşında deve

140 ile 149 arası iki tane dört yaşında bir tane üç yaşında deve

⁴⁶⁴ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, 220.

⁴⁶⁵ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/352.

⁴⁶⁶ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, 220.

⁴⁶⁷ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/352.

⁴⁶⁸ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, 221.

150 ile 159 arası üç tane dört yaşında dişi deve

160 ile 169 arası dört tane üç yaşında dişi deve

170 ile 179 arası üç tane üç yaşında bir tane dört yaşında dişi deve

180 ile 189 arası iki tane üç yaşında iki tane dört yaşında dişi deve

190 ile 199 arası üç tane dört yaşında bir tane üç yaşında dişi deve

200 ile 209 arasında dört tane dört yaşında veya beş tane üç yaşında dişi deve verilir.⁴⁶⁹

Onar sayılar arasında bulunan ara sayılarda bir şey gerekmemektedir. Ancak sayı ona tamamlandığında gerekli olan miktar her elli sayısı için bir tane dört yaşında bir dişi deve ile her kırk sayısı için bir tane üç yaşında dişi deve arasında gerçekleşir ve tablo bu şekilde devam etmektedir.⁴⁷⁰

Hanefîlere göre ise; 120'den sonra üç yerde farz yenilenir. 120'den sonraki artışlarda, artış beş olana kadar bir şey vermek gerekmez beş olunca daha önceki miktara bir koyun ilave edilir.⁴⁷¹ Aşağıda Hanefîlerde yenilenen üç yeri ayrıntılı olarak inceleyecek olursak,

-120'den sonrası farzın tekrar edilmesi:

121 ile 129 arası dört yaşında iki adet dişi deve ile bir tane koyun

130 ile 134 arasında iki tane dört yaşında dişi deve ile iki tane koyun

135 ile 139 arasında iki tane dört yaşında dişi deve ile üç tane koyun

140 ile 144 arasında iki tane dört yaşında dişi deve ile dört tane koyun

145 ile 149 arasında iki adet dört yaşında dişi deve ile bir tane iki yaşında bir dişi deve verilmesi lazımdır.⁴⁷²

-Yüz elliden sonra farzın tekrar edilmesi:

150 ile 154 arasında üç tane dört yaşında dişi deve

155 ile 159 arasında üç tane dört yaşında dişi deve ile birlikte bir tane koyun

Bundan sonra

160 ile 164 arasında üç tane dört yaşında dişi deve ile birlikte iki tane koyun

⁴⁶⁹ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/183.

⁴⁷⁰ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/183.

⁴⁷¹ Zuhaylî, *Zekât*, 137.

⁴⁷² Zuhaylî, *Zekât*, 137.

165 ile 169 arasında üç tane dört yaşında dişi deve ile birlikte üç tane koyun

170 ile 174 arasında üç tane dört yaşında dişi deve ile birlikte dört tane koyun

Bundan sonrasında 175'ten 186 deveye kadar üç tane dört yaşında olan deve ile birlikte bir tane iki yaşına giren deve verilir. 186'dan 196'ya kadar dört yaşına basmış üç tane deve ile üç yaşına girmiş bir dişi deve verilir. 196'dan 200'e kadar dört yaşına basmış dört tane deve verilir.⁴⁷³

-Develer 200 olunca 150'den sonra tekrarlandığı gibi tekrar edilir ve her 50 devede dört yaşında bir dişi deve ilave edilir.⁴⁷⁴

Zekât olarak alınması gereken yaşta deve bulunmaması durumunda ise; örneğin, 2 yaşında bir dişi deve vermesi gereken zekât mükellefinin 2 yaşında devesi yok, üç yaşında bir devesi var ise; o üç yaşındaki deve alınır ve mükellefe yirmi dirhem veya 2 koyun verilir. İki yaşında bir erkek devesi varsa o deve alınır ve mükellefe bir şey verilmesi gerekmez. Yine aynı şekilde 5 yaşında bir dişi deve vermesi gereken bir mükellefin 5 yaşında devesi yoksa bunun yanında 4 yaşında bir devesi var ise bu 4 yaşındaki devenin yanında kendisinden 20 dirhem ya da iki koyun daha alınır.⁴⁷⁵

Son olarak İmam Ebu Cafer et-Taberî konumuzla ilgili olarak zekât toplamakla görevli memurun develerin zekâtı ile ilgili bu iki görüşten birisini tercih edebileceğini belirtmiştir. Çağdaş dönem âlimlerimizden Karadâvî de bu görüşü isabetli bulmuş ve geçerli olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁶

1.3.4.1.2 Sığırların Zekâtı

Sığırlarda nisap miktarı 30'dur. Nisap miktarına ulaşıp üzerinden bir yıl geçtikten sonra sığırlarda zekât vermek gereklidir.⁴⁷⁷ Bu konuyla ilgili İbn Şihâb ez-Zührî (ö.124/742) farklı bir görüşte bulunmuş ve deve de olduğu gibi sığırlarda da her beş baş sığır için bir koyun verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak Zührî'nin bu görüşü cumhur âlimleri tarafından kabul görmemiştir. Cumhur âlimlerinin kabul görmemesinin en önemli nedenlerinden birisi

⁴⁷³ Yavuz, *İslam İlmihâli İslam Fıkhı ve Hukuku*, 239.

⁴⁷⁴ Zuhaylî, *Zekât*, 138.

⁴⁷⁵ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 1/185-186.

⁴⁷⁶ Bk. Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/196.

⁴⁷⁷ Sabık, *Fikhü's-sünne*, trc. Tayyar Tekin, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1987), 2/229.

de konuyla ilgili “*Otuz sığırdan aşağısına bir şey yoktur.*” hadisidir.⁴⁷⁸ Sığırların nisaplarının develerdeki gibi olması gerektiğini savunan, Zuhri’ye yakın düşünen âlimler arasında Said b. el-Müseyyeb (ö. 94/713) ve İbn Kılabe (ö.104/722) gibi imamlarda bulunmaktadır.⁴⁷⁹ Çağdaş dönem âlimlerimizden Karadâvî ise; konuyla ilgili her iki tarafında bütün dayanaklarını ve açıklamalarını verdikten sonra en son kendisi konumuzla ilgili şu açıklamaları yapmıştır:

“Bana öyle görünüyor ki doğrusunu Allah bilir. Hz. peygamber zekâtın nisap ve miktarlarında bazı şeyleri bilerek zikretmemiş ve kesin bir şekilde belirlememiştir. Amacı da bu işi yöneticilere bırakarak Ümmet için zamana, şartlara ve mekâna uygun düşen şeyleri tercih etmelerine imkân vermektir.”⁴⁸⁰

Cumhura göre; sığırların zekât miktarları şu şekilde olmaktadır:

-1-29 arası zekât vermek gerekmez.

-30 ile 39 sığır arasında bir tane bir tebi (bir yaşını doldurmuş erkek buzağı) veya tebia (bir yaşını doldurmuş dişi buzağı).

-40 ile 59 arasında bir tane müsin (iki yaşını doldurmuş erkek dana) ya da bir tane müsinne (2 yaşını doldurmuş dişi dana).

-60 ile 69 arasında iki tebi veya tebia

-70 ile 79 arasında bir tebi ve bir müsin

-80 ile 89 arasında iki tane müsinne

-90 ile 99 arasında üç tane tebi

-100 ile 109 arasında bir tane müsinne ile bir tane tebi

-110 ile 119 arasında iki tane müsinne ile bir tane tebi

-120’de ise; üç tane müsinne veya dört tane tebi.

120’den sonrası için gelen her 30 tane sığır için elde edilen toplama bir tebi veya her 40 tane sığır için bir müsin eklenmektedir.⁴⁸¹

⁴⁷⁸ Ahmed Davudoğlu, *Bülûğ’ül-Merâm Tercümesi ve Şerhi Selâmet Yolları*, (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1967), 2/345.

⁴⁷⁹ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/204.

⁴⁸⁰ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/209.

⁴⁸¹ Akyüz, *Zekât*, 346.

Konumuzla ilgili son olarak 40 sığırdan 60 sığıra kadar olan sığırlar konusunda Ebu Hanife'ye nispet edilen görüşler ise şunlardır:

Yaygın olan rivayete ve Hanefî mezhebine göre; 40 sığırdan sonra her sığır için bir müsinnenin 1/4'ünü ödemek gereklidir. Hasan b. Ziyad'ın aktardığına göre ise; 40 ile 50 sığır arasındaki fazlalık için zekât gerekmez. 50 sığır olunca üç yaşına gelmiş bir dana ve bunun 1/4'ü ya da iki yaşına girmiş buzağının 1/3'ü verilir.⁴⁸² Esed b. Amr'dan aktarılanına göre ise; Ebu Hanife'nin 40'tan 60 oluncaya kadar sığırlarda zekât verilmesi gerekmez. İmameynin görüşü de bu yönde olmuştur.⁴⁸³

1.3.4.1.3 Koyunların ve Keçilerin Zekâtı

Koyun ve Keçilerin nisap miktarı 40'tır.⁴⁸⁴ 40 koyunun aşağısında zekât yoktur. Koyunlarda zekât miktarları şu şekildedir:

- 40 ile 120 arasında bir koyun veya keçi
- 121 ile 200 arasında iki koyun veya keçi
- 201 ile 399 arasında üç koyun veya keçi
- 400 ile 499 arasında dört koyun veya keçi

Bundan sonrası için her yüzde bir koyun veya keçi zekât olarak verilir.⁴⁸⁵ Koyunların zekâtları konusunda ihtilaf bulunmamaktadır.⁴⁸⁶

1.3.4.1.4 Atların, Diğer Hayvanların ve Hayvan Ürünlerinin Zekâtları

Hız. Peygamber döneminde yukarıda saydığımız hayvanların dışında bulunan hayvanlardan zekât alınmamıştır. İslâm âlimleri de ticaret için bulundurulmayan katır, eşek ve diğer hayvanların zekâta tabi olmadıkları hususunda ittifak etmişlerdir.⁴⁸⁷ Bunun bir tek istisnası ticarî amaç için bulundurulmuş atların durumudur. Hız. Peygamberden sonra Hız. Ömer'in

⁴⁸² Mevsilî, *el-İhtiyar*, 1/212.

⁴⁸³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, 1/212.

⁴⁸⁴ Mehmet Emin Özafşar - İsmail Hakkı Ünal, vd., *Hadislerle İslam*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 2/467.

⁴⁸⁵ Akyüz, *Zekât*, 347.

⁴⁸⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, 1/213.

⁴⁸⁷ Zuhaylî, *Zekât*, 145.

atlardan zekât alması sonucu âlimler tarafından atlardan zekâtın alınıp alınmaması gerektiği ile ilgili görüşler açıklanmıştır.⁴⁸⁸

İslâm âlimlerinin birçoğu Hz. Peygamberin hadislerini de göz önüne alarak atlardan zekâtın olmadığını belirtmiştir.⁴⁸⁹ İmameyn'in görüşü de bu doğrultudadır.⁴⁹⁰ Çoğunluktan farklı olarak atlardan zekât verileceğini belirten Ebu Hanîfe,⁴⁹¹ otlaklarda beslenen atlardan her bir at için bir dinar ya da paraya göre kıymetlendirilip bunun üzerinden yüzde 2,5 zekât verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Atlarda Ebu Câfer et-Tahâvî nisabın beş olduğunu söylemiştir.⁴⁹² Bununla birlikte nisap yoktur diyenler ile üç veya beş diyenlerde olmuştur. Karadâvi develere kıyas ile nisabın beş olmasının daha makbul olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹³ Atlarda zekâtın olduğunu söyleyen âlimler arasında; İbrahim en-Nehai⁴⁹⁴ ve Ebu Hanife'nin talebesi İmam Züfer'de (ö. 158/775) bulunmaktadır.⁴⁹⁵

Bu hayvanlar dışında kalan hayvan cinsleri için çağdaş dönem âlimlerinden Muhammed Ebu Zehra, Abdulvahhap Hallaf, Abdurrahman Hasan ve Karadâvî; insanlar tarafından yetiştirilip mahsulünden faydalanmak için üretilse ve yılın çoğunluğunu meralarda geçirirse zekât verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Kâradavi'ye göre ise bu hayvanların nisap miktarı beş deve ve ya 40 koyun olarak belirtilmiş ve bu hayvanların zekâtlarının ödemelerinin ise değerleri üzerinden 40'ta 1 olması gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁹⁶

Günümüzde yaygın olarak yetiştirilen kümes hayvancılığında ise peygamber döneminde, sahabe dönemi ve sonraki dönemlerde kümes hayvancılığında zekâtların verilmesi ile ilgili bir hüküm yoktur. Bununla birlikte günümüz akademisyenlerinden Celal Yeniçeri; zekâtları hayvanlar üzerinden ziyade elde edilen gelir üzerinden zekâta tabi olduklarını belirtmiştir. Bu gelirleri de yumurta, et ve onlardan ürettikleri ile sahip olduklarını ifade etmiş ve zekâtı da bu gelirler üzerinden tıpkı ticaret mallarının zekâtında olduğu gibi 40'ta 1 olarak verilmesi gerektiğini belirtmiş, yine aynı şekilde balık üreten çiftlikler ve balık yetiştirenler de gelirleri

⁴⁸⁸ Yeniçeri, *İslâm'ın Dayanışma-Paylaşma Medeniyeti İlgili Tüm Kurumları ve Günümüze Taşınması*, 216.

⁴⁸⁹ Erkal, "Zekât", *İlmihâl*, 1/455.

⁴⁹⁰ Abdülganî el Guneymî el Meydânî, *el-lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, trc., Okan Kadir Yılmaz, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2016) 1/199.

⁴⁹¹ Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, 137.

⁴⁹² Molla Hüsrev, *Düreru'l-hukkâm fî şerhi gureru'l ahkâm*, 1/314.

⁴⁹³ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/235.

⁴⁹⁴ Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, 160.

⁴⁹⁵ Erkal, "Zekât", *İlmihâl*, 1/455.

⁴⁹⁶ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 1/241-244.

üzerinden ticaret mallarında olduğu gibi 40'ta 1 oranında zekât vermeleri gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁹⁷

Yüce Allah'ın insanlara vermiş olduğu önemli nimetlerinden biriside hiç şüphesiz baldır. Balların zekâta tabi olup olmaması hususunda İslâm âlimleri bazı görüşlerde bulunmuşlardır. Balın zekâtı konusunda Hz. Peygamberin sözü ve uygulaması olmaması hasebiyle bal konusunda mezhepler farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Bununla birlikte Hz. Ömer halifeliği döneminde baldan zekât alınmasını istemiştir.⁴⁹⁸ Hz. Ömer; her 10 kırba baldan 1 kırba zekât verilmesi gerektiğini belirtmiş ve Hz. Peygamberin de bu yönde bir uygulaması olduğunu söylemiştir.⁴⁹⁹ Mezhepler içerisinde; Hanefiler ve Hanbelilerde baldan zekât alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Malikilere ve Şafiîlere göre ise; balda zekât verilmesi gerekmemektedir.⁵⁰⁰ Ebu Ubeyd ise *Kitâbü'l-Emval* isimli eserinde balın zekâtı ile ilgili rivayetleri aktardıktan sonra kendi düşüncesi olarak baldan zekât düşeceğini belirtmiş ve bal sahiplerinin zekât vermeleri gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanında baldan zekât vermeyenlere karşı kuvvete başvurulamayacağını da aktarmaktadır.⁵⁰¹

Baldan zekât verilmesi gerektiğini belirten âlimler ve mezhepler arasında balın nisabıyla ilgili farklı açıklamalar da bulunulmuştur. Ebu Hanife'ye göre balda zirai ürünlerde olduğu gibi nisap şartı yoktur. Ebu Hanife; az veya çok olsa bile baldan zekât verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵⁰² Ahmed b. Hanbel ise; balda nisabın 10 fark olduğunu belirtmiştir. Bir fark 16 rıttır. Nisap miktarı da Bağdat rıtlı ile 160, Mısır rıtlı ile 140 rıtlı olduğu açıklanmıştır.⁵⁰³ Çağdaş dönem âlimlerimizden Karadâvi ise kendi kanaatinin 5 vesk yani 653 kilogram ya da 50 mısır ölçeği olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁴ Baldan verilmesi gereken zekât miktarı ise, çoğunluğa göre toprak ürünlerinde olduğu gibi yüzde 10'dur.⁵⁰⁵

Günümüzde yaygın olarak yapılan endüstriyel süt besiciliğinde ise, Paçayı'ya göre; genel yapılan masraflar çıkarılmadan 1/20 oranında genel masraflar çıkarıldıktan sonra ise; 1/10 oranında zekât verilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵⁰⁶

⁴⁹⁷ Bk. Yeniçeri, *İslâm'ın Dayanışma ve Paylaşma Medeniyeti İlgili Tüm Kurumları ve Günümüze Taşınması*, 213-218.

⁴⁹⁸ Akyüz, *Zekât*, 446.

⁴⁹⁹ Ebu Yusuf, *Kitâbü'l- Harâc*, 120.

⁵⁰⁰ Zuhaylî, *Zekât*, 105-106.

⁵⁰¹ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 486.

⁵⁰² Erkal, "Zekât", *İlmihâl*, 1/448.

⁵⁰³ Karadâvi, *İslam Hukukunda Zekât*, 1/434. Ayrıca Rıtl için Bk. Cengiz Kallek, "Rıtl", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 35/52-55.

⁵⁰⁴ Karadâvi, *İslam Hukukunda Zekât*, 1/435.

⁵⁰⁵ Akyüz, *Zekât*, 448.

⁵⁰⁶ Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*, 181.

1.3.4.1.5 Hayvanların Zekâtında İki Nisap Arasında Kalan Miktarların Durumu

Deve, sığır, koyun ve keçilerin zekâtları verilirken nisap miktarları arasında bulunan farka vakas denilmektedir. İslam âlimlerinin genel görüşüne göre bu farklardan zekât vermek gerekmemektedir.⁵⁰⁷

1.3.4.1.6 Hayvanların Zekâtının Verilmesi Hususunda Dikkat Edilecek Konular

Zekât verecek kişi malının ne en iyisini ne de en kötüsünü zekât olarak vermelidir. Zekât olarak verilecek mal, malların içerisinde orta seviyede olmalıdır⁵⁰⁸. Bunun yanında yavrulu hayvanı, gebe olanı zekât olarak almak caiz değildir.⁵⁰⁹ Yine kusurlu olan hayvanların zekât olarak verilmesi de uygun değildir.⁵¹⁰ Zekât olarak verilecek hayvanlar zekât memurunun ayağına götürülmesinden ziyade zekât verecek kişinin evinden alınmasını peygamber öğütlemiştir.⁵¹¹

Deve, sığır, koyun ve keçiler nisaba ulaşır ve sene içerisinde yavrularsa, büyükler için geçerli olan senenin tamamlanmasıyla zekâta tabi olması gerektiği hususunda çoğu âlim zekâta tabi olduklarını belirtmişlerdir.⁵¹² Yine Hz. Peygamber zekât korkusuyla ayrı olan malların bir araya getirilmesini, toplu olanlarında ayrılmasını yasaklamıştır. Örneğin; kırkar tane koyunu olan üç kişi ayrı zekât vermeleri gerektiğinde her birisi bir koyun vermesi gerekecekken koyunlarını birleştirip 120 koyun oluşturup bir koyun zekât vermeleri yasaklanmıştır.⁵¹³

1.3.5. Deniz Ürünlerinin ve Madenlerin Zekâtı

⁵⁰⁷ Sabık, *Fıkhü's-sünne*, 1/229.

⁵⁰⁸ İbn Kudame el-Makdîsi, *el-Mugni Muhtasarı*, 1/548.

⁵⁰⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, 2/207.

⁵¹⁰ Sabık, *Fıkhü's-sünne*, 2/230.

⁵¹¹ Davudoğlu, *Bülûğ'ül-Merâm Tercümesi ve Şerhi "Selamet Yolları"*, 2/345-346.

⁵¹² Sabık, *Fıkhü's-sünne*, 2/231-232.

⁵¹³ Sabık, *Fıkhü's-sünne*, 2/232.

Deniz ürünlerinden zekâtın alındığına dair kaynaklarımızda bazı bilgiler bulunmaktadır. Örneğin Hz. Ömer'in halifeliği döneminde denizden çıkarılan inci, mercan, anber gibi kıymetlerden 5'te 1 oranında zekâtın alındığı aktarılmıştır.⁵¹⁴ Hz. Ömer'in dışında Emevi dönemi halifelerinden Ömer b. Abdülaziz de denizden çıkarılan balıkların 200 dirheme yani gümüş nisabına ulaşınca zekât alınması gerektiğini belirtmiştir.⁵¹⁵ Ebu Ubeyd, *Emval* isimli eserinde bütün bu bilgileri aktardıktan sonra kimsenin bu bilgilerle amel etmediğini de belirtmiş ve âlimlerin anber ve inci konusunda ihtilaflı olduğunu ve çoğunluğa göre de zekâtın olmadığını ifade etmiştir.⁵¹⁶ İmam Ebu Yusuf ise; denizden çıkarılan inci, mercan gibi kıymetli süs eşyaları ile anber gibi kokulardan 5'te 1 oranında zekât verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁵¹⁷ Konumuzla ilgili mutlak anlamda bir hükümde bulunmak aktarılan rivayetler ışığında biraz zordur. Bunun yanında konumuzla ilgili çalışmalar yapan ilim adamlarımızın varmış olduğu genel kanaatler ise şunlardır:

- Günümüzde denizden çıkarılan ürünler ganimet hüviyetinde olmadığı için 5'te 1 oranında zekât alınması uygun olmaz. Bununla birlikte denizden çıkarılan inci, mercan gibi değerli eşyalar paranın nisabına ulaşınca üzerinden bir yıl geçmesini beklemeden 40'ta 1 oranında zekâtı verilmelidir.⁵¹⁸
- Deniz, göl ve ırmaklarda balık üretenler ve avlayanlar gelirleri üzerinden zekâtlarını verirler. Yine burada zekât 40'ta 1 olarak verilir.⁵¹⁹
- Deniz ve su ürünlerinde zekâtın statüsü ülkedeki genel durum göz önüne alınarak ortaya konulmalı ve esnek bir yol izlenmelidir.⁵²⁰

Madenler; altın, gümüş, bakır, toprak cevherlerinin çıkarıldıkları yerlerdir.⁵²¹ İslam âlimleri zekât verilecek madenler konusunda farklı düşüncelerde bulunmuşlardır.⁵²² Irak ehli; madenlerin ve gömülmüş malların rikaz anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Hicaz ehli ise; rikazın gömülmüş mal anlamına geldiğini savunmuşlar ve cahiliye defineleri olduğunu ifade etmişlerdir. Hicaz ehline göre; madenler rikaz kapsamında değerlendirilmemiştir.⁵²³

⁵¹⁴ Ebu Yusuf, *Kitâbü'l-Harac*, 119.

⁵¹⁵ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 363.

⁵¹⁶ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 363-364.

⁵¹⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihâli*, (İstanbul: Hisar Yayınevi, 2020), 389.

⁵¹⁸ Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*, 214.

⁵¹⁹ Yeniçeri, *İslam'ın Dayanışma ve Paylaşma Medeniyeti İlgili Tüm Kurumları ve Günümüze Taşınması*, 218.

⁵²⁰ Akyüz, *Zekât*, 454.

⁵²¹ Karadâvi, *İslam Hukunda Zekât*, 1/438.

⁵²² Sabık, *Fikhü's-sünne*, 2/235.

⁵²³ Eşref Ali et-Tehanevî - Zafer Ahmet el-Osman et-Tehanevî, *Hadislerle Hanefî Fıkhu*, trc., Nedim Yılmaz - İbrahim Tüfenkci, (İstanbul: Misvak Neşriyat, 2009), 6/230.

Ebû Hanife'ye göre; altın, gümüş, bakır, demir gibi eritilebilen madenlere zekât düşer. Eritilemeyen sıvı ve taş madenlerden ise zekât yoktur.⁵²⁴ İmam Şafîi⁵²⁵ ve İmam Mâlik madenlerde zekâtın yalnızca altın ve gümüşte olduğunu söylemişlerdir.⁵²⁶ İmam Ahmet b. Hanbel'e göre ise; kıymetli olan topraktan çıkarılan her türlü madenden zekât verilmesi gerekmektedir. Altın, gümüş, cıva, kurşun, tunç, demir, zift, petrol gibi her türlü madenden zekât verilir.⁵²⁷ Ahmet b. Hanbel'in her türlü madeni zekâtta saymasının gerekçesini Hanbeli âlimlerinden İbn Kudame şu şekilde açıklamıştır: “Bunlar yüce Allah'ın; “*Rızık olarak yerden çıkardıklarımızdan hayra harcayın*”⁵²⁸ buyruğunun genel kapsamına dâhildir. Bu madenler zekâta bağlıdır ve ürünlerde olduğu gibi topraktan çıkması sebebiyle onlardan zekât verilir.”⁵²⁹ Kanaatimizce madenler konusunda günümüze uygun olan görüşte İmam Ahmet b. Hanbel'in görüşüdür.

Madenlerin zekâtında Ebu Hanife'ye göre nisap şartı yoktur. Madenin azından veya çoğundan beşte bir oranında zekât verilir.⁵³⁰ Bununla birlikte Hanefiler altın ve gümüşten diğer mezhep imamlarının belirttiği gibi 40'ta 1 zekât verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.⁵³¹

Madenlerin zekâtı konusunda Hanbeliler,⁵³² Mâlikiler ve Şafîiler nisabın şart olduğunu belirtmişler ve bu nisap miktarının da altın nisabı olan 20 miskal ile gümüş nisabı olan 200 dirhem olduğunu açıklamışlardır.⁵³³

Mezhep âlimleri madenlerin de tıpkı zirai ürünlerde olduğu gibi sene şartı olmadığı üzerinde ittifak etmişlerdir.⁵³⁴ Madenlerin zekâtının sarf yerlerinde ise; Hanefiler madenlerde devletin harcama yetkilisi olduğunu belirtmişlerdir. Şafîilerde ise; iki farklı görüşte bulunulmuştur. Bu görüşlerin birinde zekât sarf yerlerine dağıtılması gerektiği belirtilirken, diğer bir görüşte ise; madenin zekâtında humus yani beşte bir verilmesi gerekliyse devletin harcaması gerektiği belirtilmiştir. Şayet madenin zekâtında kırkta bir verilmesi gerekliyse zekât sarf

⁵²⁴ el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniye*, 229.

⁵²⁵ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risale*, trc. Abdülkadir Şener - İbrahim Çalışkan, 2. Baskı, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 113.

⁵²⁶ İbn Kudame el- Makdîsi, *el-Mugni Muhtasarı*, 2/29.

⁵²⁷ İbn Kudame el- Makdîsi, *el-Mugni Muhtasarı*, 2/29.

⁵²⁸ Bakara, 2/267

⁵²⁹ İbn Kudame el-Makdîsi, *el-Mugni Muhtasarı*, 2/29.

⁵³⁰ Sabık, *Fikhü's-sünne*, 2/235.

⁵³¹ Yeniçeri, *İslâm'ın Dayanışma-Paylaşma Medeniyeti İlgili Tüm Kurumları ve Günümüze Taşınması*, 243.

⁵³² İbn Kudame el- Makdîsi, *el-Umdet'ul Fıkhi fi'l Mezheb'il Hanbelî*, trc. Ebû ve Ümmü Muhammed Selefî-Mucâhid b. Muhammed, (Konya: Neda Yayınları, 2018), 123.

⁵³³ Karadâvi, *İslam Hukukunda Zekât*, 1/453.

⁵³⁴ Yeniçeri, *İslam'ın Dayanışma-Paylaşma Medeniyeti İlgili Tüm Kurumları ve Günümüze Taşınması*, 246.

yerlerine verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel ise, zekât sarf yerlerine verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁵³⁵

1.3.6. Bina ve Nakil Vasıtaları gibi Gelir Getiren Mallarda Zekât

Günümüzde; motorlu nakil vasıtaları, büyük kira geliri sağlayan gayrimenkuller, kiralanan yatlar ve gemiler gibi malların zekâtı konusunda İslâm âlimleri zekâtın farz olduğu konusunda hemfikir olmakla birlikte zekâtın ne oranda verileceği konusunda farklı görüşlerde bulunmuşlardır.⁵³⁶ Yaptığımız araştırmalar neticesinde İslâm âlimlerinin görüşlerini dört başlık altında sıralayabiliriz:

Birinci görüş; Gelir getiren büyük binalar, sanayi tesisleri, gemiler ve benzeri malların gelirleri nisap miktarına ulaşmış üzerinden bir yıl geçince yüzde 2,5 oranında zekât verilmelidir. Klasik dönem İslâm Hukukçuları,⁵³⁷ Din İşleri Yüksek Kurulu'nun görüşü⁵³⁸ ile İslâm Fıkıh Akademisi'nin 22-28 Aralık 1985 tarihinde aldığı karar da bu şekildedir.⁵³⁹

İkinci görüş; gelir getiren büyük binalar, sanayi tesisleri, nakil vasıtalarının değerleri ve gelirleri üzerinden yüzde iki buçuk oranında zekâta tabidirler. Bu görüş; İbn Akil el-Hanbeli (ö. 513/1119) savunmaktadır.⁵⁴⁰

Üçüncü görüş; Bu mallar üzerinden bir yıl şartına tabi olmaksızın mal-ı müstefad gibi değerlendirilip ele geçince yüzde 2,5 olarak verilmesi gerektiği şeklindedir. Bu görüş İbn Abbas, İbn Mesûd, Ömer b. Abdülaziz, Hasan Basri (ö. 110/728) ve Evzâi'den (ö. 157/774) rivayet edilmiştir.⁵⁴¹

Dördüncü görüşte ise; Bu malların sermayesinden ziyade kira gelirleri zekâta tabidir. Ancak zekâtın yüzde 2,5 olarak ödenmesi yerine yüzde 10 ya da yüzde 5 zekât ödenmesi gerektiği belirtilmiştir. Safi gelir tespit edilirse zekât yüzde 10 olarak verilmeli safi gelir tespit etmek mümkün değil ise zekât yüzde 5 olarak verilmelidir.⁵⁴² Çağdaş âlimlerimizden Karâdâvi;⁵⁴³

⁵³⁵ Karadâvi, *İslam Hukukunda Zekât*, 1/457.

⁵³⁶ Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlara Göre Zekâta Tabi Mallar*, 149.

⁵³⁷ Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlara Göre Zekâta Tabi Mallar*, 149. İbn Kudame el Makdisi, *el-Muğni Muhtasari*, 2/33.

⁵³⁸ Erkal, "Zekât", *İlmihâl*, 1/461.

⁵³⁹ Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlara Göre Zekâta Tabi Mallar*, 149.

⁵⁴⁰ Karadâvi, *İslam Hukukunda Zekât*, 1/471.

⁵⁴¹ Karadâvi, *İslam Hukukunda Zekât*, 1/478.

⁵⁴² Akyüz, *Zekât*, 481.

⁵⁴³ Karadâvi, *İslam Hukukunda Zekât*, 1/482-483.

Muhammed Ebu Zehra,⁵⁴⁴ Abdulvehhâb Hallâf⁵⁴⁵ ve Paçacı⁵⁴⁶ bu görüştedir. Bütün bu görüşleri aktardıktan sonra kanaatimizin birinci görüşün günümüze daha uygun olacağı yönündedir.

⁵⁴⁴ Karaman, *İslam'ın Işığında Günüñ Meseleleri*, 144.

⁵⁴⁵ Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlara Göre Zekâta Tabi Mallar*, 151.

⁵⁴⁶ Paçacı, *Günümüz Ekonomik Şartlara Göre Zekâta Tabi Mallar*, 152.

İKİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT SARF YERLERİ

2.1. Zekât Sarf Yerleri Bağlamında Temlik Şartının Yeninden Değerlendirilmesi

Zekât ibadetinin geçerlilik şartları arasında yer alan temlik şartını âlimlerimiz bazı değerlendirmelere tabi tutmuşlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de zekât sarf yerleriyle ilgili ayetler ele alındığında ayetlerde zikredilen ilk dört sınıf temlik yani mülkiyet ifade eden “lam” harfiyle ifade edilmiştir. Bununla birlikte zekât sarf yerlerinden diğer dört sınıf açıklanırken “fî” harfi kullanılmıştır. Burada zekât verilecek ilk dört sınıf temlik ifade eden lam harfi ile ifade edilmiş diğer dört sınıf ise zarfiyet ifade eden fî harfi ile zikredilmiştir.⁵⁴⁷ Âlimlerimiz ilk dört sınıfa verilen zekâtın onların mülkü olduğunu ve diledikleri şekilde harcama yetkisine sahip olduklarını belirtmişlerdir. Son dört sınıf için ise; verilen zekâtın onların mülkü olmasından ziyade bir maslahatın gerçekleşmesi için verildiğini ifade etmişlerdir. Bu hususa göre, ilk dört sınıf için temlik şartı geçerli iken son dört sınıfta maslahat prensibinin dikkate alınması gerekmektedir.⁵⁴⁸ İbn Kudâme *el-Muğni* isimli eserinde bu ayrımı şu şekilde yapmıştır:

“Dört sınıf vardır ki onlar ise; karar kılarak zekâtı alırlar ve verdikten sonra da onların durumları gözlenmez. Bunlar; fakirler, yoksullar, zekât memurları ve müellefe-i kulubttır. Dolayısıyla onlar, zekâtı sürekli ve devamlı bir mülk olarak alırlar ve hiçbir durumda onlardan zekâtı geri almak gerekli değildir. Diğer dört sınıf daha vardır ki bunlar; borçlular, köleler, Allah yolunda olanlar ve yolda kalmışlardır. Bunlar zekât memurunun gözetimine göre zekâttan pay alırlar. Şayet zekâtı almaya hak sahibi olurlarsa zekât kendilerine verilir. Aksi durumda ise, zekât kendilerinden geri alınır.”⁵⁴⁹

Karadâvî; İbn Kudame'nin sözlerini şu şekilde açıklamıştır:

⁵⁴⁷ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/94.

⁵⁴⁸ Dumlu, “Zekâtın Sarf Yerleri”, *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, 769-770.

⁵⁴⁹ İbn Kudame, *el-Muğni Muhtasarı*, 2/577.

“İlk dört sınıf kalıcı olarak zekâtı pay alırlar ve zekâtı aldıktan sonra da durumlarına bakılmamaktadır. Bu sınıflar fakirler, miskinler, görevli memurlar ve kalpleri ısındırılanlardır. Bunlar zekât malından sürekli ve devamlı bir mülk olarak alırlar ve aldıklarını da geri vermeleri gerekmez. Bunun yanında diğer dört sınıf; borçlular, köleler, Allah yolunda olanlar ve yolda kalmışlar ise; zekâtı belli şartlara göre alırlar. Şayet aldıklarını gereği gibi harcarsa zekâtın geri alınması söz konusu değildir. Ancak aldıkları zekâtı gereği şekilde harcamazlar ise; verilen bu zekât geri alınabilir.”⁵⁵⁰

İlk dönem İslâm âlimlerinin temlik şartını dar anlamda ve şekli olarak değerlendirmeleri yoksulun hukukunu koruma isteğiyle oluşmuş olsa da bu durum süreç içerisinde bazı sorunlara da yol açmıştır. Bu sebeple temlik şartını geniş manada yorumlamak gerekir. Dolaylı olarak yapılan temlikler de temlik şartının gerçekleşmesinde geçerli olmalıdır.⁵⁵¹

Zekât ibadetinin sarf yerlerinde kişilerin yanı sıra toplumun maslahatlarının da göz önüne alındığını burada belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla zekât malının sarf yerleri açıklanırken bu prensibin de göz önünde bulundurulması gerektiği kanaatini taşımaktayız.

2.2. Zekâtın Ferdî ve İctimai Yönü

Zekât içerisinde ferdi, sosyal, iktisadi yönleri barındıran çok kapsamlı bir ibadettir. Toplumda bulunan sınıflar arasında yardımlaşma ve dayanışmanın ibadet hali zekâtta kendisini göstermektedir.⁵⁵² Zekâtın toplumsal amacı, sosyal adaleti gerçekleştirmektir.⁵⁵³

İslam dininin temel ibadetlerinden birisi olan zekât ibadeti, İslam toplumunda ferdi ve ictimai olarak Müslümanlara sorumluluk yüklemiştir. Ferdi olarak Allah’a iman eden Müslümanlar Allah’ın emri gereği bu ibadeti yapmak ile mükellef tutulmuşlardır. Zekât ibadetine İslam’ın amacı sadece malı toplamak, devlet hazinesini zenginleştirmek olmamıştır. Zekât ibadeti; fakirlere yardım etmeyi, muhtaç olanların ihtiyaçlarını gidermeyi, zengin olanların mallarının esiri olmasının önüne geçmeyi ve toplumda yaşayanların sosyal hayat içerisinde asgari bir hayat yaşamalarını sağlamayı hedeflemiştir. Çağdaş âlimlerimizden Karadâvî konumuzla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır:

⁵⁵⁰ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/97.

⁵⁵¹ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/439.

⁵⁵² Dalgın, “Zekât Hükümleri”, 44.

⁵⁵³ Ebü'l Hasen Ali el-Hasenî en-Nedvî, *Kitap ve Sünnetin Işığında Dört Rükun Namaz Zekât Oruç Hac*, 2.Baskı, (İstanbul: İrfan Matbaası, 1977), 135.

“İslam’ın zekâtın ilk hedefi insanın madde üstüne çıkması, ona kul değil efendi olmayı sağlamasıdır. Bunun için İslâm zekâtı alan kişilere eğildiği kadar zekâtı verene de eğilmiş ve önem vermiştir. Zekât mükellefine sadece hazinenin gelir kaynağı ve finans aracı gözü ile bakan beşeri vergi sistemlerinden bu yönüyle tamamen ayrılmaktadır.”⁵⁵⁴

Karadâvî’nin belirttiği üzere insanı maddiyatın esiri olmaktan çıkarmak zekâtın en önemli amaçlarından birisidir.

Dinimiz; insanın maddeye olan bağıllığını önlemek, kişilerin bu tutkularını yenmeleri ve mala karşı aşırı düşkünlüklerini toplum hizmetine dönüştürmek ve toplum yararına kullanmak için zekât ibadetini farz kılmıştır.⁵⁵⁵ Yine zekât ibadeti, inananların kalplerinde bulunan mal hırsını engellemekte ve onları cimrilikten uzak tutmaktadır. Bunun yanında zekât ibadeti kişilerde şefkat ve hayırseverlik duygularını geliştirmektedir. Zekât ibadetiyle birey yaşamış olduğu topluma her zaman faydalı olacak işleri yapmaya özen göstermektedir.⁵⁵⁶ Zekât ibadeti; inanan Müslümanların Allah’a olan şükürlerinin bir göstergesidir.⁵⁵⁷ Zekât ibadeti Allah’ın rızasını kazanmak arzusuyla yapıldığı için inananları doğru yolda sabit kılar ve Müslümanları hem dünya hem de ahiret mutluluğuna erdirtir.⁵⁵⁸

Zekât ibadetinin ferdi olarak kişi üzerinde olumlu etkileri olduğu kadar toplumun üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Zekât ibadeti toplumda sevgi ve kardeşlik duygularını oluşturur.⁵⁵⁹ Zekât ibadeti toplumda paranın ve servetin stoklanmasının önüne geçmekte ve yatırım yapmayı amaç edindirmektedir. Zekât ile birlikte nakit paraların, ticari eşyaların, zirai ürünlerin, hayvansal servetin ve ihtiyaç fazlası bina, arsa gibi servetlerin toplum ekonomisine dönüştürülmesi sağlanmaktadır.⁵⁶⁰

Dinimiz İslâm, sosyal yardımlara önem verdiği kadar sosyal güvenliğe de önem vermiştir. Yüce dinimiz İslâm, sosyal güvenliği zekât yoluyla sağlamıştır.⁵⁶¹ Sosyal güvenlik en önemli unsur insanların, insan onuruna yaraşır bir geçim seviyesine ulaştırılmasıdır. Dinimiz bu seviyenin ise yoksulluk çizgisinin üstü olarak belirlemiştir.⁵⁶² Zekât ibadetinin aynı zamanda bir sosyal güvenlik müessesini oluşturduğunu bugün bazı sosyal güvenlikçiler de kabul etmişlerdir. Zekât ibadetinin günümüzde devlet eliyle toplanmaması ve Hz.

⁵⁵⁴ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/363.

⁵⁵⁵ Yavuz, *İslam’da Zekât Müessesesi*, 77.

⁵⁵⁶ Bilmen, *Büyük İslam İlmihâli*, 364.

⁵⁵⁷ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/370.

⁵⁵⁸ Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, 35-36.

⁵⁵⁹ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/374

⁵⁶⁰ Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, 25.

⁵⁶¹ Turan Yazgan, *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*, 3.Baskı, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1987), 17.

⁵⁶² Yazgan, *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*, 30-31.

Osman'dan sonra Müslümanların tekeline bırakılması ve günümüzdeki anlayışla zekâtın sosyal güvenlik kurumu olduğu görüşünü tartışılabilir bir duruma getirmiştir.⁵⁶³

Sosyal düzeyde insanların belli bir refah seviyesinde hayatlarını sürdürebilmeleri için zekât ibadeti önemli bir yere sahiptir. Yüce dinimiz İslam toplumu oluşturan bütün bireylerin servetlerini eşitlemeyi amaç edinmemiştir. Ancak dinimiz toplumu oluşturan bireylerin asli ihtiyaçlarının asgari ölçüde sağlanmasını emretmiştir. Böylece insanların serveti tek elde toplayarak onu sömürü aracı olarak kullanmasına izin vermemiştir.⁵⁶⁴

Sosyal dayanışmanın esasını oluşturan zekât ibadeti, toplumda fakirlikten başlayarak yolda kalmış olanlara kadar geniş çerçevede toplumu kuşatıcı bir yönü bulunmaktadır. Emevi Halifelerinden Ömer b. Abdülaziz'in İbn Şihab'a yazdırdığı yazıda zekâtın dağıtılacağı yerler arasında; hastalar, yatalak olanlar, sakatlar, kimsesizler ve hapiste yatan Müslümanların zikredilmesi bu gerçeği ortaya koymaktadır.⁵⁶⁵

Zekât, Müslümanların aynı zamanda devlete vermiş olduğu maddi bir destektir. İslâm toplumunda birey ile toplum, fert ile devlet hem biri diğerinden ayrı hem de birlikte çalışan müesseseyi oluşturmaktadırlar.

Zekât ibadeti; şahsi acizliği, toplumsal sorunları ve herkesi etkileyebilecek olağanüstü hadiselerden kaynaklanan bütün durumlarda ihtiyaçları karşılamıştır. Zekât ibadetinin oluşturduğu dayanışma sistemi ihtiyaç sahibi herkesi ve her zümreyi kapsamaktadır.⁵⁶⁶ Zekât ibadetinin sağlıklı bir şekilde işletilmesi toplumda yaşanabilecek pek çok sorunun çözüme kavuşturulmasını sağlayabilir.

2.3. Zekât Malının Sarf Yerleri

Zekât ibadetinin nerelere sarf edileceği konusunda yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: “*Sadakalar, ancak fakirler, miskinler, zekât toplama görevlileri, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlar, köleler, borçlular, Allah yolunda olanlar ve yolda kalmışlar içindir.*”⁵⁶⁷

⁵⁶³ Faruk Beşer, “Zekâtın Masarifi ve Sosyal Güvenlik”, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kuran ve Sünnette Zekât Tartışmalı İlmî Toplantı* (İstanbul, 17-18 Kasım 2007), ed., Bedrettin Çetiner, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 163.

⁵⁶⁴ Selçuk - Görmüş, *Zekâtın Kurumsallaşması Dünya Uygulamaları ve Türkiye için Model Önerisi*, 15.

⁵⁶⁵ Ebu Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 543.

⁵⁶⁶ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/390.

⁵⁶⁷ et-Tevbe, 9/60.

Bu bölümde zekât ibadetinin sarf yerleri, klasik görüşler çerçevesinde ve mezhepler açısından zekât sarf yerleri hakkında bilgi verilecektir. Konumuzla ilgili olan güncel bakış açıları çalışmamızın 3. Bölümünde ele alınacaktır.

2.3.1. Fakirler ve Miskinler

Tevbe Sûresinde zekât verilecek yerler arasında ilk zikredilen sınıf fakir ve miskinlerdir. İslâm âlimleri fakir ve miskin sınıfını kimlerin oluşturduğu konusunda farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Hanefîlere göre; fakir, asli ihtiyaçlarını karşılayan mülkü olsa da kazancının ihtiyaçlarının tamamını karşılayamadığı kimseler ile nisap miktarı mala sahip olmayan kişilerdir. Miskin ise, herhangi bir geliri olmayan ve hiçbir mülke sahip olmayan kişilerdir.⁵⁶⁸ Bu tanımlar İmamı Azam'dan aktarılmıştır. Bu tanımlara Ebu Yusuf ve İmam Muhammet (ö. 189/805) hariç Hanefî âlimler tarafından itiraz edilmemiştir. Ebu Yusuf ve İmam Muhammet ise; fakir ve miskin aynı manaya geldiğini belirtmişlerdir. Şafii ve Hanbelilere göre ise; fakir, kişinin kendisinin ve bakmakla sorumlu olduğu kişilerin geçimlerini sağlayacak yeterli miktarda mülkü ve geliri bulunmayan kimselerdir. Miskin ise; kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilere yeterli olmamakla birlikte zar zor geçinebilmesidir.⁵⁶⁹ Bu iki mezhebe göre miskin olanların durumu fakirlere göre biraz daha iyi durumdadır. Malikilerin fakir ve miskin tanımları Hanefîlere yakındır.⁵⁷⁰ Fakir ve miskinlerin zekât almaları Müslüman olmalarının yanında bu tanımlara uygun olması gerekmektedir.⁵⁷¹

Zekâtın ilk şartının fakirler ve miskinler olması ümmetin açlık ve yoksulluğa karşı mücadele etmesi gerekliliğini de göstermektedir.⁵⁷²

2.3.2. Zekât Toplama Memurları

Devlet başkanı tarafından zekât toplamakla görevlendirilen zekât âmillerine zekâtan pay verilmiştir. Bu zekât âmilleri zengin olmaları durumunda bile görevlerinin karşılığı olarak

⁵⁶⁸ Mevsilî, *el-İhtiyar*, 1/235.

⁵⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Umde*, 128.

⁵⁷⁰ Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, 200.

⁵⁷¹ Akyüz, *Zekât*, 591.

⁵⁷² Abdulazîz Dûrî, *İslâm İktisat Tarihine Giriş*, çev., Sabri Orman, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 89.

zekâttan pay almışlardır.⁵⁷³ Zekât toplama memurlarının Hâşimî soyundan olmaması gerekmektedir. Hâşimî soyundan olan kişilerin zekât memurluğu yapması helal olmaz.⁵⁷⁴

Zekât toplama görevlilerinin yanında bu iş için çalışan; zekât malını koruyan görevlilere, zekât için toplanan hayvanları bekleyen çobanlara ve toplanan zekâtları yazan kâtiplere de zekâttan pay verilmiştir.⁵⁷⁵ Zekât toplamakla görevli memurları bir nevi zekât kurumunu yürüten, işleten ve denetleyen görevliler olarak tanımlayabiliriz.

2.3.3. Kalpleri İslam'a Isındırılacak Olanlar

Sözlük anlamı olarak yakınlaştıran, birleştiren ve ısındıran anlamına gelen “elf” kökünden türeyen müellefe ile kalbin çoğulu kulûb kelimesinden oluşan müellefe-i kulûb; kalpleri ısındırılan, yumuşatılan kişiler demektir.⁵⁷⁶ Fıkî literatürde ise; zekâttan ayrılacak kısımla inananlara yakınlaşması ve inananları desteklemesi umulan kişileri ifade etmektedir. Bir nevi maddi destek sunularak önce yakınlık kurulup daha sonra Müslüman olmaları sağlanacak olan kişilerdir.⁵⁷⁷ Hz. Peygamber döneminde zekâtın bu fonundan yararlanılarak olumlu sonuçlar alınmıştır. Hz. Peygamber; kabile reislerine, halkı etkileyebilecek gücü olan kişilere ve toplumda önemli makam ve mevki sahibi olan insanlara zekâttan pay vererek onların desteğini kazanmıştır.⁵⁷⁸ Müellefe-i kulûba zekâttan pay verilerek inanan Müslümanlara bu gruptan yardımların sağlanması, Müslümanlara bu kişiler tarafından verilebilecek zararların önlenmesi ve bu kişilerden Müslüman olanlar vesilesiyle İslam'a rağbetin artacak olması gibi hususlar göz önüne alınmıştır.⁵⁷⁹

Hz. Peygamberin vefatından sonra Hz. Ebubekir'in halifeliğinin ilk yıllarında da zekâttan müellefe-i kulûba pay verilmeye devam etmiştir.⁵⁸⁰ Ancak daha sonra bu zümreye mensup olanların Hz. Ebubekir'den zekâttan kendi paylarını yenilemesini belirtmeleri üzerine Hz. Ömer, Müslümanların artık güç ve kudret sahibi olduğunu ve bu gibi grupların Müslüman olmalarına gerek kalmadığını belirtmiş ve bu düşüncesini halife Hz. Ebubekir ile sahabeye

⁵⁷³ Yavuz, *İslâm İlmihâli İslâm Fıkı ve Hukuku*, 244.

⁵⁷⁴ Merginânî, *el-Hidaye*, 1/240.

⁵⁷⁵ Sabık, *Fıkhu's-sünne*, 2/247.

⁵⁷⁶ Cengiz Kallek, “Müellef-i Kulûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 31/473-475.

⁵⁷⁷ Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve Istilahahatı Fıkhiyye Kamusu*, 4/117.

⁵⁷⁸ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 7/427.

⁵⁷⁹ Mâverdî, *el-Ahkâmu's-sultaniyye*, 235.

⁵⁸⁰ Kallek, “Müellef-i Kulûb”, 31/474.

kabul ettirerek müellefe-i kulûba zekâtтан pay verilmesini sonlandırmıştır.⁵⁸¹ Hz. Ömer'in yaptığı bu uygulamanın Hz. Ebubekir tarafından kabul edilmesi, sahabe tarafından da benimsenmesi neticesinde müellefe-i kulûba zekâtтан pay verilmemesi konusunda icmâ oluşmuştur.⁵⁸² Ancak bunun yanında din âlimlerimizin bir kısmı ihtiyaç halinde müellefe-i kulûba zekâtтан pay verilmesinin devam ettiğini belirtmişlerdir. İbn-i Kudâme,⁵⁸³ İbn Şihab,⁵⁸⁴ Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam⁵⁸⁵ gibi âlimlerimiz ile İmam Şevkânî, Zührî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri tarafından ihtiyaç duyulması halinde zekâtтан bu gruba pay verilebileceği belirtilmiştir.⁵⁸⁶ Konumuzla ilgili müstakil bir çalışma yapan Muhsin Koçak; Hz. Ömer'in yaptığı uygulamanın zekât sarf yerlerinden olan müellefe-i kulûbu ortadan kaldırmadığını bu gruba mensup olan insan kalmadığı için zekât verilmediğini belirtmiş ve Hz. Ömer'in bu uygulamasının müellefe-i kulûba mensup kimse kalmadığından yapılmış olacağını ifade etmiştir.⁵⁸⁷

2.3.4. Köleler ve Cariyeler

Rikâb kelimesi sözlükte boyun anlamına gelen rakabe kelimesinin çoğuludur.⁵⁸⁸ Zekât ibadetinin nerelere verileceği ile ilgili ayeti kerimede boyundurukta bulunanlar için de zekât verilmesi istenmiştir. Dinimiz, zekâtтан pay vererek o dönemde yaygın olan köleliğin kademe kademe kaldırmayı hedeflemiştir.⁵⁸⁹ O dönemde yaygın olan köleliğin, dinimizin en temel ibadetlerinden birisi olan zekât ibadetinin sarf yerleri arasında zikredilmesi İslam'ın insana verdiği değeri göstermesi bakımından önemlidir.⁵⁹⁰

Mukâteb; sahibiyle esaretini satın alabilecek anlaşılmayı yapmış olan köleye denir.⁵⁹¹ Efendisiyle böyle bir anlaşma yapmış olan bir köleyi veya cariyeyi özgürlüğüne kavuşturmak amacıyla zekât verilir. Bununla birlikte bir kişi kendi mukâtebine zekât veremez. Bu şekilde

⁵⁸¹ Akyüz, *Zekât*, 534.

⁵⁸² El-Mevsîlî, *el-İhtiyar*, 234-235.

⁵⁸³ İbn Kudame, *el-Mugni*, 1/573.

⁵⁸⁴ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 543.

⁵⁸⁵ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 544.

⁵⁸⁶ Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, 329-334.

⁵⁸⁷ Muhsin Koçak, *İslam Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları* (Samsun; Kardeşler Ofset ve Matbaası, 1997), 51.

⁵⁸⁸ Topaloğlu - Karaman, *Yeni Kamus*, 147.

⁵⁸⁹ Erkal, "Zekât", *İlmihâl*, 1/483.

⁵⁹⁰ Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, 338.

⁵⁹¹ İbnü Kudame, *el-Umde*, 128.

yaptığı işin yararı kendisine ait olur.⁵⁹² Bir kişinin; annesi, babası, kardeşi, kızı, eşi, büyükannesi, büyükbabası, teyzesi, amcası, halası, dayısı ve diğer akrabaları köle ise o kişiye akrabalarını özgürlüğüne kavuşturması için zekât verilebilir.⁵⁹³

İslâm âlimleri ayette geçen özgürlüğüne kavuşturulacak olan köle ve cariyelerin yalnızca mukâteb köleler ve cariyeleri mi kapsadığı yoksa bütün köleleri ve cariyeleri kapsamaması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Hanefilere göre, ayette kast edilen mukâteb kölelerdir.⁵⁹⁴ Sahibiyle özgürlüğüne kavuşmak için anlaşma yapmış olan kölelere bunun için zekât verilir.⁵⁹⁵

Hâşimî soyundan olanların mukateb kölesine de zekât verilmez.⁵⁹⁶ Yine Ebu Hanife'ye göre; kişi mukateb kölesine ve müdebber kölesine, (kendisine ben öldükten sonra sen hürsün diye söz verdiği) ümmülveled cariyesine (kendisine çocuk doğuran) de zekât veremez.⁵⁹⁷ İmam Şafiî'ye göre de ayette geçen rikâb kelimesi mukâteb köleleri ifade etmektedir.⁵⁹⁸ Hanbelilere göre de ayette kast edilen mukâteb kölelerdir.⁵⁹⁹ İmam Malîk'e göre ise mukâteb olsun veya mukâteb olmasın her köleyi satın alıp azat etmek için zekât verilebilir.⁶⁰⁰ Bununla birlikte İmam Zuhri, Şevkânî (ö. 1250/1834) ve Muhammed Abduh (ö. 1849/1905); rikâbın mukâteb olan veya olmayan köleleri kapsadığını belirtmişlerdir.⁶⁰¹ Vehbe Zuhaylî; günümüzde köleliğin bütün devletler tarafından yasaklandığını ve kaldırıldığını belirterek bu kısmın günümüzde varlığını yitirdiğini belirtmiştir.⁶⁰² 1986 tarihli Sudan Zekât Yasasında zekâtın harcama yerlerinde rikâb bölümü çıkarılmıştır.⁶⁰³

⁵⁹² Bilmen, *Büyük İslam İlmihâli*, 392.

⁵⁹³ Ebû Yusuf, *Kitabü'l-Harâç*, 135.

⁵⁹⁴ Merginani, *el-Hidaye*, 1/240.

⁵⁹⁵ Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el- Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, trc. Ahmet Mak, (İstanbul: Hak Yayınları, 2018), 139.

⁵⁹⁶ El-Mevsilî, *el-İhtiyar*, 1/236.

⁵⁹⁷ Merginani, *el-Hidaye*, 1/242.

⁵⁹⁸ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, 235.

⁵⁹⁹ İbnu Kudame el- Makdisi, *el-Umde*, 129.

⁶⁰⁰ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, 235.

⁶⁰¹ Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, 343.

⁶⁰² Zuhaylî, *Zekât*, 174.

⁶⁰³ Akyüz, *Zekât*, 518.

2.3.5. Borçlular

Gârim kelimesi sözlükte borçlu anlamına gelmektedir.⁶⁰⁴ Kur'an-ı Kerim'de zekât sarf yerlerinin belirtildiği Tevbe sûresi 60. Ayetinde geçmektedir. Borçlu olan kişiyi İslâm âlimleri farklı şekillerde tanımlamışlardır. Hanefilere göre borçlu; borcunu ödemeye gücü yetmekle birlikte borçları çıkarıldıktan sonra nisap miktarı malı olmayan kişilerdir.⁶⁰⁵ Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri konuyu biraz daha detaylandırmışlar ve iki kısımda borçlu olanları değerlendirmişlerdir.⁶⁰⁶ Bu değerlendirmelerden birincisi; Kendi çıkarları ve ihtiyaçları için borçlanan kimseler bu sınıfa girmektedir. Örneğin; geçim masrafları için borçlanmak, ev almak için borçlanmak, hastalık giderleri için borçlanmak ya da evladının düğününü yapma gibi sebeplerle borçlanmak bu gruba girmektedir. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin konumuzla ilgili ikinci değerlendirmesi ise; kişisel menfaat ve çıkarlarından ziyade toplumun yararına ve toplum faydaları gözetilerek yapılan borçlanmalardır. Örneğin; Kan ya da mal davalarında tarafları barıştırmak için her iki tarafı da razı edecek şekilde mal vermeyi kabul etmiş birisi bu sebeple borçlanırsa bu kişiye zekât verilir. Yine sivil toplum kurumlarına yardım yaparken borçlanan kişilerde bu sınıfta değerlendirilmektedir.⁶⁰⁷ Bu şekilde borçlanan kişilere zekâtta pay verilmelidir. Kanaatimiz de bu konuda Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine yakındır.

2.3.6. Allah Yolunda Olanlar

Fî sebîlillah kelimesi “sebil” ve Allah lafzından bir araya gelen terkiptir. Sebîl sözlükte, yol anlamına gelmektedir.⁶⁰⁸ Kavram olarak fî sebîlillah; Allah yolunda bulunan kimseler demektir.⁶⁰⁹ Fî sebîlillah sözlük manası ile kavram manası arasında pek fark yoktur. Bununla birlikte zekât sarf yerleri bağlamında değerlendirildiğinde fî sebîlillah kavramının kapsadığı alan üzerinde durulmaktadır.

⁶⁰⁴Topaloğlu - Karaman, *Yeni Kamus*, 296.

⁶⁰⁵ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihâli*, 392.

⁶⁰⁶Yeniçeri, *İslâm'ın Dayanışma Paylaşma Medeniyeti İlgili Tüm Kurum ve Kuruluşların Günümüze Taşınması*, 326.

⁶⁰⁷ Erkal, “Zekât”, 44/204-205.

⁶⁰⁸ Topaloğlu - Karaman, *Yeni Kamus*, 177.

⁶⁰⁹Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hukkam fî şerhi gureru'l ahkâm*, 1/335.

Klasik dönem âlimlerimiz fî sebilillahı dar bir alanda değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. İbn Kudame; fî sebilillahı Allah yolunda çalışıp cihat edenler,⁶¹⁰ Mâverdî, zekât sarf yerlerini belirtirken fî sebilillah kısmını Allah yolunda harbeden gaziler, sınır bekçiliği yapanlar, savaş için cepheye gidip gelenler olarak değerlendirmiş ve fî sebilillahtan kastın bunlar olduğunu ifade etmiştir.⁶¹¹ Mevsîlî, fî sebilillahın fakirlik sebebi ile savaşa katılamayanlar ile hac yolunda muhtaç durumda olan hacılar olduğunu belirtmiştir.⁶¹² Yine İmam Ebu Yusuf; zekât sarf yerleri ile ilgili ayeti açıklarken fî sebilillah kavramını; Allah yolunda cihad edenler şeklinde açıklamıştır.⁶¹³ İmam Ebu Yusuf bu kişileri de belirtirken; fakirlikleri sebebiyle harbe katılamayan gaziler olduğunu ifade etmiştir. İmam Muhammed ise; fî sebilillahı hac yolunda malını, parasını ve aracını kaybetmiş kişiler olarak açıklamıştır.⁶¹⁴ Hanefî Mezhebinde de fî sebilillah kavramı genel olarak cihat ve hac yolunda olan kişiler olarak değerlendirilmekle birlikte buna ilave olarak ilim tahsil edenler olduğu da belirtilmektedir.⁶¹⁵ Bunun yanında Hanefî âlimlerinden Kasanî, fî sebilillahın bütün iyilikleri kapsadığını ancak temlik şartının yerine getirilmesi gerektiğini de belirtmiştir.⁶¹⁶ Şafiî, Mâlikî ve Hanbeli mezheplerinde de fî sebilillah ile ilgili olarak yaygın olan görüşün Allah yolunda cihat edenler olduğudur.⁶¹⁷ Görüldüğü üzere fî sebilillah kavramının klasik literatürde verilmiş olan en yaygın mana cihattır. Bunun da en önemli sebeplerinden birisi hiç şüphesiz o dönemin şartlarından kaynaklanmaktadır.⁶¹⁸ Hanefi mezhebi haricindeki mezhepler ise; cihat için gerekli olan diğer harcamalar için de fî sebilillah kapsamında zekât verileceği konusunda ittifak etmişlerdir.⁶¹⁹ Klasik literatürde fî sebilillahın zekât ibadeti için kullanılması gereken üç alanın; cihat, hac ibadeti ve ilim alanlarında olduğu görülmektedir.

⁶¹⁰ İbn Kudame, *el-Mugni Muhtasarı*, 1/573.

⁶¹¹ el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, 236.

⁶¹² el-Mevsîlî, *el-İhtiyar*, 1/236.

⁶¹³ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâç*, 135.

⁶¹⁴ Molla Hüsrev, *Düreru'l-hukkam fî şerhi gureru'l-ahkâm*, 1/335-336.

⁶¹⁵ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/120.

⁶¹⁶ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi fî tertibi's-şerai Muhtasarı (İbadetler)*, 113.

⁶¹⁷ Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/122-128.

⁶¹⁸ Mürteza Köse, "Fî Sebîllâh Kavramının Zekât Açısından Tahlili", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0/21, (Haziran 2004), 110.

⁶¹⁹ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 2/129.

2.3.7. Yolcular

Zekât sarf yerlerinden sonuncusu olan İbn'us- sebil ifadesi kelime anlamı itibariyle yolcu,⁶²⁰ yol oğlu⁶²¹ ve yolda kalmış kimse⁶²² anlamlarına gelmektedir. İslâm fıkında ise yolcu; seyahat mesafesi olarak belirlenen bir yere gitmek üzere yolculuğa çıkan kişi olarak tanımlanmaktadır.⁶²³ İbnü's-sebîl, yüce kitabımız Kur'an'da zekâtın,⁶²⁴ feyin⁶²⁵ ve savaşlarda elde edilen ganimetlerin⁶²⁶ harcama alanlarında yer almaktadır. Bütün bu sebeplerle zekâtın sarf yerlerinden olan bu kısım zekâtın kamu geliri olma yönünü ortaya koymaktadır. Zekâtın bu fonundan yararlanacak olan kişilerin fakir olmaları da şart değildir.⁶²⁷

Mezhepler açısından baktığımızda ibnü's-sebîlin terim anlamları; Hanefî mezhebinde, Malî mülkü olmakla birlikte malından uzakta olan ve bu maldan yararlanamayan kimselerdir. Bu kimseler malının bulunduğu yerde zengin olsalar da fakir hükmündedirler.⁶²⁸ Bununla birlikte memleketinde olduğu halde malını mülkünü kaybeden kimse de yolcu durumunda olan kişi hükmünde değerlendirilerek bu kişilere de zekât verilebilir.⁶²⁹ Ebu Hanife; yolculuğa yeni çıkacak olan kişiye ve henüz çıkmış olan kişiye zekâtın verilmeyeceğini ifade etmiştir.⁶³⁰ Ebû Yûsuf ibnü's-sebîlin yolcuyu değil yolda kalmış olan kişiyi ifade ettiğini belirtmiş, zekât verilirken de özellikle ilim öğrenmek için yolda kalmış olanların tercih edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶³¹ Cumhura göre de yolculuğa hazırlanan kimse yolcu kapsamında değerlendirilmemiştir.⁶³² Şafî mezhebinde; hem gurbette kalmış olan yolcuyu hem de yolculuk yapmak isteyip de buna gücü yetmeyen kişiyi kapsamaktadır. Cumhurun görüşünde ise; kişinin yolcu sayılabilmesi ve zekâttan pay alabilmesi için bu yeterli görülmemiştir.⁶³³ Hanbeli mezhebinde; memleketinde varlıklı olsa bile yolculuğunda sıkıntı yaşayan kişi bu hükümde değerlendirilir ve zekâttan pay verilir.⁶³⁴ Hanbeli mezhebinde bu

⁶²⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 569.

⁶²¹ Erkal, "Zekât", *İlmihâl*, 1/487.

⁶²² Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 497.

⁶²³ Aslan - Kayapınar, "Mali Hukuk", *İslam Hukuku El Kitabı*, 569.

⁶²⁴ et-Tevbe, 9/60.

⁶²⁵ Haşr, 59/7.

⁶²⁶ Enfal, 8/41.

⁶²⁷ Dumlu, "Zekâtın Yeni Sarf Yerleri", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, 799.

⁶²⁸ El-Mevsilî, *el-İhtiyar*, 1/237.

⁶²⁹ Bilmen, *Büyük İslâm İlmihâli*, 392.

⁶³⁰ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, 236.

⁶³¹ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâç*, 135.

⁶³² Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 2/163.

⁶³³ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 1/163.

⁶³⁴ İbni Kudâme el-Makdisî, *el-Umde*, 129.

kişilere verilecek olan zekât miktarı memleketlerine geri gidebilecekleri kadardır.⁶³⁵ Mâlikî mezhebi ise; bu konuda Hanefî ve Hanbelî mezhepleriyle aynı kanaattedir.⁶³⁶ Bazı Şâfiî ve Malikî âlimleri muhtaç duruma düşen yolcunun zekât alabilmesi için borç alacak kimseyi bulamamış olmasını da şart koşmuşlardır. Hanefî ve Hanbelî âlimler bu görüşe katılmamışlar, bununla birlikte Hanefî âlimleri yolda kalmış olan kişinin borç bulabilirse almasının zekât almasından daha iyi olduğunu belirtmişlerdir.⁶³⁷

Yolculuğa çıkan kişilere zekât verilebilmesi için; memleketine geri dönecek kadar parası ve malı bulunmaması gereklidir.⁶³⁸ Yolculuğa çıkan bu kişilere zekât verilebilmesi için yolculuklarının kötü maksatlı olmaması gerekmektedir.⁶³⁹ Yine yapılan yolculuğun; dini olarak yasaklanmamış amaçlar için olması gerekir. Ticaret yapmak, evinin geçimini sağlamak için gurbette çalışmaya gitmek, ilim tahsil etmek gibi yapılan seyahatlerde zekâtın bu fonundan yararlanılmaktadır. Gezi ve turistik amaçlı yapılan seyahatlerde ise; Hanbelî ve Şâfiî âlimlerinin bazıları bu durumda zekâtın verilmesine cevaz vermemişlerdir.⁶⁴⁰ Konumuzla ilgili önemli çalışmalar yapan Yunus Vehbi Yavuz ise; turizm konusunda biraz daha farklı değerlendirmelerde bulunmuş ve Müslümanların ilim, kültür ve ahlaki açıdan önemli fayda sağlayacağını belirtmiştir. Müslümanların bu şekilde ziyaret edilen ülkelerde İslâm'ın inanç, ibadet, ahlak ve kültürünün yayılmasının daha kolay olacağını ifade etmiştir.⁶⁴¹

İbn'üs-sebile verilmesi gereken zekât miktarı ise; Yolcunun ya da yolda kalmış kişinin yanında az bir miktar malı varsa yolculuğuna yetecek kadar zekât verilir. Hiç malı olmaması durumunda ise yolculuğunun tamamı zekât olarak verilebilir. Yolculuğa çıkan kişinin gideceği yerde malı yoksa dönüş için gerekli mal da yine zekâttan verilebilmektedir. Bazı âlimler dönüş için verilecek zekâtın dönüş yolculuğu başladığında verilmesi gerektiğini de belirtmişlerdir. İbn'üs-sebil olarak zekât alan bir kişinin almış olduğu zekâtı iade etmesi konusunda Hanefîler iade etmesine gerek olmadığını belirtirken Şâfiîler geri iade edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁶⁴²

⁶³⁵ Kudame, *el-Muğnî*, 1/576.

⁶³⁶ Erkal, "Zekât", *İlmihâl*, 1/487.

⁶³⁷ Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, 215.

⁶³⁸ Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, 215.

⁶³⁹ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultaniyye*, 236.

⁶⁴⁰ Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, 150.

⁶⁴¹ Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, 371-372.

⁶⁴² Karadâvî, *İslam Hukukunda Zekât*, 2/168-169.

Günümüzde gelişen teknolojik imkânlar, Yolculuğun eskiye nazaran daha hızlı ve konforlu olması, kişilerin servetlerine bankalar yoluyla çok kısa sürede ulaşması, banka hesaplarına ulaşamayan kişilere hızlı bir şekilde havale yapılması ve alışverişlerin kredi kartları ve banka kartları üzerinden rahatlıkla yapılması gibi sebeplerle zekât sarf yerleri arasında yer alan yolcuların durumunun nasıl değerlendirilmesi gerektiği ile ilgili özellikle son dönem âlimleri bazı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Günümüzde bu gibi sebeplerle çağdaş âlimlerden Şeyh Ahmet Mustafa ibnü's-sebil sınıfının artık kaldırıldığını ifade etmiştir. Ancak bu görüş kabul görmemiştir.⁶⁴³

⁶⁴³ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 2/170.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZEKÂTIN SARF YERİ BAĞLAMINDA DERNEK VE VAKIFLAR

İnsan fıtratı gereği iyilik yapmaya ve hayır işlerinde bulunmaya yönelik bir varlıktır. İnsanın fıtratında olan bu düşünce tarih boyunca bütün toplumlarda var olmuştur. İnsanlık tarihiyle özdeş olan bu düşünce; Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Peygamberin uygulamalarının ışığında vakıf modeline dönüşmüş ve İslâm toplumlarında vakıflar müesseseseleşmiştir. İslâm Hukukunda bir vakfın kuruluşu, bir kimsenin mülkiyetinde olan malları, Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla ebediyen insanlığa tahsis etmesiyle gerçekleşmektedir. Bu sebeple İslâm toplumunda; sosyal, ekonomik, dini ve kültürel alanlarda vakıflar önemli bir konumda bulunmaktadır.⁶⁴⁴

Arapça kökenli bir isim olan vakıf kelimesi, sözlükte; durma, durdurma anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise; bir kişinin malını dinî, sosyal ve hayırlı işlerde kullanılmak üzere ebediyen tahsis etmesi anlamına gelmektedir.⁶⁴⁵ Vakıf müessesesi ilk defa Hz. Peygamber tarafından yapılmıştır.⁶⁴⁶ Hz. Peygamberin Fedek ve Hayber arazisini vakfetmesi bunun örneğidir. Vakıf müesseseleri İslâm devletlerinin tamamına yakınında oluşturulmuş ve günümüze kadar ulaştırılmıştır. Vakıflar birden fazla alanlarda hizmet veren kurumlardır. Vakfın İslâm fıkıhı temellerine oturtulması Ebu Hanife'nin öğrencisi Ebu Yusuf tarafından oluşturulmuştur.⁶⁴⁷

İmameyn; vakfedilen malların vakfeden kişinin mülkünden çıkıp Allah'ın mülküne dönüştüğüne belirtmektedir. Şâfiî ve Hanbelî âlimlerinin vakıflar konusundaki görüşleri de

⁶⁴⁴ Hüseyin Çınar - Miyase Koyuncu Kaya, *Vakıfların Kaynakçası*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2015), 1.

⁶⁴⁵ Hacı Mehmet Güney, "Vakıf", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/475.

⁶⁴⁶ Ziya Kazıcı, *İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1985), 54.

⁶⁴⁷ Samettin Gündüz - Yunus Aydın, "İslâm'da Vakıf Müessesesi: Selçuklu ve Osmanlılarda Vakıflar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 0/164, (Ekim 2006), 133-134.

İmameyn'in görüşlerine yakındır. Kültürümüzde de vakıflar konusunda genellikle İmameyn'in görüşü benimsenmiş ve bu şekilde hareket edilmiştir.⁶⁴⁸

Osmanlı döneminde ekonomik ve sosyal bir yapı haline gelen vakıflar, Türk kültür ve medeniyetinin Anadolu topraklarında yerleşmesinde önemli bir yere sahip olmuşlardır.⁶⁴⁹

Dernekler ise; gelir paylaşımı olmayan, belirli ve ortak amaç gerçekleştirmek için en az yedi kişinin bilgi ve çalışmalarını birleştirerek oluşturdukları kuruluşlardır. Derneklerde gönüllük esastır. Ticari faaliyetler dernek kavramının dışındadır. Bir amaç uğruna insanların kendi istekleri ile bir araya gelerek oluşturdukları sivil organizasyonlardır. Dernekler, modern toplumun ortaya çıkardığı oluşumlardır. Dernekleşme bir ülkede sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimin bir neticesidir.⁶⁵⁰ Dünyada, vakıflar ve dernekler kamunun ve kâr amacı güden özel sektörün yanında üçüncü bir sektör olarak hızla gelişmekte ve örgütlenmektedir. Bu gelişimin ve örgütlenmenin sonucu olarak dernek ve vakıflar, ulusal ve uluslararası düzeyde etkili olabilmektedir.⁶⁵¹

3.1. Dernek ve Vakıfların Mahiyeti ve Hizmet Alanları

Günümüzde ülkemizin de aralarında bulunduğu birçok devletin resmi olarak zekât ile ilgili kurumlarının olmaması hasebiyle gönüllülük esasıyla kurulan sivil toplum kuruluşları zekât toplama ve dağıtma işlevini yerine getirmektedir.⁶⁵² Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı 2021 yılında Zekât Hizmetleri Daire Başkanlığı adıyla müstakil bir birim kurmuştur. Ancak bu birimi görevi doğrudan zekât toplamak ve dağıtımını sağlamak değil; toplumu zekât ibadeti ve ifası konusunda bilinçlendirmek olarak tespit edilmiştir. Daire Başkanlığının görev alanı zekât ile de sınırlı değildir. Vekâletle Kurban Kesim Organizasyonu'ndan helal gıda sertifikasyon işlemlerine; Ramazan ayında yürütülecek hizmetlerden dinî bayramların kutlanması ile ilgili planlama ve işlemlere kadar çok geniş bir yelpazede hizmet yürütmektedir.⁶⁵³ Türkiye Diyanet Vakfı'nın İstanbul Müftülüğü şubesi tarafından yayınlanan bir dergide Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde zekât ve hayır işlerini yürütmek

⁶⁴⁸ Çınar - Koyuncu Kaya, *Vakıfların Kaynakçası*, 3-4.

⁶⁴⁹ Muhammed Kemal Bostan, "Osmanlıda Vakıfların Yeri ve Önemi", *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2/7, (2017), 120.

⁶⁵⁰ Nazif Öztürk, "Üçüncü Bin Yıla Girerken Sivil Örgütler (Vakıflar ve Dernekler)", *Üçüncü 1000'e Girerken İslâm Kutlu Doğum Sempozyumu-2000*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 200.

⁶⁵¹ Öztürk, "Üçüncü Bin Yıla Girerken Sivil Örgütler" (Vakıflar ve Dernekler), 204.

⁶⁵² Selçuk, Görmüş, *Zekâtın Kurumsallaşması Dünya Uygulamaları ve Türkiye İçin Örnek Modeli*, 64.

⁶⁵³ Diyanet İşleri Başkanlığı, "https://din Hizmetleri.diyaret.gov.tr/sayfa/515", Erişim, 02 Ekim 2023,

üzere bir birimin tesis edilmesi önerilmiştir.⁶⁵⁴ Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kurulmuş olan Zekât Hizmetleri Daire Başkanlığı'nın doğrudan zekât toplama ve dağıtımını sağlama gibi bir görev alanına sahip olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte bir STK hüviyetinde olan Türkiye Diyanet Vakfı zekât toplama ve dağıtma görevini aktif bir şekilde yürütmektedir.

Ülkemizde resmi kamu kurumu bazında bir zekât organizasyonunun olmaması hasebiyle günümüzde dernek ve vakıflar Müslümanlardan vekâlet yoluyla toplamış oldukları zekâtları sarf yerlerine ulaştırmaya çalışmaktadırlar.

Sivil toplum kuruluşlarının ortak noktası kamu hizmetidir. Yine sivil toplum kuruluşları kamu ihtiyaçlarını gidermeyi ve bu ihtiyaçlar üzerinde çalışmaktadırlar. İslâm kültüründe bunun en güzel örneğini vakıflar oluşturmuştur. Vakıfların en büyük özelliği vakfedilen bir malın hiçbir şekilde bir malın mülk olarak bir başka insana mülk olarak verilmemesidir. Vakfedilen mal kamu yararına bütün insanların faydalanacağı şekilde kullanılmalıdır.⁶⁵⁵ Osmanlı döneminde vakıflar; dini, eğitim, sağlık ve askeri alanlarda çok önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.⁶⁵⁶ Vakıflar geçmişte olduğu gibi bugünde sosyal bütünlüğü sağlayan önemli bir kurumdur. Toplumsal birlikteliğin sağlanması millet devlet bütünlüğünün gerçekleşmesiyle mümkün olmaktadır. Toplamların sürekliliği, toplumu meydana getiren kurumların birbiriyle olan etkileşimi ile mümkündür.⁶⁵⁷ Bu birliktelikte hiç şüphesiz vakıfların geçmişten günümüze büyük katkıları olmuştur. Geçmişten itibaren vakıflar tarafından yürütülen hizmetler arasında; cami, mescit inşa ve bakımı, medrese ve eğitim kurumlarının inşası, sağlık hizmetleri, kütüphane ve misafirhane inşa ve bakımı, su kuyuları, yol, çeşme ve sebîl inşaları, aş evleri, borçluların borçlarının ödenmesi, dul hanımlara ve muhtaç olanlara yardımda bulunma, yaşlı ve kimsesizlerin korunması gibi toplum ve kamu yararına faaliyetler yer almaktadır.⁶⁵⁸

Vakıfların yanı sıra kurulan dernekler de günümüzde insani yardımlar anlamında pek çok hizmeti yerine getirmektedir.

⁶⁵⁴ Rahmi Yaran, “Allah’ın ve Peygamberin Emri Toplumsal Huzurun Anahtarı İnfak, Sadaka, Zekât”, *Din ve Hayat, Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 0/29, (2016), 7.

⁶⁵⁵ Adnan Ertem, “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, *Divan: Disiplinler Arası Çalışma Dergisi*, 0/36, (Haziran 1999), 112-113.

⁶⁵⁶ Bk. Ertem, “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, 121-122.

⁶⁵⁷ Bk. Ertem, “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, 126.

⁶⁵⁸ Muhammed Kemal Bostan, “Osmanlıda Vakıfların Yeri ve Önemi”, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2/7, (2017), 123.

Dernekler; tüzel kişiliği olan yedi ve daha fazla kişi tarafından kurulan, kâr amacı gütmeyen ve kanunen yasaklanmamış faaliyetleri gerçekleştirmek için oluşturulan topluluklardır.⁶⁵⁹ Dernekler, devletler tarafından açık bir şekilde yasalarla koruma altına alınmışlardır. Dernekler, insanların bireysel olarak gerçekleştirmeleri zor olan hedefleri aynı hedefte hareket edebilecekleri kişilerle hayata geçirebilmelerine olanak sağlamıştır.⁶⁶⁰

Ülkemizde faaliyet gösteren faal dernek sayısı 101.241'dir.⁶⁶¹ Faaliyet gösteren bu derneklerin 363'ü kamu yararına faaliyette bulunan dernekler arasında yer almaktadır.⁶⁶² Ülkemizde derneklerin faaliyet alanları arasında; dini hizmetler, eğitim ve araştırma hizmetleri, kültür ve sanat hizmetleri, yaşlı ve çocuk hizmetleri gibi alanlar yer almaktadır.⁶⁶³

Ülkemizde faaliyet gösteren dernekler arasında en fazla sayıya sahip olan; mesleki dayanışma ve spor dernekleridir. Mesleki dayanışma ve spor derneklerinin sayısı bütün derneklerin yarısından fazladır. Dini hizmet amacıyla kurulan derneklerin oranı yüzde 15, insani yardım derneklerinin oranı yüzde 4,63'tür. Eğitim alanında faaliyet gösteren derneklerin oranı yüzde 5,08, sağlık alanında faaliyet gösteren derneklerin oranı ise; yüzde 2,18'dir. Dini hizmet, insani yardım, eğitim ve sağlık alanlarında derneklerin toplumsal hayata ve kamu yararına yapacağı faaliyetler düşünüldüğünde bu oranlar toplumumuz için yetersizdir.⁶⁶⁴

3.2. Zekâtın Kurumsal Olarak Yürütülmesi Hususunda Sivil Toplum Kuruluşlarına Duyulan İhtiyaç

Hz. Peygamber zamanında bizzat devlet eliyle organizasyonu yapılan ve kurumsal bir hale bürünen zekât ibadeti yine bu zekât organizasyonu tarafından belirli ilkeler ışığında toplanmış, zekât sarf yerlerine dağıtılmıştır. Hz. Peygamber vefatından sonra da Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemlerinde de Hz. Peygamberin getirmiş olduğu zekât sistemi biraz daha geliştirilerek devam ettirilmiştir. Bu dönemlerden sonra Hz. Osman döneminde önce batını mallardan devlet eliyle zekât alınıp dağıtılması durdurulmuş ve Müslümanların

⁶⁵⁹ Abdullah Akkaya, "Derneklerin Kuruluşu ve Tüzel Kişilik Kazanması", *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, 3/6, (Aralık 2019), 65.

⁶⁶⁰ Bk. Akkaya, "Derneklerin Kuruluşu ve Tüzel Kişilik Kazanması", 89.

⁶⁶¹ İçişleri Bakanlığı, "https://siviltoplum.gov.tr/dernek-sayilari", Erişim, 22 Eylül 2023,

⁶⁶² Bk. İçişleri Bakanlığı, "https://siviltoplum.gov.tr/kamu-yararına-calisan-dernekler", Erişim 22 Eylül 2023,

⁶⁶³ Hürşide Kübra Özkan Kunduracı - Kevser Tozduman Yaralı, "Türkiye'de Çocuklara Yönelik Sivil Toplum Kuruluşları: Dernekler", *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8/1, (Haziran 2021), 77.

⁶⁶⁴ Hüseyin Kasım Koca, "Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları: Dini Hizmet Bağlamında Eğitimsel Bir Değerlendirme", *Genç Mütefekkirlere Dergisi*, 2/2 (Aralık 2021), 268-271.

iradesine bırakılmıştır. Hz. Osman döneminde yaşanan sıkıntılı süreçlerde de devletin diğer zahiri mallardan zekât toplamada ve dağıtımında da sorunlar yaşanmış, Müslümanlar zekâtlarını güvendikleri kişiler aracılığı ile zekâtı sarf yerlerine ulaştırma gayretine girmiştir. Hz. Ali döneminde de devam eden siyasi sıkıntılar zekâtın devlet eliyle yapılan zekât organizasyonunu büyük ölçüde sonlandırmıştır.

Günümüzde ülkemizde de zekât ibadeti bireylerin tercihinde bırakılmış ve herhangi bir devlet eli ya da devlet kuruluşu bu konuda bir çaba içerisinde bulunmamaktadır. Bununla birlikte özellikle sivil toplum kuruluşları olan, hayır hizmetlerini yürüten dernek ve vakıflar gönüllülük esasını ile Müslümanlardan zekât toplamaktadırlar. Vekâlet yoluyla topladıkları bu zekâtları fakirlere ulaştırmaktadır. Özellikle son dönem âlimlerinin fî sebilillah, ibnus sebil, muellefe-i kulub ve amiliyne kavramlarının daha geniş manada anlaşılması gerektiği üzerinde durmaları ve Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan her türlü hayrın fî sebilillah kapsamında değerlendirilmesi gerektiğinin belirtilmesi⁶⁶⁵ sonucunda sivil toplum kuruluşları olan, hayırlı işlerde bulunan dernek ve vakıfların zekâttan pay almaları gerektiği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Ülkemizde kurumsal bir zekât organizasyonunun olmaması da bunda etkili olmuştur. Kurumsal bir zekât organizasyonu olmasa da Müslümanlar zekâtlarını her şekilde vermelidir. Hiç şüphesiz bu devletin emri değil Allah'ın ve Hz. Peygamberin emrinin bir gereğidir.⁶⁶⁶

3.3. Dernek ve Vakıflara Zekât Verilebilmesi İçin Gereken Şartlar

Sivil toplum kuruluşları olan dernek ve vakıfların bizzat doğrudan zekât almalarının önündeki en büyük fıkhi engel olarak özellikle Hanefî âlimlerinin üzerinde durduğu ve zekâtın da geçerlilik şartlarından birisi olan temlik şartı gözükmektedir. Ancak son dönemlerde zekât ile ilgili çalışmalar yapan bazı araştırmacılar zekâtın sarf yerleri ile ilgili olarak; zekât sarf yerlerinin ilk dört sınıfı için temlik şartının olduğunu son dört sınıf için ise maslahat ilkesinin belirleyici olması gerektiğini de belirtmişlerdir. Yine bazı araştırmacılar zekâtın ilk iki sınıfının fakirleri kapsadığını diğer sınıflarda fakirlik şartının bulunmadığını üzerinde durmuşlar ve zekât ibadetinin kamu harcamalarına ait birçok alanı kapsadığını

⁶⁶⁵ Yunus Vehbi Yavuz, “Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması”, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kuran ve Sünnette Zekât Tartışmalı İlmi Toplantı* (İstanbul, 17-18 Kasım 2007), ed., Bedrettin Çetiner. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 318.

⁶⁶⁶ Selçuk - Görmüş, *Zekâtın Kurumsallaşması Dünya Uygulamaları ve Türkiye İçin Örnek Modeli*, 64.

belirtmişlerdir.⁶⁶⁷ Günümüzde özellikle son dönem âlimlerinin ve konumuzla ilgili çalışmalar yapan araştırmacıların görüşleri doğrultusunda yapılacak olan zekât faaliyetlerinin gerçekleşmesi için sivil toplum kuruluşu olan dernek ve vakıflara ihtiyaç duyulmaktadır. Konumuzla ilgili araştırmalar yapan İslâm âlimleri sivil toplum kuruluşları olarak dernek ve vakıflara zekât verilip verilmemesiyle ilgili olarak farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Fıkhü's-Sünne isimli eserinde Seyyid Sabık zekât sarf yerlerini açıklarken fî sebilillah kavramını oldukça geniş manada yorumlamasına, değerlendirmesine rağmen zekâtın belirlenen sekiz sınıfın dışında herhangi bir kuruma zekât vermenin caiz olmadığını belirtmiştir.⁶⁶⁸

Konumuzla ilgili çalışmalar yapan ve önemli eserler kaleme alan Mehmet Erkal'da cami, okul, yol, köprü, çeşme yapımı gibi hayır kuruluşlarına zekâtın verilemeyeceğini belirtmiş, ayrıca hayır kurumlarına da zekât haricinde bağışlar yoluyla yardımlar yapılması gerektiğini ifade etmiş ve zekâtın fakirin hakkı olduğunu vurgulamıştır.⁶⁶⁹ Günümüz Meselelerine Fetvalar isimli eserinde Halil Günenç; camii, dernek ve vakıflara zekât verilemeyeceğini belirtmiş ve buralarda temlik şartının gerçekleşmediğini açıklamıştır. Bunun yanında Günenç; Günümüzde kölelerin, zekât memurlarının ve kalpleri İslâm'a ısıdırılacak olanlarında olmadığını dolayısıyla zekât sarf yerlerinin beş sınıfa indiğini ifade etmiştir.⁶⁷⁰ Halil Günenç'in işaret ettiği bir husus ise; köle, zekât memuru ve müellefe-i kulûb'ün günümüzde mevcut olmadığı meselesidir. Bu husus da kanaatimizce üzerinde tekrar düşünülmesi gereken bir konudur. Zekât memurlarına, zekât faaliyetlerinde bulunan kuruluşların personeline bu fondan ücret verilebilir. Kalpleri İslâm'a ısıdırılacak olanlar fonu da yine yurt dışında özellikle Afrika ülkelerinde insanların İslâm'ı benimsemeleri ve kabulü için yapılacak faaliyetlerde kullanılabilir. Bu konuya ileride tekrar değinilecektir. Hayır kurumlarına zekât verilmesi hususunu temlik şartına bağlayan Vehbe Zuyahlî zekâta önceliğin fakirin hakkının verilmesi gerektiği üzerinde durarak zekât sarf yerleri dışında zekâtı vermenin caiz olmadığını belirtmiştir.⁶⁷¹

Zekâtın doğrudan hayır kurumlarının tüzel kişiliklerine temlik ettirilip ettirilmeyeceği tartışması yeni bir tartışma değildir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk Tayyare Cemiyeti, Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Hilal-i Ahmer cemiyetine zekât verilip verilmeyeceği ile ilgili

⁶⁶⁷ Dumlu, "Zekâtın Yeni Sarf Yerleri" *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, 801.

⁶⁶⁸ Bk. Sabık, *Fıkhü's-sünne*, 2/261.

⁶⁶⁹ Bk. Mehmet Erkal, *99 Soruda Zekât*, (İstanbul: Nûn Yayıncılık, 1998) 51-52.

⁶⁷⁰ Halil Günenç, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012), 1/244.

⁶⁷¹ Zuhaylî, *Zekât*, 176.

tartışmalarda yaşanmıştır.⁶⁷² Günümüzde varlıklarını sürdüren bu kurumlarımıza zekâtın verilip verilmeyeceği ile ilgili halen tartışmalar süregelmektedir. Geçmişte yaşanan tartışmalara örnek olarak dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi'ye Türk Teyyare Cemiyetine zekât verilmesiyle ilgili olarak sorulan soruya Rıfat Börekçi bu cemiyete zekât verilebileceğini belirtmiştir. İlgili fetva metni şu şekildedir:

“Türkiye Cumhuriyeti Tayyare Cemiyeti hükümetçe musaddak bulunmasına ve kuvây-i havaiyyesi mutefevvik olmayan devletlerin muhafaza-i mevcudiyet edemeyecekleri muhakkak olmasına binaen Türk millet ve devletin muhafazası için tayyare filosu teşkiline sarf edilmek üzere eğniyâ- müslimînîn zakât ve sadakai fitr ve kurban derilerini mezkur Tayyare Cemiyetine vermeleri şer’ân caiz olur mu?

el-Cevab: Olur.”⁶⁷³

Diyanet İşleri Başkanlığı da bu görüşün halka bildirilmesi konusunda gerekli çalışmaları yapmıştır.⁶⁷⁴ Yine İzmit Tayyare Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne zekât verilmesiyle ilgili olarak Diyanet İşleri Başkanlığı bizzat çalışmalarda bulunmuştur. Bu kurumlara zekâtın yanında fitre, kurban derilerinin bağışlanması için halk teşvik edilmiştir.⁶⁷⁵ Bu kurumlar arasında en çok üzerinde durulan ise Türk Tayyare Cemiyeti olmuştur. Hiç şüphesiz bunda savaştan yeni çıkan ülkenin havacılık faaliyetlerine öncelik vermesi önemlidir. Günümüzde varlığını halen devam ettiren bu kuruluşlara 1964 yılına kadar zekât verilmesinde herhangi bir sakınca görülmemiş ve bizzat Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bu kuruluşlara zekât verilmesi teşvik edilmiştir.⁶⁷⁶ Din İşleri Yüksek Kurulu'nun almış olduğu bu kararların sonraki süreçte değişmesinin önemli sebeplerinden birisi dönemin koşullarının değişmesi olabilir.

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun camilere zekât verilmesiyle ilgili olarak yapmış olduğu açıklamalarda da benzer süreci görmekteyiz. Örneğin; Müşâvere Heyeti 22.02/1961/18 sayılı kendisine gelen resmi yazıya “Zekâtın fakirin hakkı olup camiye verilmeyeceğini...” cevabını vermiştir. Sonraki süreçte konumuzla alakalı olarak Müşâvere Heyeti 10.02.1964/47 kararında zekâtın fi sebilillah kapsamında cami, hastane ve köprü için kullanılabileceğini belirtmiştir. Yine benzer kararı Müşâvere Heyeti 10.02.1965/110

⁶⁷² Günümüzde Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay olarak bu cemiyetler varlıklarını devam ettirmektedirler.

⁶⁷³ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), Yer: 5-44-23, Belge Tarihi: 31.12.1926.

⁶⁷⁴ Eyyüp Topci, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kurumlara Zekât Verilmesiyle İlgili Tartışmalar: Donanma Örneği*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 74.

⁶⁷⁵ BCA, DİB, Yer: 5-44-23, Belge Tarihi: 31.12.1926.

⁶⁷⁶ BCA, DİB, Yer: 8-66-29, Belge Tarihi: 29.03.1926; BCA, DİB, Yer: 3-17-3, Belge Tarihi: 25.02.1928; BCA, DİB, Yer: 3-17-21, Belge Tarihi: 10.12.1929.

numaralı kararda vermiştir. Müşavere Heyeti; “Bir temsilci tayini ile fitrenin bir temsilci tayini ile de zekâtın cami inşasına verilmesinin caiz olduğunu” belirtmiştir. Müşavere Heyeti 14.01.1965/41 numaralı kararda Ahmed b. Hanbel’e de atıfta bulunarak zekâtın cami ve hayır kurumlarına zaruret halinde verilebileceğini belirtmiştir.

Din İşleri Yüksek Kurulu’nun vermiş olduğu son kararlarda, zekâtın fakirin hakkı olduğu düşüncesinin devam ettiğini görmekteyiz. Örneğin; belediye, dernek ve vakıflar tarafından verilen iftar yemekleri ile aşevleri tarafından dağıtılan yemeklerin zekât ve fitre yerine geçip geçmeyeceği hususunda Diyanet İşleri Başkanlığı olumsuz görüş bildirmiştir. Kurul, kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan bu faaliyetlerin zekât yerine geçebilmesinin şartı olarak, hazırlanan yemeklerin fakire ulaştırılması gerektiğini belirtmiş ve bu şekilde zekât hükmünde olacağını ifade etmiştir.⁶⁷⁷ Yine , Din İşleri Yüksek Kurulu; fakir ve yoksul kimselerin sağlık tedavisini yaptıran dernek ve vakıflara zekât verilip verilemeyeceği ile ilgili kanaatini şu şekilde belirtmiştir:

“Zekât ve fitir sadakasının sahih olmasının şartlarından biri temlikdir. Temlik eşya üzerindeki mülkiyet hakkını veya malî bir hakkı başkasına devretmeyi ifade eder. Bu itibarla fakirlere temlik etmek üzere zekât ve fitir sadakalarını ayrı bir fonda toplayan ve her bakımdan kendilerine güvenilen kimseler eliyle yönetilen dernek ve kurumlara (muhtaçlara ulaştırmaları için yöneticileri, vekil tayin edilerek) zekât ve fitir sadakası verilebilir. Söz konusu dernek ve vakıflar, zekât almaları caiz olan kimselerin tedavileri için zekât almak ve aldıkları zekâtı bu ihtiyaçlara sarf etmek üzere bunlardan vekâlet aldıkları takdirde, onlar adına zekât alabilirler. Henüz ergenlik çağına varmamış küçükler için de bunların velilerinden vekâlet almak gerekir. Şüphesiz vekâlet verilecek kişilerin her bakımdan güvenilir kimseler olmaları, toplanacak zekâtın başka işlere harcanmaması ve bu yöndeki denetimlerin ihmal edilmemesi gerekir. Adı geçen vakıf ve kuruluşlarda tedavi gören ancak fakir olmayan insanlara zekât, fitre ve fidye gelirlerinden harcama yapılamaz.”⁶⁷⁸

Diyanet İşleri Başkanlığı vermiş olduğu son kararlarda da temlik ve zekâtın fakirin hakkı olduğunu tekrar vurgulamıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın vermiş olduğu bu kararlarda dönemsel ihtiyaçları da göz önünde bulundurduğu kanaatindeyiz.

⁶⁷⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı, “<https://fetva.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/446/ramazan-ayında-belediye-dernek-veya-vakıflarca-hazırlanan-iftar-yemekleri-aşevlerinde-yemekler-zekât-ve-fitre-yerine-geçer-mi?>”, Erişim, 29 Kasım 2023,

⁶⁷⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, “<https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/442/fakir-ve-yoksul-kimselerin-saglik-tedavilerini-yaptiran-vakif-dernek-gibi-kuruluslara-zekat-verilebilir-mi?>”, Erişim, 29 Kasım 2023,

3.4. Zekât Parasını Zekât Ayetinde Zikredilen Yerlere Sarf Etmenin Gerekliliği Hususundaki Görüşler

Zekât konusunda ayrıntılı bir eser kaleme alan çağdaş dönem âlimlerimizden Karadâvî konumuzla ilgili olarak;

“Bu yoldan fakir ve yoksul bulunan, borç yükü altında ezilen kimselerin dertlerine deva olunur. Evsiz-barksız kalmış, yurtlarından olmuş kimselere bu yoldan yardım sağlanır ve tedavileri yapılabilir. Aynı zamanda İslâm daveti için bundan harcama yapılır ve ihtiyaç sahibi olan Müslümanlara buradan verilir. Aynı zamanda bu fondan burada çalışarak vakitlerini Müslümanlara yardıma adayan kimselere de maaşları ve hizmetleri karşılığı harcama yapılır. Allah yolunda cihat edenlere yine buradan verilir. Eğer ümmetin başında bir otorite yoksa devreye Müslüman cemaat girer. Bu cemaat veya örgütler güçleri yettiği oranda gereken düzenlemeyi yapar ve mal ve varlık sahiplerinden zekât tahsil eder. Toplamış olduğu zekâtları da ayette işaret edilen sekiz sınıf arasında paylaştırır. Yahut da bu sekiz sınıftan var olanlar arasında paylaştırır, dağıtımını gerçekleştirir. Eğer özgürlüklerini satın almak, hürriyetlerine kavuşmak için çaba gösteren köleler yok ise, biz de bu takdirde diğer yedi sınıf insan arasında bunun dağıtımını gerçekleştirmeye çalışırız. Eğer bu sınıf içerisinde yer alan zekât toplamakla görevli amil veya kalpleri İslâm’a ısındırılanlar sınıfı yoksa biz de kalan sınıflar arasında bunu paylaştırmayı veya dağıtmayı gerçekleştiririz. Çünkü her şeyin bir hacmi ve bir ihtiyacı vardır, bu da ona göre değerlendirilir. Kaldı ki fakihlerin cumhurunun ya da çoğunluğunun görüşü de böyledir.”⁶⁷⁹ demiştir.

Karadâvî günümüzde hayır kurumlarına olan ihtiyacı belirterek zekâtların bu kuruluşlar vasıtasıyla yapılabileceğinin üzerinde durmuştur. Konumuzla ilgili önemli eserler kaleme alan Yunus Vehbi Yavuz’da İslâm’da Zekât Müessesesi isimli eserinde sivil toplum kuruluşları olan dernek ve vakıflara zekât verilmesiyle ilgili olarak; “Günümüzde din işlerine hizmet eden sosyal yardımlaşma esaslarına sadık kalarak çalışan müessese ve cemiyetlere, emin ellerde bulundukları takdirde zekâtın verilmesi, Hz. Peygamber devrinde devlete verilmesinden farksızdır.”⁶⁸⁰ demiştir. Yavuz’a göre bu müesseselere güven duyulması durumunda ve verilen zekâtların yerine ulaştırılması noktasında herhangi bir şüphe yok ise gönül rahatlığı içerisinde Müslümanlar zekâtlarını dernek ve vakıflara verebilirler. Yine zekât ibadeti konusunda müstakil bir eser yayınlayan Vecdi Akyüz konumuzla ilgili olarak; öncelikle Muhammed Ebu Zehra ve Muhammed Hamidullah’ın bu konudaki olumlu görüşlerini açıkladıktan sonra kendisi de; “Zekât, hayır kurumu olarak değil fakat zekât

⁶⁷⁹ Yusuf el-Karadâvî, *Çağdaş Meselelere Fetvalar*, trc., Harun Ünal, (İstanbul: Ravza Yayınları, 1996) , 7/157-163.

⁶⁸⁰ Yavuz, *İslâm’da Zekât Müessesesi*, 429.

dağıtımını üzerine alarak faaliyet yapan vakıf ve derneklere ödenebilir. Zira, onların verecekleri makbuzlar, birer temlik işaretidir. Bütün bunlara rağmen, hayır yolları ve kurumları, fî sebîlillah kavramının yorumu içinde düşünülebilir.”⁶⁸¹ şeklinde açıklamada bulunmuştur. Akyüz, zekâtın dağıtımının bu dernek ve vakıflar yoluyla olabileceğini açıklamış ancak vakıf ve derneklerin ise bizzat kendileri için zekât almaları konusunda biraz tereddüt ile yaklaşmıştır. Değerlendirmesinde ise; fî sebîlillah kapsamında bu kurumların düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir. İslâm’ın sosyal adaleti tesisi üzerinde önemli çalışmalar yapan Celal Yeniçeri; genel İslâm âlimlerinin düşüncesini aktardıktan sonra kanaatinin fî sebîlillah kısmından dernek ve vakıfların da faydalanabileceğine işaret etmiştir.⁶⁸² İslâm Ekonomisi üzerine çalışmalar yapan Pakistanlı araştırmacı Syed Muhammed Hasanuz Zaman; zekât sarf yerlerini açıklarken bu yerlerden birisi olarak hayır işleri yapanlara da yer vermiştir.⁶⁸³ Yine konumuzla ilgili olarak Hamdi Döndüren; fî sebîlillah bağlamında hayır ve taat ile ilgili işler yapan kurumlara zekât verilebileceğini belirtmiş, bu kurumların, dernek ve vakıfların da topladıkları zekâtları ise zekât sarf yerlerine harcamaları gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu kurumların kendi bina yapımlarına ve demirbaşlarına zekâttan harcama yapmamaları gerektiğini de vurgulamıştır.⁶⁸⁴

Diyanet İşleri Başkanlığı, Zekât Sıkça Sorulanlar isimli yayınlamış olduğu kitapçıkta zekâtın ihtiyaç sahibi kimselere ve belirlenen zekât sarf yerlerine doğrudan verileceği gibi aracı vasıtası ile de verilebileceğini belirtmiş ve bu aracının birey ile kurum arasında bir farkın olmadığını ifade etmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı, sivil toplum kuruluşu olan dernek ve vakıfların vekâleten zekât alabileceğini ve bu zekâtları ilgili sarf yerlerine dağıtması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Toplanan zekâtların genel hizmetler için kullanılmasının doğru olmadığını belirtmiş, bu şekilde toplanan zekâtları genel hizmetleri için kullanan kurum ve kuruluşlara zekâtın verilmemesi gerektiğini açıklamıştır.⁶⁸⁵ Ayrıca Din İşleri Yüksek Kurulu’nun 15.03.1984 tarih ve 31 sayılı kararıyla basılan Zekât eserinde; zekâtın Kızılay Derneği, Çocuk Esirgeme Kurumu ve diğer kurumlardaki fakirlere sarf edilmek üzere yöneticilere verilebileceği belirtilmiştir.⁶⁸⁶

⁶⁸¹ Akyüz, *Zekât*, 563.

⁶⁸² Yeniçeri, *İslâm’ın Paylaşma Medeniyeti İlgili Tüm Kurumları ve Günümüze Taşınması*, 330.

⁶⁸³ Syed Muhammed Hasanuz Zaman, *Kuran’ı Kerim’de İktisadi İlkeler*, çev., Zeynep Özbek, (İstanbul: İGİAT Yayınları, 2018), 332.

⁶⁸⁴ Hamdi Döndüren, *Güncel Fıkıh Meseleler*, (İstanbul: Işık Yayınları, 2011), 165.

⁶⁸⁵ Bk. *Zekât Sıkça Sorulanlar*, 2. Baskı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 30-31.

⁶⁸⁶ İsmail Ezherli, *Zekât*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984), 65.

Son dönem araştırmacıları temlik şartının yeniden değerlendirilmesi gerektiği konusunda; fı sebîlillah, ibnü's-sebil ve müellefei kulûbün günümüzde nasıl anlaşılması gerektiği hususunda önemli açıklamalar yapmışlardır. Bütün bu hususların da göz önüne alınarak zekât ibadetinden Müslümanların günümüzde en güzel ve en faydalı bir şekilde yararlanmaları sağlanmalıdır. Kanaatimizde bu konuda son dönem araştırmacıların yapmış olduğu açıklamalar hususunda sivil toplum kuruluşları olan dernek ve vakıflara zekâtların verilebileceği yönündedir. Bu kuruluşlar tarafından toplanan zekâtlar da İslâm âlimlerinin yapmış olduğu açıklamalar ışığında zekât sarf yerlerine dağıtılması gerekmektedir.

3.5. Dernek ve Vakıflar Tarafından Yürütülebilecek Zekât Faaliyetleri

Sivil toplum kuruluşlarının toplamış oldukları bu zekâtları cami, köprü, yol, okul, su gibi hayırlı işlerde kullanmaları Hanefilerce uygun görülmemiş ve buralara aktarılan fonların zekâttan karşılanmaması gerektiği Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından da belirtilmiştir. Yine Din İşleri Yüksek Kurulu Sivil Toplum Kuruluşlarına doğrudan veya bir aracı vasıtası ile zekât verilebileceğini belirtmiş ancak sivil toplum kuruluşu tarafından toplanan zekâtların Kur'an'da sarf edilen zekât sarf yerlerine ulaştırması gerektiğini belirtmiştir. Din İşleri Yüksek Kurulu toplanan zekâtları hak sahiplerine teslim etmeyen ve genel hizmetleri için kullanan sivil toplum kuruluşlarına zekât verilmemesi gerektiği üzerinde durmuş böyle kuruluşların desteklenmesinin ise zekât dışında olan yardımlar ile yapılması gerektiğini açıklamıştır.⁶⁸⁷ Ancak Din İşleri Yüksek Kurulu'nun bu kararlarının özellikle 1965 yılından sonra değişime uğramış ve o dönemde yaşanan bazı suiistimallerden kaynaklanmıştır. Yine Din İşleri Yüksek Kurulu zekât yerlerine sarf edilmesi durumunda sivil toplum kuruluşu olan dernek ve vakıfların vekâleten de olsa zekât toplama ve dağıtımını üstlenmelerinde herhangi bir sakınca görmemektedir. Kanaatimiz toplumsal sorunların çözümünde dernek ve vakıfların önemine binaen Din İşleri Yüksek Kurulu kararlarında iyileştirme de yapabileceği yönündedir.

Zekât sarf yerlerini İslâm âlimlerinin yaptığı açıklamalar ışığında değerlendirdiğimizde, günümüzde dernek ve vakıfların yapabilecekleri zekât faaliyetlerini başlıklar halinde inceleyelim.

⁶⁸⁷ *Zekât Sıkça Sorulanlar*, 30.

3.5.1. İnşaat, Barınma ve Sosyal Güvenlik Faaliyetleri

Zekâtın sarf yerlerinden olan ibnü's-sebil fonundan; sokaklarda terk edilmiş halde olan insanların, sokak çocuklarının, dilencilerin, mültecilerin, kalacak yeri olmayan kimsesizlerin yararlanabileceği günümüz âlimleri tarafından üzerinde durulan hususlardan birisi olmuştur. Bu durumda olan kişilerin de ibnü's-sebil olarak değerlendirilerek zekâtın bu fonundan yararlanabilecekleri belirtilmiştir.⁶⁸⁸ Çağdaş âlimlerimizden Karadâvî bu konuda; ibnü's-sebil kapsamında olsun veya olmasın bu sahipsiz çocukların fakir ve miskinler kapsamında bile değerlendirilebileceğini ifade etmiş ve bunlara zekât verilmesi gerektiğini söylemiştir.⁶⁸⁹ Ömer b. Abdülaziz zamanında zekât sarf yerleriyle ilgili imam Zuhri'den neler yapılması gerektiği istenildiğinde imam Zuhri, ibnü's-sebil ile ilgili olarak; barınacak yeri ve barınacak yakını olmayan kişilerin barındırılması, yollar üzerine bu amaç için konaklama yerlerinin inşa edilmesi ve yolcuların güvenli bir şekilde konaklama imkânının sağlanması gerektiğini ifade etmiş, bu kişilerin bineklerinin dahi ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁹⁰

Zekât ibadetinin günümüzde nasıl uygulanması gerektiği ile ilgili çalışmalar yapan Vecdi Akyüz zekât alabilecek kişileri sıralarken; yetim ve buluntu çocuklar, dul ve boşanmış kadınlar, yaşlılar, hapiste olan tutuklular, öğrenciler ve kaza ve afete uğrayan kişileri de zikretmiştir.⁶⁹¹ Yine konumuzla ilgili çalışmalar yapan Celal Yeniçeri; yoksullara sürekli olarak zekâttan bir gelir sağlanmasını, tutuklu ve hükümlülerin zekâttan pay alması gerektiğini, yoksul olanlara zekâttan sağlık yardımı yapılmasını, yoksul aile çocuklarının eğitim giderlerinin karşılanması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁹²

Bu durumda olan kişilerin topluma kazandırılması adına barınaklar yapılması, rehabilitasyon merkezlerinin kurulması, kadınlar için kadın sığınma evlerinin açılması gibi faaliyetlerde zekâtın bu fonundan yararlanılmalıdır. Bu şekilde bu insanlara daha kurumsal yerler oluşturulabilir.⁶⁹³ Kanaatimiz de günümüzde ibnü's-sebilin insanların sosyal güvenliğini sağlayacak bir şekilde, hiçbir insanın sokakta, yolculukta, yaşadığı ülkede aç ve açıkta

⁶⁸⁸ Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, 216.

⁶⁸⁹ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 2/173.

⁶⁹⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 544.

⁶⁹¹ Akyüz, *Zekât*, 592.

⁶⁹² Yeniçeri, *İslâm'ın Dayanışma-Paylaşma Medeniyeti İlgili Tüm Kurumları ve Günümüze Taşınması*, 289-291.

⁶⁹³ Dumlu, "Zekâtın Sarf Yerleri", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, 800-801.

kalmaması yönünde kullanılması gerektiğidir. Dernek ve vakıflar zekâtın bu fonundan kamu ve toplum yararına önemli hizmette bulunabilirler.

Konumuzla bağdaştırabileceğimiz en büyük örnek hiç şüphesiz yakın zamanda yaşamış olduğumuz asrın felaketi olarak nitelendirilen depremde yaşamış bulunmaktayız. Bir gecede binlerce insan evinden, iş yerinden olmuş ve yine binlerce insan bulundukları bölgelerden farklı şehirlere göç etmek durumunda kalmıştır. Ülkemizde o bölgeye büyük bir yardım seferberliği başlatılmıştır. Kanaatimizce depremzede vatandaşlarımızı da bu süreçte bir nevi ibnü's-sebil olarak görebilir ve zekâtın bu fonundan deprem bölgesinde yaşayan insanlara da ulaştırabiliriz. Deprem bölgesinde yaşayan insanların birçok ihtiyacı dernek ve vakıflar tarafından zekât fonundan karşılanabilir. Depremzede vatandaşlarımızın zengin olmayanlarını fakir kapsamında, zengin olanlarını ise ibnü's sebil kapsamında değerlendirebiliriz. Zira zengin olduğu halde bazı depremzedelerimiz bankaların kapanması, ulaşım imkânlarının kısıtlanmış olması ve buna benzer sebeplerle mal varlıklarına bir müddet ulaşamamışlardır. Onların bu durumu ibnü's sebile benzemektedir. Zira ibnü's sebil de memleketinde mal varlığı olduğu halde yolculuk yaptığı yerde fakir konumundadır. İbnü's sebinin, mal varlığına ulaşım sağladığında daha önce almış olduğu zekâtı iade edip etmeyeceği hususunda ihtilaf edilmiştir. Esasen Hanefilere göre; ibnü's sebil olarak zekât alan kişi almış olduğu zekâtı iade etmek zorunda değildir. Ancak günümüz şartlarında; Müslümanların toplumsal çapta daha da fakirleşmiş olması, bazı bölgelerde açlık ve kıtlığın ölümlere neden olacak seviyelere ulaşmış olması ve başta bilim ve teknoloji olmak üzere birçok alanda global gelişmelerin gerisinde kalmış olması gibi nedenlerle ibnü's sebinin aldığı zekâtı iade etmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Keza Şafî mezhebinin klasik görüşü de bu yöndedir. Malezya da uygulanan kamusal zekât uygulamasında ise; tabi afet ve hırsızlık gibi sebeplerle iflas eden kişiler; borçlu fonundan, malını bu sebeplerle tamamen kaybeden iş insanları ise; ibnü's sebil fonundan desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir.⁶⁹⁴ Malezya uygulaması kanaatimizi destekler niteliktedir. Zira afet ve hırsızlık gibi nedenler geçici bir süreliğine zenginin malına erişimini engelleyen sebeplerdir. Bundan dolayı verilen zekât borç kapsamında görülmüştür. Tamamen iflas eden kişi ise hiç malı yokmuş gibidir. Dolayısıyla fakir kategorisine dahil olmuştur.

⁶⁹⁴ İsmail Yalçın, "Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/2, (Aralık 2016), 255-256.

3.5.2. Kültürel, Askeri, Eğitim ve Tebliğ Faaliyetleri

Zekât sarf yerlerinden olan fî sebilillahın kapsamı bazı İslâm âlimleri tarafından geniş tutulmaya çalışılmıştır. Zekâtın bu fonundan dernek ve vakıfların faaliyet yapabilecekleri pek çok alan bulunmaktadır. Fî sebilillahın kapsadığı alanlar arasında; kültür, eğitim, savunma, askeri alanlar yer almaktadır. Enes b. Mâlik, Hasan Basrî, Kasımî, Reşit Rıza, Muhammed Hamidullah ve Elmalılı Hamdi Yazır Allah'ın rızasını taşıyan her türlü hayır işlerini kapsadığını belirtmişlerdir. Bu kavramın içerisine eşi vefat etmiş kadınları, öksüz ve yetim olan çocuklara yapılan yardımları, hastane ve cami gibi kurumlara verilen yardımları, ülke topraklarının savunma giderlerine ve din ile devletin devamı için yapılan her türlü olumlu yardımın bu kapsamda değerlendirildiğini ifade etmişlerdir.⁶⁹⁵ Fıkhü's-Sünne isimli eserinde de Seyyid Sabık konuyla ilgili olarak; Günümüzde Allah yolunda yapılacak en önemli işin İslâm için davetçiler hazırlamak ve onlara yeterli mal vererek düzenli cemiyetler kurup İslâm'ı tebliğ etmek olduğunu belirterek fî sebililahtan bunun için pay verilebileceğini ifade etmiştir. Hem dini ilim hem de fenni ilim tahsil eden hocalara ve talebelere de ihtiyaçları olmaları durumunda bu paydan verileceğini belirtmiştir. Ayrıca; askeri alanı kapsayıcı faaliyetler, askeri hastaneler, yolların yapılması ve bu yapılan yolların bakımının yapılması, toplumun geneline yönelik hayır kurumların oluşturulması da Seyyid Sabık'a göre fî sebilillah kapsamında değerlendirilmektedir.⁶⁹⁶ Ebu Yusuf da zekât sarf yerlerini açıklarken fî sebilillah kapsamında olmasa da Müslümanlar için yeni yolların açılmasına ve bu yolların bakımına ve onarımına zekâtın pay verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶⁹⁷ Fî sebilillah kavramı çağdaş araştırmacılar tarafından değerlendirildiğinde klasik kaynaklarda bulunan görüşlerden tam manasıyla ayrılmamakla birlikte fî sebilillahın kapsamını ve alanını belirttiğimiz âlimler gibi genişletme yönünde oldukları görülmektedir.⁶⁹⁸ Örneğin son dönem İslâm âlimlerinden Reşit Rıza, fî sebilillah kavramını kişilerin dışında değerlendirmiş ve dini ve devleti ayakta tutan Müslümanların genel maslahatlarını kapsadığını ifade etmiştir.⁶⁹⁹ Yine konumuzla ilgili çalışmalar yapan Celal Yeniçeri fî sebilillahın her türlü hayır işlerini kapsadığını belirtmiş ve İslâm'ı tebliğ etmek amacıyla yazılan ve tercüme edilen kitapların bu kaleminden desteklenebileceğini belirtmiştir. Bunun yanında bu şekilde ortaya çıkan

⁶⁹⁵ Akyüz, *Zekât*, 540.

⁶⁹⁶ Sabık, *Fıkhü's-sünne*, 2/254.

⁶⁹⁷ Ebû Yusuf, *Kitâbü'l-Hâraç*, 135.

⁶⁹⁸ Bk. Köse, "Fî Sebilillah Kavramının Zekât Açısından Tahlili", 107-134.

⁶⁹⁹ Dumlu "Zekâtın Sarf Yerleri", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, 793.

eserlerin ise kazanç aracı yapılmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁰⁰ Zekât konusuyla ilgili olarak müstakil eserler yazan Yunus Vehbi Yavuz'da konumuzla ilgili olarak; Toplanan zekâtların bir merkezde sistemli olarak toplanmasının, ilmî alanda kurumların oluşturulmasının, İslâm'ı tanıtıcı faaliyetlerde bulunmanın, İslâm'ı tanıtıcı basın merkezleri oluşturmanın, ülke savunması için oluşturulan savaş sanayinin fî sebilillah kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁷⁰¹ Yine Yavuz'a göre, İslâm'ı tanıtmak için matbaalar oluşturmak, toplumun kültürel anlamda güçlendirmek için çalışmalar yapmak, eğitim faaliyetleri için; yurtlar, barınma yerleri, anaokulları ve kreşler açmak ve İslam sanatlarının geliştirilmesi, İslâm siyasetinin tanıtılması, İslâm kültürünün araştırılması fî sebilillah kapsamındadır.⁷⁰² Görüldüğü üzere Yunus Vehbi Yavuz fî sebilillah günümüz şartlarında değerlendirmiş ve fî sebilillahın alanını son derece geniş tutmuştur. Yine çağdaş dönem âlimlerimizde Karadâvî fî sebilillah kavramını her ne kadar cihat olarak yorumlasa da bu cihadın günümüzde nasıl olması gerektiği üzerinde durmuştur. Karadâvî günümüzde cihadın yalnızca askeri anlamda olmadığını belirtmiş ve geçmişte askeri olarak yapılan cihadın günümüzde kültürel, eğitim-öğretim ve İslam'a tebliğ yani davet alanında yapılması gerektiği üzerinde durmuş ve son olarak fî sebilillaha aktarılan fonunda bu cihette kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁰³ Malezya'da bizzat devlet eliyle yürütülen zekât faaliyetlerinde ise; fî sebilillah fonunun İslami yayınlara ve başarılı öğrencilere ayrıldığı görülmektedir.⁷⁰⁴ Bu hususta günümüzde fî sebillahın İslami tebliğ ve eğitim üzerinde kullanılması gerektiğini destekler niteliktedir. Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanan Komisyon tarafından yazılan İlmihâlde ise fî sebilillahın; tebliğ faaliyetlerinde ve ülke savunma harcamalarında kullanılması gerektiği üzerinde durulmuştur.⁷⁰⁵

Beytullah Aktaş, fakir ve miskin kavramları üzerine yazmış olduğu makalesinde şöyle demektedir:

“Tanımları konusunda ihtilaflar bulunan fakir ve miskin kavramlarının Kur'an-ı Kerîm bağlamında tanımlanması mümkün görünmektedir. Buna göre fakirler, Allah yolunda bulunmalarından dolayı geçimlerini temin etmek için uğraş(a)mayan kimseler olarak tanımlanabilir. Cenâb-ı Hak Kur'an-ı Kerîm'de zekâtın harcama kalemleri içinde, fakirleri ilk sırada sayarak, bu sınıfa verdiği önemi

⁷⁰⁰ Yeniçeri, *İslâm'ın Paylaşma ve Dayanışma Medeniyeti İlgili Tüm Kurumları ve Günümüze Taşınması*, 327-328.

⁷⁰¹ Yavuz, *İslam'da Zekât Müessesesi*, 369-370.

⁷⁰² Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, 83-85.

⁷⁰³ Karadâvî, *İslâm Hukukunda Zekât*, 2/154-155.

⁷⁰⁴ Murat Aydın - Hakkı Odabaş, “Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi ve Malezya Zekât Sistemi Örneği”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 21/54, (Temmuz-Aralık 2018), 166.

⁷⁰⁵ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/487.

göstermiştir. Bu sebeple günümüzde de ilim tahsil etmek. İslâm'ı anlatmak gibi ulvî gayelerle meşgul olduğu için geçimini temin ile uğraşamayan kimselerin şahsî ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verilmelidir. Miskin kavramı ise Kur'an'da, mutlak manada yoksul kimseleri ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bazen karınlarını doyuracak yiyeceği bulmakta dahi zorlanan miskinlere, bu özellikleri sebebiyle, inanan/ inanmayan tüm insanlar yardıma koşmalı ve birbirlerini yardıma teşvik etmelidir. Cenâb-ı Hak Kur'an'da toplumun bu ihtiyaç içinde kıvranan kesimini, fakirlerden sonra ikinci öncelikli yardım edilmesi gerekenler olarak bildirmiştir. Kur'an'da, hem tüm gelirlerin harcama kalemleri arasında hem de insanların mallarında hakkı olan kimseler arasında zikredilerek miskinlere yardımın sadece zekâtla sınırlı bir yardım olmadığı da vurgulanır. Öyleyse günümüzde de yoksullara zekâtla birlikte, her türlü infak ve kefaret yoluyla sahip çıkılmalı ve karınları doyurulmalıdır. Ayetlerde miskinleri doyurmaya teşvikin vurgulanması da, bu işin organize bir faaliyet olarak yapılmasının, kampanyalar düzenlenmesinin ve seferberlik halinde yoksulluk probleminin çözülmesi için çalışılmasının önemini göstermektedir. Aslında miskinlerin bakımı ve görünümünün, bir sosyal politika ve sosyal devlet anlayışını gerektirdiğini söylemek mümkün görünmektedir.⁷⁰⁶

Aktaş ilim tahsil edenleri ve İslâm'ı anlatmak için çalışanları fî sebilillah kapsamında değil fakirler kapsamında değerlendirmiştir. Fakir ve miskinlerin Kur'an-ı Kerîm bağlamında değerlendirerek fakir kavramının, Allah yolunda olup geçimini temin edemeyen kişileri kapsadığını belirtmiştir. Miskinleri ise toplumda ve dünyada yaşayan inanan ve inanmayan bütün yoksul insanları kapsadığını belirtmiş ve bununla zekâtın yanı sıra bütün hayır yollarıyla mücadele edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak zekâtın gayri Müslimlere verilip verilmemesi hususu geçmişten günümüze tartışılmalı de gayri Müslimlere zekâtın verilmesi İslâm âlimleri arasında genel kabul görmemiştir.

Kanaatimiz; İslâm'ı tanıtmak için yapılan faaliyetleri, umuma ait hayırlı işleri, eğitim-öğretim için yapılan harcamaları ve Müslüman ülkelerin savunma ve kalkınma giderleri için yapılan harcamaları, ihtiyacı olan Müslümanların sosyal güvenliğinin sağlanması zekât sarf yerleri olarak değerlendirilmesi ve bu harcamaların zekâtı karşılanabileceği yönündedir.

3.5.3. Lobi Faaliyetleri

Zekât sarf yerlerinde yer alan kölelik fonunun günümüzde tüm dünya üzerinde kabul edilen temel insan haklarını iyileştirmede kullanılması gerektiği de ifade edilmiştir.⁷⁰⁷ Günümüzde kölelik dünya genelinde kaldırılmış olsa da kölelik ile ilgili hükümlerin, dünya ölçeğinde

⁷⁰⁶ Beytullah Aktaş, “Zekâtın Harcama Kalemlerinden Fakir ve Miskin Kavramlarının Kur'an Bağlamında Yeniden Tanımlanması”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/33, (Ocak-Haziran 2015), 126-127.

⁷⁰⁷ Erkal, “Zekât”, *İlmihâl*, 1/484.

temel insan haklarının iyileştirilmesinde ve özgürlüklerini kaybetmiş insanların özgürlüklerinin sağlanması için kullanılması ve gerekli maddi desteğin sağlanması önemlidir.⁷⁰⁸ Kanaatimiz de zekât sarf yerlerinden olan rikâbın günümüzde Müslümanların özgürlüğü için kullanılması gerektiği yönündedir. Zekâtın bu fonundan dernek ve vakıflar, özgürlüğünü sağlama noktasına gayret sarf eden Müslüman ülkelere yönelik lobi faaliyetlerinde bulunabilmelidir.⁷⁰⁹ Örneğin yıllardır İslâm alemleri için kanayan yara haline gelmiş olan Filistin'in özgürlük mücadelesine yönelik dernek ve vakıflar tarafından lobi faaliyetlerinde bulunulabilir. Bütün bu harcamalarda zekâtın bu fonundan yararlanılabilir. Bireysel olarak bir Müslümanın bunu yapması daha zordur. Kurumsal hale gelen dernek ve vakıflar tarafından bu tür faaliyetler hızlı ve etkili bir şekilde yürütülebilir.

Zekât sarf yerlerinden müellefe-i kulûbün günümüz şartları da düşünüldüğünde bu fondan zekâtın nasıl yeniden etkili bir şekilde kullanılması gerektiği ile ilgili kanaatimiz; bugün dünyanın birçok bölgesinde dini, siyasi olarak mücadeleler verilmektedir. Örneğin Afrika ülkelerinde yıllarca misyoner ve komünist faaliyetlerde bulunulmuş, etkili çalışmalar yapılmıştır. Müslümanlar yıllarca bu bölgeleri ihmal etmişler gerekli çalışmaları sağlamamışlardır. Bu gibi bölgelere Müslümanların el uzatması, gerekli yardımlarda bulunması ve İslâm'a bağlanmaları için desteklemeleri gerekmektedir. Bu faaliyetler müellefe-i kulûb fonundan desteklenebilir.⁷¹⁰ Bu faaliyetlerde dernek ve vakıflar tarafından yürütülebilir. Dernek ve vakıflarımız her yıl Afrika ülkelerinde birçok faaliyette bulunmaktadır. Dernek ve vakıflarımız tarafından yapılacak eğitim, sağlık, barınma ve gıda gibi temel ihtiyaçlar zekâtın bu fonundan karşılanabilir. Bu şekilde hem dinimize hem de ülkemize yönelik o insanlar tarafından müspet düşünceler gelişebilir ve birçok insanın Müslüman olması da sağlanabilir.

3.5.4. Zekât Faaliyetlerinde Bulunan Dernek ve Vakıf Personeline Zekâtın Ücret Ödenmesi

Toplanacak olan zekâtların belirlenmesi, belirlenen zekâtların toplanması ve toplanan bu zekâtların dağıtılması zekât toplamakla görevli memurlar tarafından yerine getirilmiştir. Zekât için çalışan görevlilerin olması ve bu görevlilere zekâtın pay ayrılması, zekât

⁷⁰⁸ Muhlis Akar - Ercan Eser, *Zekâtı Anlamak*, (Ankara; Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 81.

⁷⁰⁹ Yalçın, "Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine", 255.

⁷¹⁰ Özek, vd., *İbadet ve Müesseseler Olarak Zekât*, 123.

ibadetinin İslâm devletinde kurumsal bir müessese olduğunu ve bu kurumsal müessesinin organize bir şekilde yürütülmesi gerektiğini göstermektedir.⁷¹¹ Dinimiz, zekât toplayan görevlilerin mal sahibi olan kişilerden zekât dışında bir hak talep etmemesi için zekât toplayan görevlilere de zekâttan bir pay vermiştir.⁷¹² Zekât memurları devletin ve fakirin vekili durumundadır. Günümüzde devletin temsilcisi olarak yardım toplama konusunda izin verilen hayır kurumlarının temsilcileri zekât memurlarına kıyas edilip edilmeyeceği de tartışılmıştır. Genel kabul gören görüşe göre devlet tarafından görevlendirilen kuruluşlar devlet başkanının vekili durumundadır. Bu sebeple hayır kurumlarına yardım toplayan kişiler zekât memuru hükmünde olup zekâttan pay alabilirler.⁷¹³

Zekât toplayan görevlilere verilen zekât payının günümüzde; daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilerek zekât ibadetinin günümüzde kurumsal bir biçimde uygulanması sağlanmalıdır. Bunun en önemli örneklerinden birisi hiç şüphesiz Hz. Peygamberin zekât memurlarını görevlendirmede izlediği yol ve bu memurların yaptıkları işlerdir.⁷¹⁴ Günümüz koşulları da gözetilerek zekâtın toplanması ve dağıtılması için çalışan kimselere yeterli bir miktarda ödeme yapılmalıdır.⁷¹⁵ Zekâtın toplanmasından dağıtım süresi boyunca zekât faaliyetinde bulunan dernek ve vakıf personelleri de zekâttan pay alabilmelidir. Bu kurumlarda çalışan personeller peygamber (sav) döneminde bulunan zekât memurları gibidir. Kanaatimiz, hayır kurumlarında zekât faaliyetlerinin her aşamasında yer alan personelin maaşlarının ödenmesi için başka bir maddi imkân yoksa zekâttan pay alabileceği yönündedir. Malezya’da oluşturulan zekât sisteminde de ilgili kurumlar tarafından yapılan zekât faaliyetlerinde bu kuruluşlarda çalışan personel masrafları için de pay ayrılmıştır. Bu uygulama da kanaatimizi destekler niteliktedir.⁷¹⁶

⁷¹¹ Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât*, 78.

⁷¹² Maverdi, *el-Ahkâmü’s sultaniyye*, 235.

⁷¹³ Esat Muhammed Sâid es-Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhu*, trc., Halil Aldemir vd., (İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2009), 339.

⁷¹⁴ Yavuz, *İslam’da Zekât Müessesesi*, 319.

⁷¹⁵ Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, 78.

⁷¹⁶ Ömer Faruk Olgun, *Malezya Kurumsal Zekât Uygulamasında Zekâtın Toplanma Usulü ve Sarf Yerlerinin Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi*, (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 49.

SONUÇ

Dinimiz; insanın maddeye olan bağılılığını önlemek, kişilerin servetin esiri olmalarını önlemek ve mala karşı aşırı düşkünlüklerini toplum hizmetine dönüştürmek ve toplum yararına kullanmak için zekât ibadetini farz kılmıştır.

Zekât ibadetini diğer ibadetlerden ayıran nokta, toplumda sosyal adaleti sağlaması, fakir, kimsesiz, miskin, bakıma muhtaç ve maddi sıkıntı çeken insanların sorunlarına bir çözüm üretmesi ve toplumsal yoksulluğu önlemesidir. Tarih boyunca toplumlar ne kadar ilerleme kat etmiş olsalar da mutlak manada sosyal adaleti sağlayamamıştır. Zekât; sosyal adaletin sağlanması için İslam'ın ortaya koyduğu bir çözümdür. Günümüzde zekâtın sosyal adaleti sağlama konusundaki önemi daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Yaşadığımız dönemde; mülteci krizleri, pandemi döneminde birçok insanın işini kaybetmesi ya da yeterince gelir elde edememesi, milyonlarca insanın iç savaşlar dolayısıyla ülkelerini terk edip farklı ülkelere göç etmek durumunda kalması, Dünya'nın bazı bölgeleri ve ülkeleri lüks ve şatafat içerisindeyken özellikle Afrika'nın açlık ve büyük bir yoksulluk içerisinde bulunması herkesin vicdanını sızlatan bir durumdur. Bu insanların hem maddi hem manevi yönden kayıplarının bir şekilde giderilmesinde ve yaralarına merhem olunmasında zekât ibadetinin etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Zekâtın sağlıklı bir şekilde toplumsal sistem içerisine katılması durumunda bireysel ekonomik sıkıntılar giderilebildiği gibi yokluk içerisinde yaşayan Müslüman ülkelerin topyekûn kalkınmasına önemli katkılar sunabilir. Zira zekât malının Kur'ân ve sünnette belirtilen sarf yerlerine baktığımızda kişilerin yanı sıra toplumun maslahatlarının da göze alındığı görülmektedir.

Günümüzde özellikle ülkemizde zekât ibadetinin Müslümanların bireysel tercihlerine bırakılması ve gönüllük esasıyla yürütülmesi zekâtın toplumsal etkisini ve işlevini azaltmaktadır. Bu bağlamda gelir vergisi ve sair vergiler gibi zekât gelirlerinden alınacak nisabın da Hz. Peygamber ve râşid halifeler döneminde olduğu gibi devlet tarafından belirlenerek toplanması ve ilgili sarf yerlerine dağıtılması sosyal adaletin temini noktasında

daha etkili olacaktır. Devletin bu görevi yerine getirmediği durumlarda Müslümanlar tarafından oluşturulan dernek ve vakıflar bu görevleri suiistimal etmeden yerine getirmeli ve toplanılan zekâtları amacına uygun olarak kullanmalıdır. Şunu ifade etmek gerekir ki bu uygulamalar yasal düzenlemelerle kontrol altına alınmalı, hesap verilebilir bir noktada yürütülmelidir. Dernek ve Vakıflar tarafından toplanan zekâtlar, zekât ayetinde yer alan guruplara sarf edilmelidir.

Zekât ibadetinin sarf yerlerine bütünsel olarak bakıldığında zekâtın yoksullukla mücadele de kullanılan, sosyal güvenliği sağlayan; sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda işlevi bulunan bir ibadet olarak değerlendirildiği görülmektedir. Ancak günümüzde zekât, tek bir sınıfa özellikle de fakire temlik edilen bir ibadet olarak görülmektedir. Bu durum zekât ibadetinin toplumsal işlevini azaltmaktadır. Oysa sosyal dayanışmanın esasını oluşturan zekât ibadetinin toplumda fakirlikten başlayarak yolda kalmış olanlara kadar geniş çerçevede toplumu kuşatıcı bir yönü bulunmaktadır. Emevi halifelerinden Ömer b. Abdülaziz'in İbn Şihab'a yazdırdığı yazıda zekâtın dağıtılacağı yerler arasında; hastalar, yatalak olanlar, sakatlar, kimsesizler ve hapiste yatan Müslümanların zikredilmesi bu gerçeği ortaya koymaktadır.

Zekât sarf yerlerine baktığımızda sadece fakir ve miskinlere değil; İslam'ın yayılması, korunması ve Müslümanlara düşmanlarından zarar gelmesini önlemek amacıyla yapılan harcamaların da zekât yerine geçtiği görülmektedir. Vakıf ve dernekler tarafından toplanan zekâtlar bu sarf yerlerinde de kullanılmalıdır. Yine günümüzde yoksullara, güçsüzlere ve acizlere bakılmak üzere oluşturulan kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumlara da zekât verilebilmeli ve bu, vekâleten temlik veya dolaylı temlik sayılmalıdır. Aynı şekilde vakıf ve dernekler de toplumda kimsesizler, bakıma muhtaç olanlar, yetimler ve durumu yerinde olmayan yaşlılar için kurumsal yerler oluşturabilmelidir. Ancak burada dikkat edilecek noktalardan birisi zekât parası ile oluşturulan bu kurumlarda barındırılan kişiler maddi durumu yerinde olmayan kişilerden seçilmeli ve herhangi bir ücrete tabi olmamalıdır. Bu hususa dikkat edilmelidir.

Yaşadığımız çağda kamu hizmeti olarak görülen; sağlık, eğitim, bayındırlık, imar ve ulaşım faaliyetleri ile kimsesiz çocukların bakımı, yetim, dul ve engelli vatandaşların yaşamlarını sağlıklı bir şekilde ikame ettirebilmeleri için gerekli olanakların sağlanması özellikle devletlerin sosyal hizmetleri ücretsiz olarak sağlayamadığı İslam ülkelerinde hayır kuruluşları tarafından yürütülmektedir. Bunların fonlanması da zekâttan karşılanabilmelidir. Bu şekilde hem yoksul Müslümanlara yardımcı olunurken hem de yoksul Müslüman

Ülkelerin kalkınmasına olanak sağlanmış olacaktır. Bu kurum ve kuruluşların her şehirde yeterli temsilci bulundurması da zekâtın toplanması ve dağıtımını konusunda da Müslümanlara gerekli kolaylığı sağlayacaktır. Bu masraflar da zekât fonundan karşılanabilmelidir.

Eğitime yeteri kadar önem verilmemesi durumunda toplumlarda herhangi bir ilerleme ve maddi-manevi bir gelişme sağlanamaz. Sivil toplum kuruluşları topladıkları zekâtlarla özellikle yoksullukla ve açlıkla mücadele eden Müslüman ülkelerde eğitim faaliyetlerinde bulunabilmelidir. Eğitimin sağlandığı bir toplumda kalkınma kendiliğinden oluşacaktır.

Günümüz uygulamasında zekâtın edasının şartlarından olan “temlik” sadece fakir ve miskini kapsayan dar bir çerçeveye hapsedilmiş; zekât sarf yerleri ise fiilen “fakir” ve “miskin” ile sınırlandırılmıştır. Daha açık bir ifade ile zekât Müslümanların zenginlerinin Müslüman fakirlere verdikleri bir mali destek olmaktan öteye geçmemektedir. Oysa yukarıda da ifade ettiğimiz gibi zekât sadece bireysel kalkınmayı değil toplumsal kalkınmayı sağlamak üzere farz kılınmış ve sarf yerleri bu hedefe matuf olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda günümüzde zekât ibadeti yeniden gözden geçirilerek aslı hüviyetine ve amaçlarına döndürülmelidir. Müslümanların toplum ve hatta devlet olarak kalkınmasına katkı sunan önemli bir mali destek hüviyetine kavuşturulmalıdır. Bu bağlamda özellikle Afrika ve Asya’da bulunan eğitim, sağlık, bilim ve teknolojiye geri kalmış Müslüman devletlerin kalkınmasına katkı sunmak üzere bu alanlarda kurumsal yapılar oluşturulması için sarf edilebilmelidir. Keza bu coğrafiyalarda yaşayan insanlar misyonerlik faaliyetleri altında maddi katkılarla Hristiyanlaştırılmaktadır. Zekât fonu gayrimüslimlerin kalplerinin İslâm’a ısındırılması için sarf edilebilmelidir. Keza Batı lkelerinde Müslümanlar aleyhine yürütülen çalışmalara engel olmak için lobi faaliyetlerinde de kullanılabilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abdülbaki, Muhammed Fuâd. *El-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kurâni'l-Azîm*. Kahire: âru'l Hadis. 2007.
- Akbayrak, Halil. *Zekât Verilecek Yerler Baēlamında Fî Sebililah*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Aker, Muhlis - Eser, Ercan. *Zekâtı Anlamak*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Akkaya, Abdullah. “Derneklerin Kuruluşu ve Tüzel Kişilik Kazanması”. *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, 3/6 (Aralık 2019): 63-91.
- Akseki, Ahmet Hamdi. *İslâm Dîni*. 33. Baskı. Ankara: Nur Yayınları, 1989.
- Aktaş, Beytullah. “Zekâtın Harcama Kalemlerinden Fakir ve Miskin Kavramlarının Kur'an Bağlamında Yeninden Tanımlanması”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/33 (Ocak-Haziran 2015), 106-129.
- Akyüz, Vecdi. *Zekât*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Aslan, Nasi - Kayapınar, Hasan. “Mali Hukuk”. *İslam Hukuku El Kitabı*. 7. Baskı. Ed. Talip Türcan. 551-576. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Atcı, İsa. *Eb Ca'fer et-Tahâvî Hayatı ve Fikhî Görüşleri*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022.
- Aybakan, Bilal. “Temlik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/428-430. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Aydın, Murat - Odabaş, Hakkı. “Zekâtın Devlet Eliyle Yürütülmesi ve Malezya Zekât Sistemi rneēi”. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 21/54 (Temmuz-Aralık 2018), 145-173.
- Beşer, Faruk. “Zekâtın Masarifi ve Sosyal Güvenlik”. *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kuran ve Sünnette Zekât Tartışmalı İlmi Toplantı* (17-18 Kasım 2007). Ed. Bedrettin Çetiner. 161-193. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.

Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebu Sâid Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. 4 Cilt. 2. Baskı. Trc. Şadi Eren. İstanbul: Selsebil Yayınları, 2011.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûki İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1980.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslâm İlmihâli*. Sadeleştiren. A. Fikri Yavuz. İstanbul: Hisar Yayınevi, 2020.

Bostan, Muhammed Kemal. “Osmanlıda Vakıfların Yeri ve Önemi”. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2/7 (2017): 119-128.

Canan, İbrahim. *Kütübi Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. 18 cilt. İstanbul: Akçağ Basım, 1988.

Çalık, Bünyamin. “Zekât ve Temlik Esası”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/5 (Ocak 2016): 60-81.

Çeker, Orhan. “Havâic-i Asliyye”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 16/504-507. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Çınar, Hüseyin - Kaya, Miyase Koyuncu. *Vakıfların Kaynakçası*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2015.

Dalgın, Nihat. “Zekât Hükümleri”. *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/16 (Ağustos 2004) : 43-72.

ed-Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl. *Müsned'üd-Dârimî* (el-Ma'ru bi Süneni'd-Dârimî). Thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. B.y. : Dâru'l-muğni, 2000.

Davudoğlu, Ahmed. *Bülûg'ül Merâm Tercümesi ve Şerhi Selâmet Yolları*. 4 cilt. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1967.

Demirel, Zahit. *Hanefî ve Şafî Fıkında Zekâtla İlgili Farklı Görüşler*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Demircan, Adnan. “Hülefâ-i Râşidîn Döneminde Zekât Uygulamaları”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları Milletlerarası İlmi Toplantı* (İstanbul, 03-04 Aralık). Yayına Hazırlayanlar. İsmail Kurt-Seyit Ali Tüz. 115-162. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA). Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). Yer: 5-44-23, Belge Tarihi: 31.12.1926

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA). Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). Yer: 5-44-23, Belge Tarihi:31.12.1926.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA). Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). Yer: 8-66-29, Belge Tarihi:29.03.1926.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA). Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). Yer: 3-17-3, Belge Tarihi:25.02.1928.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA). Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). Yer: 3-17-21, Belge Tarihi: 10.12.1929.

Din ve Hayat. Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Müftülüğü Dergisi, 0/29, (2016).

Divan. Disiplinler Arası Çalışma Dergisi, 0/36, (Haziran 1999)

Diyanet İşleri Başkanlığı, “<https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/sayfa/515>”. Erişim. 2 Ekim 2023.

Diyanet İşleri Başkanlığı, “<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/446/ramazan-ayinda-belediye-dernek-veya-vakiflarca-iftar-yemekleri-asevlerinde-yemekler-zekat-ve-fitre-yerine-gecer-mi?>”. Erişim. 29 Kasım 2023.

Diyanet İşleri Başkanlığı, “<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/442/fakir-ve-yoksul-kimselerin-saglik-tedavilerini-yaptiran-vakif-dernek-gibi-kuruluslara-zekat-verilebilir-mi?>”. Erişim. 29 Kasım 2023.

Diyanet İşleri Başkanlığı, “<https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-MutalaCevap/39970/gumusun-zekat-nisabi>”. Erişim. 18 Haziran 2023.

Dönmez, İbrahim Kâfi. “Niyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/169-172. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle İslâm İlmihâli*. Bursa: Erkam Yayınevi, 1991.

Döndüren, Hamdi. *Güncel Fıkıhı Meseleler*. İstanbul: Işık Yayınları, 2011.

Duman, Soner. “Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn Dönemlerinde Zekât”. *Uluslararası İslâm Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 4/1 (Mart 2018): 57-78.

Duman, Soner. “Zekât Ahkâmının Teşrî Süreci”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları Milletlerarası İlmi Toplantı* (İstanbul, 03-04 Aralık 2016). Yayına Hazırlayanlar İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz. 19-44. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Dumlu, Emrullah. “Ticaret Mallarının Zekâtı”. 2. *Uluslararası İslâm Ticaret Kongresi Günümüzdeki Meseleler* (Konya 15-18 Eylül 2016). Ed. Mehmet Bayyigit. 357-408. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016.

Dumlu, Emrullah. “Zekâtın Sarf Yerleri”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları Milletlerarası İlmi Toplantı* (İstanbul 03-04 Aralık 2016) . Yayına Hazırlayanlar İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz. 765-810. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Dûrî, Abdulazîz. *İslâm İktisat Tarihine Giriş*. Çev. Sabri Orman. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

Ebu Ubeyd, Kasım b. Sellam. *Kitâbû'l Emvâl*. Çev. Cemaleddin Sarmış. İstanbul: Düşünce Yayınları, 1981.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. 2.Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.

Erkal, Mehmet. “Nema”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/549-550. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Erkal, Mehmet. “Nisap”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/138-140. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Erkal, Mehmet. “Öşür”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/97-100. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Erkal, Mehmet. “Zekât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/197-207. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Erkal, Mehmet. “Zekât”. *İlmihâl*. 2 cilt. 22. Baskı. Hüseyin Algül vd. 1/419-509. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.

Erkal, Mehmet. *Zekât Bilgi ve Uygulama*. 2. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2008.

Erkal, Mehmet. *99 Soruda Zekât*. İstanbul: Nun Yayıncılık, 1998.

Ertem, Adnan. “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”. *Divan: Disiplinler Arası Çalışma Dergisi*, 0/36 (Haziran 1999): 111-150.

Eskicioğlu, Osman. “İslâm Toplumunda Vergi ve Bazı Problemlerin Çözümü”. 1. *Uluslararası İslâm Ticaret Hukuku Günümüzdeki Mesleleri Kongresi* (Konya 25-29 Eylül 1996). Ed. Mehmet Bayyigit. 445-468. Konya: Kombad Yayınları, ts.

Ezherli, İsmail. Zekât. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.

Fayda, Mustafa. “Hülefâ-i Raşidîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/324-338. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

Fayda, Mustafa. “Ebubekir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/101-108. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Fayda, Mustafa. “Ömer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/44-51. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Fetvalar. 4. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

Fırlı, Ethem Ruhi. “Ali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/ 371-374. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

Güney, Hacı Mehmet. “Vakıf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/475-479. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Güman, Osman. “Zekât Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar”. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 4/3, (Kasım 2018), 62-73.

Gündüz, Samettin - Aydın, Yunus. “İslâm’da Vakıf Müessesesi: Selçuklu ve Osmanlılarda Vakıflar”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 0/164, (Ekim 2006): 131-137.

Günenç, Halil. *Günümüz Meselelerine Fetvalar*. 4 Cilt. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2012.

“Haydar Maddesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

İbn Esîr, Ebü’l Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şebânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi’t-târîh*. 11 Cilt. Trc. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.

İbn Hacer, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Feth ’ul-Bari bi şerhi Sahîhi ’l-Buhârî*. Thk. Mudiddin el-Hatîb vd. 12 Cilt. Kahire: Dâru’r-Reyyân li’t-türâs, 1986.

İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ İsmail b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Burâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîru’l-Kur’ani’l-azîm*. Thk. Sâmi b. Muhammed Sellâme. 8 cilt. B.y. : Daru’t-taybe, 1420/1999.

İbn Kesîr, Ebu’l-Fida İmâmüddin İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî. *es-Siret’un-Nebeviyye*. Trc. Hanifi Akın. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2014.

İbn Kudame, Ebü'l Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Hasen b. Ahmed el-Makdisî. *el- Umdet'ul Fıkhi fi'l Mezheb'il Hanbelî*. Trc. Ebû ve Ümmü Muahmmed Selefî - Mücâhid b. Muhammed. Konya: Neda Yayınları, 2018.

İbn Kudame. Ebü'l Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Hasen b. Ahmed el-Makdisî. *El-Mugni Muhtasarı*. 4 Cilt. Çev. A. Alpaslan Tuncer. İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2015.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mukerrem. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.

İçişleri Bakanlığı, “<https://siviltoplum.gov.tr/dernek-sayilari>”. Erişim, 22 Eylül 2023,

İçişleri Bakanlığı, “<https://siviltoplum.gov.tr/kamu-yararına-calisan-dernekler>”. Erişim 22 Eylül 2023,

Kandemir, Mehmet Yaşar. “Ebû Tûrâb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/243. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Kandemir, Mehmet Yaşar. “Ali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/375-378. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

Karadâvî, Yusuf. *Çağdaş Meselelere Fetvalar*. 7 Cilt. Trc. Harun Ünal. İstanbul: Ravza Yayınları, 1996.

Karadâvî, Yusuf. *İslâm Hukukunda Zekât*. 2 Cilt. Trc. İbrahim Sarmış. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1984.

Karaman, Hayrettin. *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2005.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed. *Bedâiü's-Sanâi'fi Tertîbi'i-Şerai Muhtasarı (İbadetler)*. Haz. Ahmet Özdemir. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2021.

Kallek, Cengiz. “Miskal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/182-183. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Kallek, Cengiz. “Müellef-i Kulûb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/473-475. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Kallek, Cengiz. “Rıtl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/52-55. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.

Khan, Muhammed Akram. *Haz. Peygamberin İktisadi Öğretileri*. Çev. Elif Beyza Demirtaş. İstanbul: İGİAD Yayınları, 2017.

- Kazıcı, Ziya. *İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1985.
- Kılıç, Ünal. “Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları Milletlerarası İlmi Toplantı* (İstanbul, 03-04 Aralık 2016). Yayıma Hazırlayanlar İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz. 46-64. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Koca, Hüseyin Kasım, “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları: Dini Hizmet Bağlamında Eğitimsel Bir Değerlendirme”. *Genç Müttefekirler Dergisi*, 2/2 (Aralık 2021), 259-287.
- Koçak, Muhsin. *İslâm Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer’in Bazı Uygulamaları*. Samsun: Kardeşler Ofset ve Matbaası, 1997.
- Köse, Mürteza. “Fî Sebîlillah Kavramının Zekât Açısından Tahlili”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0/21, (Haziran 2004), 107-134.
- el-Kûfî, Ebû Zekerîyya Yahya b. Âdem b. Süleymân el-Kureşî el-Umevî. *Kitâbü’l- Harâç*. Çev. Osman Eskicioğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- el-Kûfî, Ebû Yûsuf Ya’kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa’d. *Kitâbü’l-Harâç*. Çev. Ali Özek. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2019.
- Kudûrî, Ebu’l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *Muhtasarı’l-Kudûrî*. Trc. Ahmet Mak. İstanbul: Hak Yayınları, 2018.
- Kunduracı, Hürşide Kübra Özkan - Yaralı, Kevser Tozduman. “Türkiye’de Çocuklara Yönelik Sivil Toplum Kuruluşları: Dernekler”. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (Haziran 2021), 75-87.
- Kur’an-ı Kerim Meâlî*, Haz. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. 22. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi’li ahkâmî’l-Kurân*. 20 Cilt. Thk. Ahmed Berdûnî - İbrahim el-Atfîş. Kahire: Dâru’l-kütüb’l-Mısriyye, 1964.
- Mâverdî, Ebû’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvî’l-kebîr*. 19 Cilt. Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1419/1999.
- Mâverdî, Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Ahkâmü’s-sultaniyye* Çev. Ali Şafak. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2020.
- el-Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta’lîlî’l-Muhtâr*. 4 Cilt. Trc. Mehmet Keskin. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.

Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebû Bekr. *el-Hidaye*. 4 Cilt. Trc. Ahmed Meylânî. İstanbul: Kahraman Neşriyat, ts.

el-Meydânî, Abdülganî b. Talib b. Hammâde. *el-Lübâb fî Şerhi'l Kitâb*. 2 Cilt. Trc. Okan Kadir Yılmaz. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2016.

Molla Hüsrev, Muhammed b. Firâmûz. *Düreru'l hukkâm fî şerhi gureru'l ahkâm*. 4 Cilt. Trc. Arif Erkan. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.

Muhammed, Hüseyin el-Aziz. *Zekât Nisâbı Bağlamında Fakirlik ve Kifayet*. Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Mutlu, İsmail. *Haneî ve Şafiîlere Göre Oruç ve Zekât*. İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 1995.

Nedvî, Ebû'l Hasen Ali el-Hasenî. *Kitap ve Sünnetin Işığında Dört Rukûn Namaz Zekât Oruç Hac*. 2. Baskı. İstanbul: İrfan Matbaası, 1977.

Olgun, Ömer Faruk. *Malezya Kurumsal Zekât Uygulamasında Zekâtın Toplanma Usulü ve Sarf Yerlerinin Fıkhi Açısından Değerlendirilmesi*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Özaşar, Mehmet Emin - Ünal, İsmail Hakkı vd. *Hadislerle İslâm*. 7 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

Özek, Ali - Karaman, Hayrettin - Aydın, M. Akif - Erkal, Mehmet. *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1984.

Özgün, Hüseyin. “Zekâtın Fıkhi Yönü”. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 9/100-101 (Eylül-Ekim 1970): 324-332.

Öztürk, Nazif. “Üçüncü Bin Yıla Girerken Sivil Örgütler (Dernek ve Vakıflar)”. *Üçüncü 1000'e Girerken İslâm Kutlu Doğum Sempozyumu-2000*. 191-207. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.

Paçacı, İbrahim. *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*. Ankara: Ayrıntı Basın, 2015.

Paçacı, İbrahim. “Müzakereler”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları Milletlerarası İlmi Toplantı* (İstanbul, 03-04 Aralık 2016), Yayıncı Hazırlayanlar İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz. 274-289. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Pilavoğlu, Mehmet Kemal. *Zekât ve Fetvalar*. Ankara: Güven Matbaası, 1965.

- Sabık, Seyyid. *Fıkhu's-sünne*. 4 Cilt. Trc. Tayyar Tekin. İstanbul: Pınar Yayınları, 1987.
- es-Sâğircî, Esad Muhammed Sâid. *Delilleriyle Hanefî Fıkhu*. Trc. Halil Aldemir - Savaş Kocabaş - Soner Duman. İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2009.
- Samed, Abdus - Gleen, M. Lowell. “Zekâtın Gelişimi ve Monoteist Dinlerde Zekâtın Kapsamı”. Çev. Faruk Özdemir. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/3 (Aralık 2013) : 251-272.
- es-San'ânî, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmam Abdürrezzâk. *el-Musannef*. 11 Cilt. 3.Basım. Thk. Habîburrahman el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Selçuk, Mervan - Görmüş, Şakir. *Zekâtın Kurumsallaşması Dünya Uygulamaları ve Türkiye İçin Model Önerisi*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2019.
- Serahsi, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *Mebhut*. 31 Cilt.Çev. Heyet., ed. Çevat Akşit. İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008.
- Sırma, İhsan Süreyya. *İslâmî Tebliğin Örnek Halifeler Dönemi*. 18. Baskı. İstanbul: Beyan Yayınları, 2010.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *er-Risale*. 2. Baskı. Trc. Abdülkadir Şener - İbrahim Çalışkan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Şavlı, Medeni. *İslâm Hukukunda Zirai Ürünlerin Zekâtı*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Şentürk, Lütfi - Yazıcı, Seyfettin. *İslâm İlmihâli*. 25. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Tabakoğlu, Ahmet, “Nisab, Para ve Gelir Dağılımı”, *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereler)*, (Bursa, 02-03 Ekim 2004), ed. Yunus Vehbi Yavuz, 19-32. Bursa: Kurav Yayınları 2006.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî. *Şerhu Me'ani'l âsâr*. Thk. Muhammed Zuhrî en-Neccâr vd., B.y.: Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- Taberî, Cafer Muhammed b. Cerîr b. Kesîr Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-beyân fî Te'vîli'l-Kurân*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 30 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2000.
- Tehanevî, Eşref Ali - Tehanevî, Zafer Ahmet el-Osman. *Hadislerle Hanefî Fıkhu*. 22 Cilt. Trc. Nedim Yılmaz - İbrahim Tüfenkçi vd. İstanbul: Misvak Neşriyat, 2009.

Temîmî, Ebu Abdurrahman Abdullah b. Abdurrahman. *Tavdîhu'l-ahkâm min bulugi'l merâm*. Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 2003.

Topaloğlu, Bekir - Karaman, Hayrettin. *Arapça Türkçe Yeni Kamus*. İstanbul: Elif Ofset, 1980.

Topci, Eyyüp. 20. *Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kurumlara Zekât Verilmesiyle İlgili Tartışmalar Donanma Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yalçın, İsmail. “Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/2 (Aralık 2016) : 235-270.

Yaran, Rahmi. “Allah’ın ve Peygamberin Emri Toplumsal Huzurun Anahtarı İnfak, Sadaka, Zekât”. *Din ve Hayat. Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 0/29 (Ekim 2016): 4-8.

Yavuz, A. Fikri. *İslâm İlmihâli İslâm Fıkhi ve Hukuku*. İstanbul: Çile Yayınları, 1983.

Yavuz, Yunus Vehbi. *İslâm’da Zekât Müessesesi*. 2. Baskı. İstanbul: Türdav Basım Yayım, 1975.

Yavuz, Yunus Vehbi. *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât*. İstanbul: Tuğra Neşriyat, 1992.

Yavuz, Yunus Vehbi. “Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması”. *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kuran ve Sünnette Zekât Tartışmalı İlmi Toplantı* (İstanbul 17-18 Kasım 2007). Ed. Bedrettin Çetiner. 301-362. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.

Yazgan, Turan. *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*. 3.Baskı. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, 1987.

Yeniçeri, Celal. *İslâm’ın Dayanışma-Paylaşma Medeniyeti İlgili Tüm Kurumları ve Günümüze Taşınması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2013.

Yiğit, İsmail. “Osman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/438-443. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Yiğit, Yaşar - Keskin, Mehmet - Karagöz, İsmail. *Zekât İlmihâli*. 2.Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.

Yücel, Fatih. “Türkiye’de Güncel Zekât Problemleri”. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları Milletlerarası İlmi Toplantı* (İstanbul 03-04 Aralık 2016). Yayına Hazırlayanlar. İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz. 643-684. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Zaman, Syed Muhammed Hasanuz. *Kuran’ı Kerim’de İktisadi İlkeler*. Çev. Zeybep Özbek. İstanbul: İGİAD Yayınları, 2018.

Zebîdî, Ebü’l-Abbâs Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdillatîf eş-Şercî. *Sâhih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*. 8 Cilt. Çev. Ahmed Naim - Kâmil Miras. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

Zekât Sıkça Sorulanlar. 2. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b.Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidi’t-tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvil fî Vucuhi’t-Te’vil*. 6 Cilt. Çev. Abdülaziz Hatip - Mehmet Erdoğan vd. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.

Zuhaylî, Vehbe. *Zekât*. Trc. Ahmet Efe - Bekir Eryarsoy vd. İstanbul: Risale Yayınları, 2022.

Zutiç, Muhammed. *Kuran’da Zekât Kavramı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

